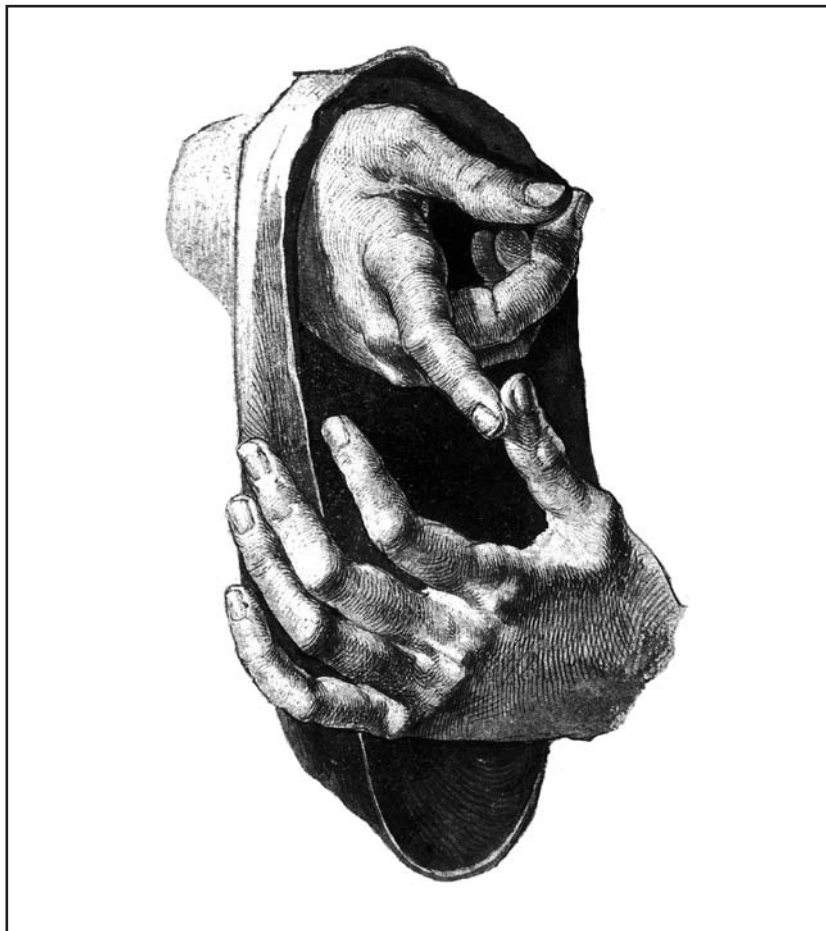

Sfera Politicii

114

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE
EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

ANUL XIII, 2005

Revista este editată de
Fundația Societatea Civilă

EDITORIAL BOARD

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
ANNELI UTE GABANYI
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
VLADIMIR TISMĂNEANU
G. M. TAMAS

DIRECTOR

STELIAN TĂNASE

REDACTIE

Redactor șef:
ROMULUS BRÂNCOVEANU

Redactor șef-adjunct:
IOANA COSTESCU

Secretar de redacție:
LIVIU STOICA

Colectivul redacțional:
ADRIAN CIOROIANU
ALEXANDRU RADU
LAURENȚIU ȘTEFAN SCALAT
VALENTIN STAN
VIOREL ZAICU

Adresa Redacției:

Piața Amzei, nr. 13, Et. 1.
București, România
Tel/Fax: 01 312 84 96,
01 212 76 61
sferapoliticii@rdslink.ro
redactia@sferapoliticii.ro
http://www.sferapoliticii.ro

2. *Editorial* **Romulus Brâncoveanu** România de la capătul discursului

6. *Politică internă* **Viorel Zaicu** “Democrația românească”
10. **Amelia Chirteș** Reflectarea principiilor democratice în Constituțiile României

19. *Integrare europeană* **Sebastian Huluban** How Democratic Is The European Union?

25. *Dezbateri* **Dorina Cucu Pătrunsu** Putere și prosperitate: creșterea comunistă și dictatura capitalistă

33. **Mihaela Răileanu** Lupta pentru bărbăția pierdută

39. *Sisteme politice* **Claudia Cristescu** Legislație și transparență electorală (I)

55. *Document* **Stelian Tănase** Valter Roman (II)

60. *Recenzii* **Izabella Ghiță** Paradoxurile toleranței și limitele justificării politice
Camil-Alexandru Pârveu, *The Paradoxes of Toleration. Political Justification and Its Limit*

**Revistă recunoscută
de CNCSIS**

Revista Sfera Politicii apare cu sprijinul
NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY

România de la capătul discursului

ROMULUS BRÂNCOVEANU

In this editorial the author seeks to complete a sketch of the present situation in Romania's political life. After a decade and a half of turmoil, now it seems to be the right time to straighten up the things, putting an end to the transition period. The prime minister just declared that. But, in spite of the fact that all the words referring to transition were digested and hidden by the public discourse, there are still some supplementary conditions to fulfill in order to proclaim a real end of transition. For now we are just at the discursive end of transition, with a frail political configuration and a strong need for political virtues.

Oboseala discursivă

Potrivit primului ministru Călin Popescu-Tăriceanu, la sfârșitul lui decembrie 2004, România s-a întors la un nou an 0 al istoriei sale. Tranziția post-comunistă s-ar fi încheiat, România aflându-se în fața unui nou început, un început fără rest, cu întreg viitorul la orizont. O dată cu instaurarea noului guvern, ne-am afla într-o nouă perioadă, într-o nouă etapă, *post-tranziția*.

Putem confirma aserțiunea primului ministru, însă numai la nivel discursiv.

Într-adevăr, tranziția post-comunistă s-a încheiat. Dar s-a încheiat nu pentru că obiectivele ei ar fi fost atinse și nici măcar pentru că, o dată cu apartenența noastră la NATO și fixata intrare în UE, ne-am fi văzut sacii în căruță. Tranziția s-a încheiat, vai, dintr-o cauză aparte, ținând de oboseala discursivă a societății românești.

Într-adevăr, România se află la un capăt de drum, dar nu e vorba decât de capătul discursului tranziției. Vorbirea publică și privată a obosit învârtindu-se în jurul tranziției și reformei. Românii, cu toții, au obosit tot discutând și auzind discuții despre exigențe și costuri. Un întreg lexic, care a alimentat discursul public încă din primele zile ale revoluției, s-a uzat sau a fost abandonat, literă după literă, cuvânt după cuvânt, sintagmă cu sintagmă. Mai întâi, au dispărut din vocabularul care a covârșit discursul public de după 1989, termenii de *revoluție*, *dizident*, *anticomunism*, *neocomunism* ș.a.m.d. Motivele au fost numeroase. Astăzi este greu să ni le reamintim: nu sunau prea bine, erau inadecvate, nu mai inte-

resau pe nimeni sau deveniseră plictisitoare. În multe cazuri, asemenea cuvinte au fost forțate să moară, să se retragă undeva, în ungherele discursului public. “Ce înseamnă aia *neo-comunism*?” se indignau unii și alții, și iată, acum a sosit vremea pierii și unor termeni care păreau plini de substanță. Deși cuvântul *tranziție* și altele din familia acestuia, începând cu *reformă*, mor de moarte bună – căci pare lipsit de logică să mai vorbim despre tranziție și reformă, când acestea nu mai interesează pe nimeni – totuși, nu putem să nu constatăm că tranziția a trecut fără să se încheie, că reforma s-a terminat fără prea mari succese, că democrația s-a instaurat într-un mod trunchiat și că economia de piață este funcțională fără să fie, mai întâi, economie de piață. Nici una dintre sarcinile istorice care ar fi trebuit duse la bun sfârșit (ce cuvinte mari!) nu au fost îndeplinite în această tranziție. Prin urmare, discursul premierului Călin Popescu-Tăriceanu semnaleză mai degrabă renunțarea la un anumit lexic al tranziției, la o mitologie, bună sau rea, așa cum s-au configurat acestea după 1989. La sfârșitul tranziției și al reformei, credeam în primii ani de după căderea comunismului, va fi cumva ca la sfârșitul istoriei: 1000 de ani de pace și de prosperitate. Discursul premierului nu anunță însă un asemenea bun final. El doar înregistrează trecerea timpului și indică o stare de fapt: fie că vrem, fie că nu, societatea în care trăim este *societatea normală* proclamată de politicieni la începutul anilor '90 ca scop al tranziției. Tranziția s-a terminat, pentru că toți ne-am adaptat la tranziție. România normală este România zilelor noastre, România lipsită de iluzii.

Tranziția, ultimul act

Dacă acceptăm metafora sfârșitului tranziției, alegerile de la sfârșitul lui 2004 reprezintă ultimul ei moment important. Aceste alegeri pot fi considerate un exemplu în gradul cel mai înalt pentru mecanica electorală instituită de Constituția post-revoluționară. În absența unor alegeri anticipate (ceea ce constituie, totuși, un fenomen destul de curios, dacă avem în vedere agitata perioadă pe care am parcurs-o), alegerile parlamentare s-au desfășurat, din 1990 și până acum, concomitent cu alegerile prezidențiale, diferiții lideri angajați în competiția pentru președinție acționând asemenea unor locomotive pentru partidele și coalițiile lor. Acesta a fost și cazul ultimelor alegeri (care sunt și ultimele de acest gen, pentru că alegerile parlamentare și prezidențiale, conform noilor prevederi constituționale, vor fi defazate). Deși a intrat târziu în cursa electorală, Traian Băsescu nu a jucat doar rolul unei locomotive pentru formațiunea pe care a reprezentat-o. A fost ceva mai mult, a fost salvatorul, omul providențial. Un rol care pare făcut pentru el și pe care l-a jucat în premieră în contul PD, la alegerile municipale din anul 2000, când a candidat într-un fel singur împotriva tuturor (care era electoratul PD, pe atunci, în București?). L-a reluat la ultimele alegeri și l-a jucat în numele *opoziției democratice*. “De vreme ce Stolojan nu poate candida, singurul care ar putea face față este Traian Băsescu.” Acest gând trecând prin mințile tuturor a constituit premisa pe care Băsescu și-a bazat strategia. Nu este cazul să descriu mai pe larg seria loviturilor de teatru ce au marcat parcursul său prezidențial – pentru că amintirea lor este proaspătă, iar amprenta în sensibilitatea publică încă prezentă (intrarea cu lacrimi în ochi în campanie, declarația privind homosexualii, acuzațiile de fraudare a alegerilor, asumarea victoriei în turul al doilea înainte ca rezultatele să fie anunțate oficial, refuzul de a da PSD posibilitatea de forma guvernul, rock-revelionul, amenințarea cu anticipatele etc.) – pentru a vedea cât de bine a corespuns succesiunea lor modelului de leadership prefigurată din primele momente ale revoluției și bazat pe dominarea emoției colective (model întruchipat, de altfel, o bună perioadă și într-o manieră paternalistă, de Ion Iliescu). Băsescu știe nu doar să speculeze asemenea emoții; el este și un mare creator de emoții colective. Când a fost anunțat câștigător al alegerilor prezidențiale, sunt convins că cei mai mulți dintre români au trecut prin emoții și satisfacții asemănătoare cu acelea trăite la un meci în care naționala de fotbal ar fi întors scorul, într-o confruntare pe viață și pe moarte, în ultima secundă a ultimului minut. Curajul, hotărârea și

voința lui Băsescu au câștigat alegerile și au făcut Guvernul. Aș spune chiar ceva mai mult: prin *modul său de a fi* sau, altfel spus, prin *modul său de a face politică*, Băsescu a întors, în mod legitim, rezultatul alegerilor.

Băsescu

Tranziția a adus cu sine o invazie de personaje pe scena publică. S-au manifestat, de bună seamă, și numeroase personaje de grup, colective: muncitoarele de la APACA, minerii etc. Dar această tranziție n-a fost dominată, totuși, de grupuri, ci de persoane. O bogăție neasemuită de figuri și de caractere. Probabil că niciodată în istoria României atât de mulți și atât de diferiți oameni nu s-au aflat pe aceeași scenă, jucând în aceeași piesă. Ar fi inutil să înșirăm nume, pentru că i-am pierde pe mulți dintre aceia care au ilustrat o secundă sau alta a tranziției. Unii dintre ei au făcut pasul în față din proprie inițiativă, alții s-au trezit făcând acest pas asemenea somnambulilor, la fel cum atâtia alții au fost împinși de la spate sau au fost prinși de evenimente pe scenă. Nu numai numărul și diversitatea au fost și rămân importante, ci și adecvarea în rolurile alese sau în care în care unii și alții s-au pomenit duși de val. Galeria candidaților la președinție la alegerile din urmă este edificatoare. În tot acest context, în asumarea diferitelor roluri politice, adecvarea și autenticitatea au adus întotdeauna capitalul politic necesar victoriei. Oricâte încercări a făcut Adrian Năstase, de exemplu, nu s-a putut transforma într-un lider “autentic”, “reprezentativ” și “credibil”. Nici rolul de candidat la președinție n-a fost unul *adecvat* pentru el. “Arogant”, “artificial”, “prefăcut” au fost epitetele care l-au caracterizat. Băsescu, în schimb, a fost perceput din capul locului drept un om “viu”, “autentic” și “natural”. În acest tablou rousseauist în care omul șlefuit, cultivat, dar nenatural și inautentic, reprezentat de Năstase, era opus omului simplu, din popor, poate neșlefuit, dar autentic și natural, obstinația de a sublinia că Băsescu “nu are față de președinte” valora cât un certificat al nobleței sale simple și naturale. Lăsând la o parte că puterea harismatică este dată nu de frumusețea figurii cuiva (există și o harismă a omului urât), ci de capacitatea de a supune și de a urni mulțimi (primul exemplu dat de Weber pentru legitimitatea de tip harismatic este acela al conducătorului militar), Traian Băsescu a manifestat, dincolo de toate acestea, de-a lungul campaniei sale electorale (și oare nu și al carierei sale politice?) o prezență de spirit lipsită de sincope. De altfel, Traian Băsescu transmite forță și fascinează nu prin încrâncenare, ci prin bună dispoziție resimțită de

publicul său. Este imprevizibil, dar intră și iese din corzi, întotdeauna, parcă în momentele cele mai potrivite. Toate aceste însușiri îl ajută să joace convenția omului natural și lipsit de complexe în toate mișcărilor sale și în mai toate situațiile în care adversari ai săi s-ar afla în dificultate.

Dar toate calitățile președintelui Băsescu, înșirate cu asupra de prisos, n-ar fi fost, poate, suficiente pentru victorie. El a beneficiat de un angrenaj politic unic, în care un rol important, poate cel mai important, a revenit *societății civile*.

Noua societate civilă

Multă vreme nici alianța cu PD, nici Traian Băsescu (cum, de altfel, nici chiar Stolojan) nu au convenit electoratului PNL, în fond electoratului tradițional al așa-numitei *opoziiții democratice* (CDR). Totuși, Traian Băsescu întrunise favorurile acestui electorat, la alegerile pentru Primăria Capitalei în 2000. Faptul că electoratul CDR votase, atunci, cu Băsescu (cine își mai aduce aminte că PNL îl scoase la rampă, pentru Primăria Bucureștiului, pe George Pădure?) a constituit un semnal serios în favoarea posibilității unei alianțe în care actualul președinte să joace un rol. Realizarea Alianței D.A., chiar pe fondul lipsei de entuziasm politic al celor două partide (de altfel, PNL și PD nu prea s-au îndemnat la o colaborare mai strânsă, până după alegerile locale de anul trecut) a modificat nu doar scena politică, dar a creat și premisele recoagulării societății civile. Societatea civilă părăsise, până atunci, că împărtășește soarta PNȚCD. O dată constituite Alianța D.A. și tandemul Stolojan-Băsescu, noii lideri ai acesteia, poate nu la fel de pregnanți în viața publică pe cât fuseseră personalitățile legate de activitatea *Alianței Civice*, *Grupului pentru Dialog Social* și *României libere*, dar în mod sigur mai eficienți, au găsit iarăși motivația unei activități de sprijin mai direct pentru opoziția politică democratică reconstituită. Ei au reactivat societate civilă și formele de mobilizare și comunicare de care aceasta dispune. Oricine a urmărit viața politică din România post-comunistă știe că *societatea civilă* a constituit suportul partidelor și formațiunilor politice democratice. Partidele politice ale *opoziiției*, nume drag din perioada 1990 – 1996, au stat pe umerii *societății civile* și au venit la putere prin capacitatea ei de mobilizare. *Opoziția și societatea civilă* au format în perioada 1990 – 1996 un soi de mașinărie politică ce a suplinit slăbiciunea partidelor și capacitatea lor de a răspunde nevoilor unei activități politice cât de cât conturate și eficiente. Societatea civilă a fost aceea care a asigurat cunoștințele nece-

sare unei asemenea activități, concepția și expertiza, mijloacele de difuzare și mobilizare și, nu în ultimul rând, grosul militanților. Mașinăria *opoziiție-societate civilă* s-a gripat însă o dată cu venirea la putere a CDR, partidele fostei opoziții emancipându-se de sub tutela societății civile (ca și președintele Constantinescu, un produs cam în eprubetă al aceleiași societății). Ce s-a întâmplat mai apoi, se știe foarte bine. *Noua societate civilă*, renăscută din propria cenușă, nu mai constituie neapărat un suport pentru partidele politice pe care într-un fel sau altul le sprijină. Probabil că nu mai este nici la fel de naivă și neinteresată cum a fost precedentă. Pe de altă parte, partidele s-au mai maturizat între timp, au propriile mecanisme; rămân, însă, încă departe de momentul în care își pot asigura întreaga expertiză și chiar propagandă în teritoriu prin propriile mijloace. Deși intrarea unor membri ai noii societăți civile în diferite structuri ale guvernării nu reprezintă tocmai ceva coerent cu definiția acesteia, și s-ar putea ca în viitor să implice costuri de credibilitate, totuși, acestea ar putea fi plătite cu seninătate în măsura în care partidele Alianței D.A. dau prin aceasta garanții cu privire la respectarea unei linii politice convenabile angajamentelor societății civile.

Gustul democrației

Deși Traian Băsescu are o mulțime de însușiri, noua societate civilă este una mai eficientă, iar Alianța D.A. se arată viabilă, explicația rezultatelor alegerilor n-ar fi completă dacă n-am ține cont de influența pe care jocul democratic a avut-o asupra acestora. Într-un fel, pentru un observator mai îndepărtat de realitatea românească, pierderea alegerilor de către PSD este surprinzătoare. Guvernul condus de Adrian Năstase a înregistrat o perioadă de stabilitate, importantă pe plan intern, o serie de succes serioase pe plan extern, dintre care intrarea în NATO și eliminarea vizelor nu pot fi trecute cu vederea. Mai mult, în pofida criticilor potrivit cărora creșterea economică nu s-ar fi regăsit în buzunarele cetățenilor, o oarecare ameliorare a nivelului de trai este destul de vizibilă, chiar dacă această creștere n-ar fi sesizabilă decât pentru o așa-numită clasă de mijloc și chiar dacă ea ar fi obținută numai pe seama banilor intrați în țară din munca în străinătate a milioane de români. Tot aici ar trebui punctate nenumăratele, cum să le numim?, premii electorale pe care guvernul PSD le-a împărțit înainte de alegeri și pe acelea pe care le promitea după câștigarea acestora. Această utilizare arbitrară a guvernării a întărit însă percepția că pentru PSD relațiile politice sunt relații de forță, că discursul politic este manipu-

lare și că democrația este un decor pentru manifestarea puterii. Eforturile obstinate de a reduce la tăcere orice critică la adresa guvernării și de controla, prin orice mijloace, sursele de producere a discursul mediatic, și chiar de a-i elimina din spațiul public pe cei care se manifestau ca adversari, au mărit neîncrederea în intențiile unui nou guvern PSD. PSD a crezut că va controla spațiul public prin manipulare la fel de sigur și cam în aceeași măsură cum acesta fusese controlat în comunism și a mizat totul pe acest control. Cei care au mizat pe acest control au aflat însă că există un gust al libertății în societatea românească de care trebuie să se țină seama. Gustul libertății, în ultimă instanță, explică faptul că o campanie construită cu toate resursele și desfășurată cu toate mijloacele trebuincioase pentru a asigura nu majoritatea, ci 90% din voturi, a condus la un eșec de proporții.

Din cauza fragilității configurației politice, așa cum a rezultat ea în urma alegerilor, dincolo de o semnificație sau alta, totuși, tocmai acest gust al libertății ar putea să devină unul amar. El are toate șansele să rămână la fel de proaspăt și să se rafineze, dacă însușirile etalate de Traian Băsescu în campania și în cariera lui politică de până acum nu reprezintă simple strategii de imagine, ci *virtuți politice*. De virtute politică ar trebui să dea dovadă nu doar președintele, ci și PSD. Dar PSD are de sărit peste umbra lui pentru a se transforma într-un partid autentic democratic și modern. Cu cât o va face mai curând, cu atât vom avea o dinamică politică mai apropiată de cea naturală, mai predictibilă adică, și vom putea confirma diagnoza premierului Călin Popescu-Tăriceanu potrivit căreia România a intrat în perioada post-tranziției.

ROMULUS BRÂNCOVEANU - Doctor în filosofie. Predă filosofie politică și filosofia istoriei la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București.

SEMNAL

Gabriel Andreescu

Natiuni și minorități

Editura: Polirom

Anul apariției: 2004

Cuprins

Modelul canonic al națiunii • Naționalism, patriotism și emergența modelului canonic • Sisteme de protecție a minorităților naționale • Sistemul european de protecție a minorităților • Tema minorităților naționale în România • Cercetarea românească în domeniul minorităților naționale. Tema drepturilor colective.

Descriere

Gabriel Andreescu analizează modul propriu în care dreptul internațional tratează națiunile, precum și poziția României față de dezvoltarea unui sistem regional de protecție a minorităților. Lucrarea dezvoltă o doctrină relativ unitară în chestiuni altfel controversate, precum raportul dintre norma postbelică asupra națiunii și patriotism, dintre națiunea civilă și multiculturalism, statutul actual al drepturilor colective ori relația dintre minorități și statul înrudit. ■

Pavel Gheo Radu

Adio, adio, patria mea cu î din i, cu â din a (ediția a II-a)

Editura: Polirom

Anul apariției: 2004

Prefață de Liviu Antonesei.

Descriere

„O carte cu totul uimitoare în actualul peisaj literar și intelectual românesc, ar putea concura pentru câteva genuri, cu mari șanse de fiecare dată, la titlul de «carte a anului» – publicistică, eseistică, proză. Și chiar poezie, doar și *Suflete moarte* e un «poem»... Textul care îi deschide cartea ar trebui să se afle pe biroul fiecărui ins care se ocupă de treburile publice, de la politicieni la formatorii de opinie – și să fie citit în fiecare dimineață, poate s-ar alege ceva... O carte extraordinară și un scriitor strălucit, ce va marca o epocă.” (Mircea Iorgulescu) „În ciuda avantajelor evidente – când le privești de la distanță –, nu am putut rezista în SUA. E ciudat... Mă bucur că America există și acum, că am văzut (poate și înțeles) ceva din ea, mi-ar fi aproape imposibil să devin antiamerican. Dar, pe de altă parte, nu aș putea trăi acolo.” (Radu Pavel Gheo) ■

“Democrația românească”

VIOREL ZAICU

A brief comment on the features of “Romanian Democracy”, taken as an “original” one, even among the East-Europe’s new democracies. The main objection is that one cannot neither assess the degree of democratic processes and effectiveness of the political and economical institutions just by stipulating necessary conditions for a democratic system, nor claim that a democracy built on poverty is superior to autocracy just on statistic basis. The Romanian case proves that these convictions are illusory and may prove to be dangerous for the maturity of a democratic electorate. The conclusion is that we must take into account in our endeavors to find solutions for a non-effective democratic system.

Dincolo de ironicul unei referiri la conceptul “democrație românească” (Paul Wolfowitz, *The New Yorker*, 4 noiembrie 2004), putem distinge câteva trăsături ale democrației “originale” din România. Până aici nu întâmpinăm nici o dificultate majoră, deoarece subiectul a fost dezbătut pe larg și determinațiile care fac din democrația românească una originală au fost prezentate, în bună măsură, în toate cercurile sferei publice. Subiectul devine complex odată cu încercarea de a explica prezența acestui fenomen și de a determina mai precis cauzele sale. Această încercare este foarte dificilă și nu poate fi cuprinsă într-un articol, dar am considerat că poate fi interesantă deschiderea unor direcții de cercetare pornite de la reflecția asupra stărilor de fapt prezente. Demonstrarea unei legături strânse de cauzalitate între o stare factuală din regimul apus și una din regimul democratic nu reprezintă o soluție pentru problemele actuale, dar poate fi sursa unei astfel de soluții. Și totuși, cea mai bogată sursă pentru aceste soluții rămâne clarificarea evenimentelor, proceselor, normelor și practicilor actuale. Numai în momentul în care le vom ordona și le vom înțelege vom putea spune care este situația reală a democrației românești. Nici testul alternanței la guvernare, nici rapoartele Comisiei europene sau ale altor instituții nu pot surprinde satisfăcător realitățile acestui sistem ingenios.

România vine după un regim totalitar care s-a menținut aproape o jumătate de secol, și este normal ca acest lucru să afecteze viața politică postdecembristă. Dar în aceeași situație se află mai multe țări din estul Europei, despre care nu putem spune că au democrații foarte “originale”. Românii suferă de complexul apartenenței la o zonă geografică pentru ale cărei caracterizări s-au folosit adesea epitete deloc

măgulitoare. Istoria nu a dat nici ea răgazul formării unei tradiții respectabile în organizarea politică liberă. În plus, niciodată acest stat (și ne referim aici și la cel “mic”, creat la 1859) nu a găzduit două generații succesive care să nu cunoască instabilitatea socială și politică a conflictului militar sau civil. Capacitatea explicativă a acestor circumstanțe este însă destul de redusă. Apoi, nici o explicație de acest gen nu favorizează altceva decât resemnarea, care, transpusă în termenii valorii practice, privează explicația de importanță în procesul de elaborare a soluțiilor. Este foarte probabil ca principala cauză a preferințelor românilor pentru un stat excesiv asistențial să se regăsească în ideologia și practicile regimului comunist. Această explicație nu ne oferă însă decât o vagă direcție pentru căutarea soluțiilor practice și ideologice pentru schimbarea stării de fapt.

Nici explicațiile “clasice” ale unor analiști ai democrației ca Dahl sau Lijphart nu ne sunt de mare ajutor și, în genere, dincolo de sintezele respectabile din punct de vedere teoretic, nu constituie instrumente foarte utile pentru politică. Primul cercetează democrația (Dahl, 1998) din perspectivă teoretică, emițând considerații generale de factură imperativă cu privire la condițiile de posibilitate ale unei democrații, stabilind seturi de criterii, relațiile dintre democrație și alte aspecte ale vieții sociale, cum ar fi cele economice etc. Cel de-al doilea face un studiu care pornește de la distincția dintre *consensualism* și *majoritarism* (Lijphart, 2000, *passim*) în care formulează ipoteze ridicate pe date empirice ordonate în funcție de zece parametri aleși fără o justificare convingătoare. Analiștii care procedează astfel nu ajung decât la condiții necesare ale democrației, și anume la condiții necesare pentru

fiecare tip de democrație în parte. Nici un set de astfel de condiții – constituit pe criterii care au în vedere tipul de democrație urmărit – nu este însă suficient pentru a putea vorbi de o democrație scutită de particularități străni sau chiar supărătoare.

Iată, de pildă, una dintre concluziile intermediare ale lui Lijphart: “Democrațiile consensualiste își demonstrează aceste calități mai generoase și mai tolerante în felul următor: sunt mai predispuse să fie state ale bunăstării; au rezultate mai bune în privința protejării mediului; condamnă la închisoare mai puțini oameni și sunt mai puțin predispuse să aplice pedeapsa capitală; iar democrațiile consensualiste din lumea dezvoltată sunt mai generoase în acordarea de asistență economică țărilor în curs de dezvoltare.” (Lijphart, 2000, p. 252) Trebuie să observăm aici că avem de-a face cu tendințe manifestate în cadrul sistemelor democratice pe care autorul le ia în considerare din punct de vedere statistic. Multe dintre acestea prezintă particularități deosebite, care în mod real ar trebui să-l împiedice pe analist să le așeze alături de celelalte. De pildă, state cu populații și teritorii nesemnificative, ca Luxemburg, Islanda, Jamaica, Trinidad Tobago, Malta, Barbados, Bahamas, Mauritius și Botswana (care, împreună, adună cu puțin peste 8 milioane locuitori), sunt puse alături de state cu populații foarte mari și teritorii întinse, în care întreaga problematică este schimbată. Un stat foarte redus ca dimensiuni și cu o populație foarte mică va avea întotdeauna rezultate mai bune în privința protejării mediului, va fi mai tolerant și mai dispus să acorde asistență socială (să fie “stat al bunăstării” – în fapt, este vorba de “stat asistențial”, n.n.) și va condamna la închisoare mai puțini oameni, nu pentru că este guvernat de o “democrație consensualistă”, ci pentru că relațiile sociale în cadrul său au un cu totul alt statut și o manifestare complet diferită, care nu poate fi imitată în cadrul unor state incomparabil mai mari și care, în plus, au o structură a corpului social de tip multicultural. Prin urmare, o analiză tehnică a funcționalității modelului democratic rămâne sterilă atâta timp cât se oprește la parametrii statistici comuni.

Nu este foarte diferit statutul analizei teoretice abstracte – independent de gradul de pigmentare cu “exemple concrete” –, care urmărește conturarea unui set de condiții de posibilitate pentru existența unei democrații. Aici întâlnim o dificultate care, date fiind “verificările” și “aplicațiile” încercate în practică, pare să fie greu de sesizat; am numi-o “prezumția de suficiență”. Se pare că, odată îndeplinită simpla condiție a votului egal, să spunem, sau chiar a întregului set de condiții pe care le identifică Dahl (1998, 37 sqq.), se consideră că putem vorbi despre democrație. Singu-

rele probleme ar rămâne cele care privesc tensiunile dintre democrație și capitalismul de piață (Dahl, 1998, 173 sqq.). Și totuși, există cel puțin o problemă: condițiile respective nu sunt suficiente, iar cazul României demonstrează asta.

Ne aflăm în fața următoarei situații: zeci de mii de persoane mimează respectul și acceptarea democrației, jucând roluri la care de fapt nu ar trebui să aibă acces. Avem magistrați care mimează independența, jurnaliști care mimează libera cuvântare, voci ale societății civile care mimează îngrijorarea, sindicate libere care mimează lupta în interesul propriilor membri, președinți care mimează echidistanța și constituționalitatea, miniștri care mimează competența. Condiția formală pe care democrația o cere este atât de ușor de îndeplinit încât individul care ocupă o poziție nu are nevoie de abilități ieșite din comun pentru a mima, ci de încadrare într-un sistem de relații care să-l susțină și să accepte (în numele unui interes comun) activitatea acoperită de mimetism. O problemă importantă care scapă teoreticienilor politicii și pare să fie cu atât mai obscură cu cât exercițiul reflexiv asupra ei este practicat din interiorul unui sistem democratic natural – nu din interiorul sistemelor “importate” – este aceea a vulnerabilității patologice a democrației în fața acestor mimetisme. Este greșit să credem că aceste vulnerabilități sunt determinații necesare ale democrației. Ele apar numai acolo unde capitalul social și cel uman prezintă carențe majore. O analiză amănunțită asupra acestui aspect ne-ar putea releva mai multe despre condițiile de posibilitate ale democrației și despre eventualele devianțe pe care le-ar putea manifesta la un moment dat. Întrucât nu putem face o analiză amănunțită într-un spațiu atât de mic, vom încerca să lămurim doar câteva aspecte evidente, care nu presupun studii elaborate.

Au trecut aproximativ 15 ani de când în România se organizează “alegeri libere”. Gradul de libertate al acestor alegeri este judecat după rezultate, alternanța la guvernare, numărul scăzut de ilegalități *reclamate* (se consideră că, într-un grad scăzut, ilegalitățile și neregulile sunt inevitabile; nimeni nu poate spune însă care este pragul acceptabil al acestora – o analiză serioasă în acest sens este complet neconvenabilă, deoarece ar putea produce multe surprize), validarea sau salutarea lor de către analiștii și politicienii străini etc. În continuare în România rezolvarea problemelor acute ale sistemului politic se oprește în fața recunoașterii internaționale, ceea ce constituie un criteriu străniu. Punctual, o analiză reală a sistemului politic poate scoate foarte ușor la iveală câteva premise nu prea încurajatoare.

În privința *capitalului uman*, avem de-a face cu “specialiști” formați în bună măsură în regimul comunist; politicieni, formatori de opinie, conducători ai administrației locale și chiar simpli funcționari. Aceștia pretind că au învățat din mers modul de funcționare al mecanismelor democratice, dar situația reală infirmă această posibilitate. Mulți politicieni sunt șantajabili și au adeseori un comportament contradictoriu, care nu poate fi explicat altfel decât prin jocuri de culise strâns legate de practicile din regimul comunist. Formatorii de opinie înclină în mod absolut balanța spre modul ipocrit de a “lumina” și de a “inspira” masele, provenit din sistemul de amenințări și recompense care a funcționat în totalitarism. Conducătorii administrației locale uzează de instrumentele puse la dispoziție de partidul unic (de altfel foarte mulți au rămas la posturi), iar acolo unde legislația de tip democratic impune un comportament transparent și echilibrat reușesc să evite “neajunsul” prin tot felul de tertipuri, organizând licitații cu participanți “potrivii”, creând “voci” ale societății civile din rândul cunoștințelor (pe care apoi le “consultă” formal) etc. Chiar și funcționarii simpli au păstrat în bună măsură atitudinea față de cetățean care le-a fost inspirată de puterea deținută în cadrul aparatului administrativ din perioada comunistă, care le permitea să trateze cetățenii ca supuși. În toate categoriile esențiale pentru bunul mers al sectorului public regăsim majorități (uneori calificate) date de indivizi prea puțin atinși de spiritul democratic.

În privința *capitalului social*, avem de-a face cu rețele de încredere exclusiv clientelare, bazate pe relații de rudenie și pe interese. În cadrul acestora normele sunt respectate numai atâta timp cât scopul urmărit își menține atractivitatea. Statul, ca principal catalizator al acestui capital, sprijină în continuare interesul schizoid, rezultatul fiind lipsa de respect față de norme în genere și față de lege în particular. *Capitalul economic* nu se află într-o situație mai fericită. Un sistem care a căutat în permanență frânarea inițiativei private nu putea conduce la o dispersie a capitalului care să asigure un echilibru de forțe în privința suportului asigurat diversității de opinie și libertății de acțiune.

Toate aceste premise ar trebui să ne conducă spre o concluzie de genul următor: în România există un cadru instituțional complet care asigură, la nivel teoretic și cu foarte multe clauze speciale (de tipul celor înfățișate mai sus), funcționarea unui sistem democratic aparent stabil. Și totuși, funcționarea multor instituții prezintă deficiențe majore, în unele cazuri amenințând chiar cu blocajul. Supraviețuirea acestora pare să fie asigurată prin resuscitare artificială, caz în care funcții ale acestor instituții sunt delegate altora

(grăitoare în acest sens este crearea Parchetului Național Anticorupție). Acolo unde nici acest lucru nu reușește, funcțiile vitale ale instituțiilor democratice sunt pur și simplu mimate. Există un Consiliu Național al Audiovizualului care se îngrijește de buna informare a publicului, reglementând aberant în domenii în care nu are competențe și închizând ochii la informațiile grobian părtinitoare și mincinoase despre actorii politici. Biroul Electoral Central este o altă instituție care a funcționat perfect “democratic”, manipulând date și creând suspiciuni semnificative în privința corectitudinii scrutinului din noiembrie 2004. Unul dintre președinții României, Ion Iliescu, al cărui comportament a fost marcat permanent de un spirit antidemocratic, a fost acoperit în permanență din punct de vedere legal de o instituție care ar fi trebuit să se constituie într-un paznic al jocului democratic corect – Curtea Constituțională. Exemplele nu se opresc aici, dar acestea sunt printre cele mai vizibile.

În general se vorbește despre căi de reeducare a foștilor activiști, despre transformări uluitoare din propagandiști ai partidului unic în ocrotitori ai libertăților individuale sau despre alte minuni. Arar, câte o voce pesimistă vorbește de necesitatea de a aștepta trecerea unor generații, pentru ca obiceiurile adânc înrădăcinate în vechiul regim să se estompeze, pentru ca relațiile să slăbească și instituțiile care controlau viața economică și politică să slăbească. Dincolo de speranțe ne lovim la tot pasul de impotența patentă manifestată chiar și în reglementarea cadrului instituțional democratic sănătos. Textele de lege sunt confuze și contradictorii, impregnate de cezuri care lasă loc de interpretare dincolo de orice limită a spiritului legii. Acest teren este foarte propice respectării condițiilor formale rămânând închis însă mediului vizat de spiritul legilor. Disputa asupra datei desfășurării alegerilor din 2004 demonstrează incapacitatea mediului politic de a-și construi un cadru juridic de funcționare cu o stabilitate dincolo de limitele precarului. Sistemul de organizare a licitațiilor pentru achiziții de bunuri făcute de instituții publice, sistemul de informare publică și incapacitatea administrării funcționale a datelor și activităților de bază (transmisă chiar și în mediul privat) sunt tot atâtea dovezi ale eșecurilor în construirea unui sistem democratic funcțional.

Relativ recent a apărut o problemă foarte discutată în privința modalității de instaurare a democrației. Este oportună democrația acolo unde nu există o dezvoltare economică suficientă pentru a întreține arderile politice care alimentează acest sistem? Siegle, Weinstein și Halperin încearcă să susțină teza contrară celei care constituie crezul Departamentului de Stat

SUA (“Dezvoltarea economică face posibilă democrația”), căutând să arate că *istoric* lucrurile nu stau așa. “Democrațiile sărace au crescut cel puțin la fel de repede ca autocrațiile sărace și le-au depășit semnificativ în performanță pe cele din urmă la cei mai mulți indici ai bunăstării sociale.” (Siegle et al., 2004) În vreme ce guvernările militare ale Americii Latine și statele comuniste ale Europei de Est s-au dovedit catastrofice din punct de vedere economic. Totuși, încrederea în teza priorității dezvoltării economice a fost alimentată de performanțele unor autocrații asiatice (Singapore, Indonezia, Coreea de Sud și Taiwan). Această situație, susțin autorii, a creat confuzie dar și încredere într-o condiție necesară a instaurării democrației: un mediu economic performant. În ultimii 40 de ani ai secolului XX, conform rapoartelor Băncii Mondiale la care autorii fac referire, democrațiile sărace au crescut economic la fel de rapid ca și autocrațiile sărace. Dacă se exclud țările Asiei de Sud-Est, ratele de creștere ale democrațiilor sărace sunt cu 50 de procente peste cele ale autocrațiilor. Avantajul devine și mai clar atunci când ne referim la alți indicatori ai bunăstării (educație, speranță de viață etc.), care indică o folosire mai bună a resurselor în cadrul democrațiilor. Mai mult, structurile democratice se adaptează mai bine circumstanțelor în schimbare, deoarece apelează la politici de tatonare, bazate pe încercare și eroare, ceea ce le permite să se adapteze în permanență, evitând conflictele și alte neajunsuri care apar în cazul unor politici dictatoriale.

Toate acestea, susțin autorii, trebuie să conducă la adoptarea unui set de cinci politici care să favorizeze democrațiile independent de stadiul de dezvoltare economică. Ele constau în adoptarea unui principiu de “selectivitate democratică”, prin care țările care au instituții democratice ar trebui să fie favorizate din punct de vedere al asistenței pentru dezvoltare de către SUA și de către instituțiile internaționale care se ocupă de asistență. Ajutoarele acordate vor fi mai eficiente, iar guvernările de altă factură vor fi încurajate să-și schimbe orientarea. Astfel pot fi evitate crizele umanitare, conflictele și stagnările economice.

Observațiile istorice ale celor trei autori sunt corecte, dar ele ascund ceva mai mult decât se mulțumesc să constate aceștia, și anume că datele și testele necesare pentru proclamarea unui sistem democratic pot fi prezente – respectiv trecute cu succes – în condiții foarte deosebite de cele pe care le au în vedere cei care le consideră simptome ale sănătății democratice. Bunăoară, în România sprijinul economic acordat de instituțiile internaționale a fost preluat de către un sistem clientelar și nu de puține ori deturnat. Toate acestea s-au petrecut la adăpostul unei aparențe demo-

cratice dincolo de care instituțiile din afara țării nu au putut trece decât în foarte puține cazuri și aproape de fiecare dată accidental. Ceea ce pare să scape celor preocupati de astfel de probleme este importanța rațiunilor suficiente care pot susține o pledoarie asupra momentului și a modalităților potrivite pentru instaurarea unui sistem democratic. Este mai util să aflăm *de ce* este preferabilă o democrație săracă unei autocrații decât să observăm că, în general, ritmul de creștere economică este aproximativ egal pentru ambele sisteme. Este mai util să aflăm dacă există un mod de a asigura funcționarea corectă a instituțiilor democratice decât să ne mulțumim cu existența acestora. În fine, ar fi foarte util să ne interesăm mai mult de limitele și competențele reale ale acestui sistem, așa cum sugerează destule voci în ultima vreme. Bunăoară, ar fi interesant de stabilit dacă putem vorbi despre o “maturizare” a poporului, în lipsa căreia ar trebui să ne întrebăm dacă nu cumva “vreun fel de despotism luminat al cărui scop este educarea majorității pentru a deveni cu adevărat democrată este preferabil”. (Žižek, 2003)

În mod cert, lipsa unor astfel de răspunsuri ne împiedică să vedem problemele reale cu care se confruntă democrațiile slabe, despre care ne mulțumim să credem că sunt așa pentru că sunt sărace. Soluția pentru instituțiile care funcționează prost nu este scuza și, cu atât mai puțin, justificarea preferențială, i.e. “este preferabilă democrația, pentru că este răul cel mai mic”. Acolo unde există vocații și înclinații patologice de a imita procesele democratice nu putem vorbi despre un rău mic, iar speranțele într-o îmbunătățire a situației se pot dovedi nejustificate. Ce putem spera justificat este că se vor limita analizele bazate pe statistici și teste de ordin formal în favoarea unor analize la nivelul conținutului, prin care să se reevalueze capitalurile pe care vrem să construim instituții democratice. Astfel am putea găsi soluții pentru eliminarea notei de originalitate acordate democrației din România.

BIBLIOGRAFIE

- Dahl, A. Robert (1998), *On Democracy*, Yale University Press.
Lijphart, Arend (2000), *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, Editura Polirom, Iași.
Siegle, T. Joseph, Weinstein M. Michael, Halperin, H. Morton (2004), “Why Democracies Excel”, în *Foreign Affairs*, septembrie-octombrie 2004.
Žižek, Slavoj (2003), “How Much Democracy is Too Much?”, în *In These Times*, 19 mai 2003.

VIOREL ZAICU - Master în filosofie moral-politică, doctorand al Facultății de Filosofie, Universitatea București.

Reflectarea principiilor democratice în Constituțiile României

AMELIA CHIRTEȘ

This is a sketch of the principal provisions of the Romanian Constitutions, beginning with the Constitution from 1866 and ending with the one modified in 2003. The article is focused on those provisions that affected the democratic system in Romania, which resulted in an increase of the individual freedom and a more adequate respect for the individual rights. The conclusion is that the actual Constitution of Romania is harmonized with the provisions of the Treaty Establishing a Constitution for Europe, being a fundament for Romania's integration in European Union.

Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris (1864)

Evenimentele care au dus la Unirea Principatelor Române au marcat o etapă importantă în procesul formării instituțiilor moderne ale României. Din acest punct de vedere, trebuie menționat Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris din data de 7/19 august 1858” (1864), însoțit de Legea Electorală, proclamate de Alexandru Ioan Cuza, și care cuprind importante dezvoltări constituționale. Prin urmare, trebuie reținute consfințirea ideii de bicameralism - prin crearea Corpului Ponderator, care alături de Adunarea Electivă trebuia să constituie puterea legiuitoare - și ideea că ocuparea unor dregătorii sau funcții administrative este incompatibilă cu mandatul de deputat, cei care dobândeau asemenea funcții nemaiputând face parte din adunările electivă.

Statutul lui Cuza este considerat de mulți autori prima Constituție a României, deși încă din preambulul acestuia se sublinia continuitatea și legitimitatea Convenției de la Paris, care “este și rămâne legea fundamentală a României”.

Legea Electorală, adoptată prin același plebiscit cu Statutul Dezvoltător, împarte alegătorii în două categorii, după criteriul averii, respectiv *alegătorii direcți*, categorie în care erau incluse persoanele care plăteau o contribuție de cel puțin 4 galbeni, aveau vârste de peste 25 de ani, știau carte, precum și intelectualii și pensionarii cu un venit de cel puțin 200 de lei pe an, și *alegătorii primari*, categorie în care erau incluse persoanele care nu știau carte, dar

care își plăteau contribuția la veniturile statului. Contribuția era diferențiată în funcție de zona de proveniență, astfel, contribuabilii de la sate plăteau 48 de lei, iar cei de la oraș între 80 și 100 de lei. Alegătorii din ultima categorie votau prin delegați votau prin delegați.

Perioada ascensiunii politice și constituționale a României nu se încheie o dată cu abdicarea, în februarie 1866, a domnitorului Alexandru Ioan Cuza; dimpotrivă, ea dobândește noi dimensiuni, prin adoptarea și intrarea în vigoare la 1 iulie 1866 a noii Constituții.

Constituția din 1866

Constituția din 1866 este inspirată din Constituția belgiană din 1831, considerată la timpul respectiv cea mai liberală din Europa. Ea consfințește o serie de idei importante, printre care: principiul suveranității naționale, principiul guvernământului reprezentativ, principiul democratic al separației puterilor în stat, monarhia constituțională ereditară, responsabilitatea ministerială, recunoașterea drepturilor omului și cetățeanului, precum libertatea conștiinței, a presei, a întrunirilor, egalitatea în fața legii, libertatea de exercitare a drepturilor politice numai pentru creștini, dreptul la azil politic, protejarea refugiaților, dreptul sacru și inviolabil la proprietate. Această Constituție era completată de o lege electorală care menținea votul censitar, alegătorii fiind împărțiți în patru colegii după criteriul averii¹.

Constituția din 1866 a consacrat pentru prima dată în istoria vieții noastre statale caracterul indi-

vizibil al statului român, care de la acea dată va purta numele oficial de *România*, aceasta în condițiile în care țara noastră se găsea încă sub suzeranitatea Imperiului Otoman. Prin acest act fundamental, România realizează o adevărată deschidere, fiind *primul stat constituțional al Europei de sud-est*.

Puterea legislativă era exercitată de domnitor și Parlament, alcătuit din Adunarea Deputaților și Senat, legile putând fi supuse sancțiunii suveranului numai în cazul în care erau votate de majoritatea membrilor din ambele Camere ale Parlamentului. Parlamentul devenea astfel singurul organ legislativ, având rolul de a tempera eventualele tendințe spre autoritarism.

Puterea executivă era exercitată de către domnitor prin intermediul guvernului, condus de către primul – ministru, care era numit și acceptat de către Parlament. Prerogativele domnitorului erau foarte largi. Astfel, el convoca, amâna, dizolva Adunarea Deputaților și Senatul, iniția orice proiect de lege, prin miniștrii săi, sancționa și promulga legile adoptate, numea și revoca miniștrii, avea dreptul de amnistie, era comandantul armatei, conferea decorații, încheia tratate și convenții cu state străine, după ce obținea acordul Parlamentului. Totuși, în Constituție existau anumite prevederi care îi îngrădeau puterea, domnitorul neputând modifica sau suspenda legislația aprobată, nici un act semnat de el neavând statut de lege, decât dacă era contrasemnat de un ministru de resort.

Puterea judecătorească era exercitată de către Tribunalele și Curți de Justiție. Hotărârile și sentințele se pronunțau în virtutea legii și se executau în numele domnitorului.

Constituția din anul 1866 a constituit baza juridică a regimului monarhiei constituționale din România până în anul 1923.

Constituția din 29 martie 1923

Dând expresie noilor realități, întregirii țării după Marea Unire din 1918, a fost adoptată în țara noastră Constituția din 29 martie 1923, document ce a reprezentat un instrument juridic mult mai elaborat decât Constituția din 1866 și care a fost orientat nemijlocit spre cerințele dezvoltării societății într-un stat de drept. Constituția din 1923 a fost înlocuită formal la 20 februarie 1938, când a fost proclamată o nouă Constituție elaborată la inițiativa regelui Carol al II-lea.

Constituția din 1923 a fost considerată cea mai democratică Constituție din perioada monarhiei constituționale. Astfel, Regatul României era caracterizat ca fiind un “stat național, unitar și indivizibil”

(art.1). Teritoriul României era inalienabil (art.2). În ceea ce privește drepturile românilor, Titlul II este consacrat reglementării constituționale a acestora. Art. 5 prevedea că “Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, învățământ, libertatea presei, a întrunirilor, de libera asociație și de toate drepturile stabilite prin legi”. Alte prevederi în acest sens se referă la interzicerea oricărei deosebiri de naștere sau clase sociale în cadrul Senatului, garantarea libertății individuale, interdicția de a înființa sau aplica o pedeapsă altfel decât în conformitate cu prevederile unei legi.

Un aspect de o importanță crucială este reprezentat de principiul constituțional al separației puterilor în stat. Puterea legislativă era exercitată de un Parlament bicameral, format din Adunarea Deputaților și Senat, având atribuții sporite. În articolele 33 și 42 se prevedea că puterea emana de la națiune și că membrii Parlamentului reprezintă națiunea.

Puterea executivă revenea Regelui și urmașilor săi. Regele are dreptul de a numi și revoca miniștrii, are drept de amnistie în materie de politică, conferă decorații și grade militare, are dreptul de a bate monedă, de a încheia tratate cu puteri străine. O limitare extrem de importantă a puterii acestuia era reprezentată de faptul că Regelui nu i se permitea să modifice sau să suspende legile. Tratatetele, indiferent de domeniul în care erau încheiate, trebuia să fie supuse dezbaterii Parlamentului și aprobate mai întâi de acesta. Nici un act al Regelui nu avea forță legală decât dacă era contrasemnat de un ministru de resort.

Puterea judecătorească revenea Înaltei Curți de Casație. Sentințele judecătorești erau date de tribunale și curți de apel. Hotărârile se pronunțau în virtutea legii.

Constituția din 1938

Constituția din 1938 încerca să limiteze individualismul și să dea întâietate socialului, voind să transforme statul individualist în stat comunitar corporatist. În același timp, ea admitea proprietatea și capitalul ca *drepturi inviolabile*, îndepărtându-se de la principiile Constituției din 1923, care recunoștea proprietatea ca funcție socială și revenind astfel la principiile Constituției din 1866. Constituția de la 1938 concentrează puterile politice în mâna regelui, care dobândește prerogative deosebit de mari. Această Constituție a fost suspendată în vara anului 1940, ca urmare a evenimentelor care au dus la abdicarea regelui Carol al II-lea.

Constituția din anul 1938 menținea formal unele principii din vechile Constituții, precum suverani-

tatea națională, principiul conform căruia puterea emana de la națiune, separația puterilor în stat, responsabilitatea ministerială. Sunt recunoscute și unele drepturi și libertăți democratice, precum libertatea conștiinței, libertatea individuală, inviolabilitatea domiciliului, egalitatea în fața legii. În realitate, aceste prevederi au avut doar un rol formal, prin această Constituție regele reușind să acapareze principalele pârghii ale statului. Astfel, Adunarea Deputaților se compunea din deputați aleși de cetățenii români, cu vârste de peste 30 de ani și care practicau o îndeletnicire într-una din cele trei categorii economice, respectiv agricultura și munca manuală, comerț sau industrie, operațiuni intelectuale. Durata mandatului era prelungită de la 4 la 6 ani. Senatul se compunea din senatori numiți de rege, din senatori de drept și senatori aleși cu vot obligatoriu, secret și direct, numărul senatorilor numiți fiind jumătate din numărul celor aleși. Mandatul senatorilor era prelungit de la 4 la 9 ani. Regele era declarat “capul statului”, exercitându-și puterea legislativă prin Reprezentanța Națională (Parlament) și puterea executivă prin Guvern. Între sesiunile parlamentare, acesta guverna prin Decrete – legi. El putea refuza sancționarea legilor adoptate de Parlament. O prevedere extrem de importantă, care realiza o distincție esențială față de Constituțiile anterioare, consta în faptul că Regele nu mai avea nevoie de acordul Parlamentului pentru a încheia tratate politice sau militare cu puterile străine. Regele avea și alte drepturi importante, respectiv dreptul de încheia pace, declara război, a bate monedă, a numi sau confirma în funcții politice diverse persoane. Guvernul se compunea din miniștri și subsecretari de stat. Miniștrii exercitau puterea executivă în numele Regelui și aveau răspundere politică numai în fața acestuia.

Prin aceste prevederi din Constituția din anul 1938, Monarhia își asigura o poziție dominantă, precumpănitoare în sistemul politic, ținând seama de faptul că Parlamentul, guvernul și puterea judecătorească erau subordonate Regelui Carol al II-lea. Cu toate acestea, regimul monarhiei autoritare a lui Carol al II-lea nu poate fi considerat o dictatură clasică sau de tip fascist, ca majoritatea regimurilor introduse în Europa după anul 1933, deoarece a menținut, inclusiv în prevederile Constituției, unele elemente caracteristice democrației parlamentare.

Constituțiile adoptate în perioada regimului comunist

Perioada cuprinsă între anii 1948–1949 a marcat desăvârșirea edificiului stalinist în Europa Centrală și de Est. Regimurile politice instaurate, de

“democrație populară” au fost rezultatul unor factori externi, dintre care un rol important l-a avut ocupația sovietică, ce a stăvilit dezvoltarea internă firească a statelor din această parte a Europei, după cel de-al doilea război mondial.

Cunoscând un traseu ascendent în lume în anii 1945–1947, sistemul comunist a beneficiat de prestigiul colosal al Uniunii Sovietice, stat – putere al Marii Coaliții aliate, cu rol covârșitor în înfrângerea militară a fascismului. Ideologia comunistă apărea la sfârșitul marelui conflict mondial ca un vector privilegiat al democrației, iar prin participarea lor la lupta împotriva regimurilor fasciste, comuniștii căpataseră un “brevet de democrație”.²

Monopolizând puterea politică și orientând dezvoltarea socio-economică într-o direcție clar stipulată sub raport ideologic, printr-un efort de propagandă, comuniștii s-au străduit să întemeieze noile regimuri pe legi fundamentale. Analiza acestora ne relevă legătura strânsă între conținutul tuturor Constituțiilor din Europa Centrală și de Est, pe de o parte, și alinierea lor completă la modelul Constituției sovietice din anul 1936, pe de altă parte, considerată în perioada stalinismului ca fiind “cea mai democratică din lume” (I.V. Stalin – “Despre proiectul de Constituție al Uniunii Sovietice” – Raport prezentat cu ocazia Congresului al VIII-lea extraordinar al sovietelor – 1936).

Constituția din 13 aprilie 1948

Procesul restrângerii și lichidării treptate a regimurilor parlamentar–constituționale în România, început prin desfășurarea partidelor istorice, abolirea monarhiei și proclamarea republicii populare se intensifică prin adoptarea Constituției din anul 1948.

Constituția din 13 aprilie 1948 reprezintă produsul tipic al aplicării în viața politică românească a doctrinei și ideologiei comuniste, după modelul sovietic. Titlul I, intitulat “Republica Populară Română”, consfințește că “Republica Populară Română este stat popular, independent și suveran” (art.1); “Republica Populară Română a luat ființa prin lupta dusă de popor, în frunte cu clasa muncitoare, împotriva fascismului, reacțiunii și imperialismului” (art.2); “În Republica Populară Română întreaga putere de stat emană de la popor și aparține poporului”. Deși se instituie ca formă de guvernământ republica și se reglementează caracterul independent și unitar al statului român, acesta nu mai este considerat indivizibil, iar teritoriul său inalienabil. De asemenea, în ciuda consacrării constituționale a principiului conform căruia puterea de stat emană de

la popor și aparține poporului, exercitându-se prin intermediul organelor reprezentative, acesta va rămâne pur formal, nefiind niciodată aplicat în practica vieții parlamentare din perioada totalitarismului.

Pentru prima dată în istoria vieții politice și parlamentare din România, prin actul constituțional din 1948 este înlăturat principiul separației puterilor în stat, organ suprem al puterii de stat devenind Marea Adunare Națională, față de care răspundeau toate celelalte organe ale statului. Constituția din 1948 a marcat trecerea spre un regim guvernamental întemeiat pe monopartidism și autoritarism statal, precum și spre o economie centralizată și dirijată politic.

De asemenea, această Constituție pune bazele desființării proprietății private, deși articolele 8 și 9 prevedeau că “Proprietatea particulară și dreptul de moștenire sunt recunoscute și garantate de lege” și că “pământul aparține celor care îl muncesc”. Fundamentând bazele structurii social-economice de tip social, Constituția din anul 1948, deși recunoaște existența a trei tipuri de proprietate (proprietatea de stat, cooperatista și participativă), proclamă principiul supremației proprietății de stat și cooperatiste față de proprietatea particulară, precum și protecția specială a proprietății de stat.

Referitor la drepturile și libertățile fundamentale ale individului, deși acestea erau recunoscute și garantate formal prin Constituția din anul 1948, erau introduse numeroase restricții și interdicții în privința exercitării lor, creându – se o discrepanță vizibilă între principiile și realitățile politice și juridice.

Constituția din 1948 a fost abrogată implicit la data de 24 septembrie 1952, prin intrarea în vigoare a Constituției din 1952.

Constituția din 24 septembrie 1952

Constituția din 1952 definea mult mai precis baza politică a statului “democrat-popular”, fundamentată pe dictatura proletariatului, stipulând expres căror clase sociale le aparține puterea de stat și indicând modalitatea de exercitare a acestei puteri prin “realizarea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimia muncitoare, în care rolul conducător îl deține clasa muncitoare”. Principiile fundamentale ale acestei Constituții sunt suveranitatea poporului, unitatea puterii de stat și exercitarea acesteia prin organe reprezentative, centralismul democratic, planificarea națională, legalitatea populară, activismul social și politic al cetățenilor. Statul român este definit ca un “stat democrat-popular”, unitar, suveran și independent, dar nefăcându-se nici o

referire la caracterul sau indivizibil sau inalienabil. În Capitolul I, “Orânduirea socială”, sunt cuprinse următoarele reglementări: “Republica Populară Română este stat al oamenilor muncii de la orașe și de la sate” (art.1); “Baza puterii în Republica Populară Română este alianța clasei muncitoare cu țărănimia muncitoare, în care rolul conducător aparține clasei muncitoare” (art.2); “Republica Populară Română s-a născut și s-a întărit ca rezultat al eliberării țării de către forțele armate ale Republicilor Socialiste, de sub jugul fascismului și de sub dominația imperialismului, ca rezultat al doborârii puterii moșierilor și capitaliștilor de către masele populare de la orașe și de la sate în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea Partidului Comunist Român” (art.3). Se observă astfel o deosebire esențială față de prevederile Constituției din anul 1948, în care se preciza ca R.P.R. a luat ființă prin lupta dusă de popor, nu prin eliberarea de către URSS. Constituția din anul 1952 consacra fără echivoc rolul conducător al partidului comunist în orânduirea socială și de stat a României, reprezentată de regimul “democrației populare” ce reflecta “puterea oamenilor muncii”. Formă politică prin care se exercita această putere era reprezentată de organele statului, sistem ce avea o construcție piramidală, ierarhizată și centralizată, în vârful acesteia situându-se Marea Adunare Națională, ca organ suprem al puterii de stat. Dispozițiile constituționale referitoare la orânduirea de stat a României consacra transformarea statului comunist în principalul instrument de realizare a dictaturii proletariatului, prin conferirea unor largi atribuții în toate domeniile vieții economice, sociale și culturale.

Articolul 6 exprima esența orânduirii social-economice astfel: “Fundamentul formațiunii social-economice socialiste este proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, care are fie forma proprietății de stat (bun comun al poporului), fie forma proprietății cooperatist – colectiviste (proprietatea gospodăriilor colective sau a organizațiilor colectiviste)”, proclamându-se rolul conducător în economia națională a țării a proprietății socialiste. Aceste prevederi marchează trecerea de la economia liberă de piață la economia socialistă planificată.³

În ceea ce privește reglementarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor, aceasta se realizează în Capitolul VIII. În cadrul acestui Capitol sunt prevăzute și garantate drepturi precum dreptul la muncă, dreptul la odihnă, dreptul la asigurare materială de bătrânețe, în caz de boală sau incapacitate de muncă, dreptul la învățătură, egalitatea în drepturi a cetățenilor în toate domeniile vieții economice, politice și culturale, drepturi pentru minoritățile națio-

nale, egalitatea în drepturi între bărbați și femei, libertatea de conștiință, libertatea cuvântului, a presei, a întrunirilor și meetingurilor, a cortegiilor și demonstrațiilor în stradă, dreptul la asociere, inviolabilitatea persoanei și a domiciliului. Un aspect important este definirea R.P.R. ca “democrație populară”. Din analiza acestor texte constituționale, se remarcă inversarea raportului firesc între individ și stat. Aceasta rezultă din modalitatea de exprimare și garantare a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului. Astfel, dacă în Constituțiile interbelice, și inclusiv în Constituția din anul 1948, aceste drepturi și libertăți erau prevăzute în primele capitole, după articolele referitoare la teritoriul național, în Constituția din anul 1952 ele sunt denumite “Drepturi și datorii fundamentale”, fiind plasate în Capitolul VIII.

Constituția din anul 1952 a fost abrogată expres la data de 21 august 1965, după numeroase modificări.

Constituția din 21 august 1965

Spre deosebire de constituțiile socialiste anterioare, Constituția din 1965 consacră și fundamentează cel mai pregnant monopolul politic al unei unice formațiuni politice, reprezentată de Partidul Comunist Român. Prin acesta Constituție, România era proclamată “Republică Socialistă”, considerându-se că dispune de o economie socialistă generalizată și de relații de producție socialiste, dominante, în toate domeniile vieții sociale, orânduirea socialistă reușind să se impună în mod deplin și definitiv. Acest lucru asigură, în viziunea constituentului de la 1965, “suveranitatea, independența și unitatea” statului român, al cărui teritoriu devenea “inalienabil și indivizibil”. (art.1). Spre deosebire de Constituția socialistă anterioară, această Constituție consacră și fundamentează cel mai pregnant monopolul politic al unei singure formațiuni politice – partidul comunist – “cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare”. Principalul instrument de transpunere și realizare în practică a politicii partidului comunist este statul socialist, care, conform dispozițiilor constituționale, “organizează, planifică și conduce economia națională, apără și dezvoltă proprietatea socialistă, asigură condițiile și dezvoltarea învățământului, științei și culturii, apără legalitatea societății și ordinea de drept, organizarea apărării țării și dezvoltarea forțelor armate” (art.13).

Nerecunoscând principiul separației puterilor în stat, actul fundamental din 1965 nu a reușit să încorporeze nici una dintre tradițiile constituționale românești în materie de legislație și de aplicare a

acesteia în funcție de organele și instituțiile îndrituite să o facă. Activitatea de elaborare a legilor va fi preluată de către Consiliul de Stat, “organ suprem al puterii de stat, cu activitate permanentă”. Art.42 definește Marea Adunare Națională ca fiind “unicul organ legiuitor al Republicii Socialiste România”. Modificarea cea mai spectaculoasă a Constituției din 1965 se produce în martie 1974, când se introduce funcția de *președinte* al republicii, care cumulează o multitudine de atribuții transferate de la forul legislativ suprem și de la cel administrativ central.

Titlul II, “Drepturile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor”, consacră și garantează egalitatea în drepturi a cetățenilor în domeniile vieții economice, juridice, sociale și culturale, dreptul la muncă, dreptul la asigurare materială de bătrânețe, boală sau incapacitate de muncă, dreptul la învățătură, drepturi acordate naționalităților, egalitatea în drepturi între bărbați și femei, dreptul de a alege și de a fi ales în Marea Adunare Națională și în consiliile populare, dreptul la libertatea conștiinței, a presei, a întrunirilor, a mitingurilor și a demonstrațiilor, inviolabilitatea persoanei, a domiciliului, secretul corespondenței, dreptul la petiționare.

Dreptul la proprietate personală este ocrotit de lege. Cu toate acestea, se consacră proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, acest tip de proprietate îmbrăcând fie forma proprietății de stat, fie a celei cooperatiste.

Constituția din 1965 a fost abrogată total și expres la data de 8 decembrie 1991 de către Constituția României din 21 noiembrie 1991, aprobată prin referendumul național din 8 decembrie 1991, dată la care a intrat în vigoare.

Constituția din 1991

Ca expresie juridică a raportului real de forțe apărute pe scena politică românească după decembrie 1989, Constituția din anul 1991 reprezintă cadrul legal fundamental pentru organizarea și funcționarea statului și societății românești pe baze democratice. Ea consacră reinstaurarea democrației constituționale în România după o întrerupere de aproape jumătate de secol, datorită instaurării regimului comunist (1947-1989), creând premisele pentru afirmarea unui regim pluralist și desfășurarea unei vieți parlamentare adecvate perioadei de tranziție pe care o parcurge societatea românească. Contribuind la cristalizarea structurilor instituționale fundamentale ale statului român, așezământul constituțional din anul 1991 se caracterizează printr-o reală modernitate din punctul de vedere al modului de redactare a textului constituțional și al tehnicii juridice de ordonare

și sistematizare a diferitelor prescripții și norme existente în diferite Constituții europene, precum Constituția Franței și Constituția Suediei. Această Constituție exprimă mai bine pluralismul politic, dreptul la identitate al persoanelor aparținând minorităților naționale, modul de constituire și funcționare al partidelor politice, protecția cetățenilor români în străinătate, dreptul la liberă circulație, dreptul la viața intimă, familială și privată, dreptul la ocrotirea sănătății, interzicerea muncii forțate, regimul proprietății.

Articolul 1 al Constituției reglementează, într-o formulare sintetică, elementele definitorii ale statului român, pentru ca apoi, în următoarele trei articole, într-o dezvoltare firească, să se reglementeze suveranitatea, teritoriul și populația. Textul articolului 1 are multiple semnificații. El identifică unul dintre elementele constitutive ale statului român – națiunea, stabilește structura statului și forma de guvernământ a acestuia, consacră atributele lui fundamentale, constituite în același timp ca valori supreme și garantate ale societății, ca dimensiuni inerente ale acestuia. Caracterizarea Statului român ca stat democratic este realizată în alineatul (3) al articolului 1, conform căruia “România este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate”.

În conținutul Constituției din anul 1991 există numeroase dispoziții constituționale care pot fi considerate repere pentru democrația românească.

În acest sens, democrația presupune: a) exercitarea suveranității de către națiune; b) asigurarea participării poporului la rezolvarea treburilor publice printr-un sufragiu universal, eventual prin referendum, precum și prin intermediul unui organ legiuitor autentic reprezentativ; c) partajarea prerogativelor autorităților publice, colaborarea și controlul reciproc între aceste autorități; d) descentralizarea administrativă; e) pluralismul social, inclusiv cel ideologic, organic sau instituțional, politic, sindical și al altor corpuri reprezentative; f) aplicarea principiului majorității în activitatea deliberantă a organelor colegiale; g) consacrarea și garantarea constituțională a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului. Acestea reprezintă condiții minime și esențiale ale democrației, nu exhaustive.

În articolul 2, alin. (1), se reglementează faptul că “Suveranitatea națională aparține poporului român”. Poporul român, ca detentor exclusiv al suveranității, o exercită indirect, prin organele sale reprezentative, sau direct, prin referendum. Astfel, Parla-

mentul reprezintă organul reprezentativ suprem al poporului român și unica autoritate legiuitoare a țării (art.58, alin. (1). El este ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Președintele României este de asemenea ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat, iar demiterea lui din funcție poate fi făcută numai prin referendum (art. 81, alin.(1) și art, 95, alin. (3) din Constituție). În ceea ce privește referendumul, în condițiile prevăzute de art. 2, alin. (1) și art.90 din Constituție, poporul își exprimă prin referendum voința sa cu privire la probleme de interes național. Dar, totodată, poporul este și subiect nemijlocit în procesul legiferării. Inițiativa legislativă aparține și unui număr de cel puțin 250.000 de cetățeni cu drept de vot, dacă această inițiativă provine din cel puțin un sfert din județele țării, iar în fiecare dintre aceste județe sau în municipiul București s-au înregistrat cel puțin 10.000 de semnături în sprijinul acestei inițiative. O inițiativă populară a fost consacrată și în domeniul revizuirii Constituției. Aceasta poate să aparțină și unui număr de cel puțin 500.000 de cetățeni cu drept de vot, dacă inițiativa provine din cel puțin jumătate din județele țării, iar în fiecare din aceste județe sau în municipiul București s-au înregistrat cel puțin 20.000 de semnături în sprijinul inițiativei (art. 146, alin. (1) și (2). În orice caz, indiferent de subiectul inițiativei revizuirii Constituției, revizuirea este definitivă numai după aprobarea ei prin referendum.

Din analiza prevederilor referitoare la suveranitate se constată consecințe importante. Astfel, exprimarea suveranității prin voința poporului reclamă acordul celor care îl alcătuiesc, ceea ce este echivalent cu un veritabil “absolutism democratic”. Întrucât poporul este titularul suveranității, iar aceasta este inalienabilă, democrația trebuie să se realizeze în mod concret, fie direct (inițiativă legislativă, referendum), fie prin intermediul organelor reprezentative, alese de către popor prin vot universal, egal, direct și liber exprimat. Legea este expresia voinței generale, iar guvernării au doar rolul de “reprezentanți”. Fiecare individ exercită o parte a suveranității, sufragiul neputând avea decât un caracter universal. Exprimarea voinței fiecărui individ la sufragiu reprezintă un drept fundamental. Mandatul conferit celor aleși nu poate fi decât imperativ, asociat cu dreptul de revocare a aleșilor⁴.

Autoritățile publice centrale (Parlamentul, Guvernul și autoritatea judecătorească) sunt organizate și funcționează ca “părți” relativ independente și interdependente ale unuia și aceluiași sistem, organic articulat și ierarhizat, având ca finalități majore afirmarea și ocrotirea demnității omului, a drep-

turilor și libertăților cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, instaurarea dreptății și promovarea pluralismului politic – art. 1, alin. (3). Administrația publică în unitățile administrativ – teritoriale se întemeiază pe principiul autonomiei locale și pe cel al descentralizării, iar autoritățile administrației publice – consilii locale și primării -, prin care se realizează autonomia locală în comune și orașe, sunt alese prin vot universal, egal, direct și secret.

O altă reflecție a democrației este reprezentată de reglementarea în cadrul articolului 8, a principiului pluralismului politic, ca o garanție și o condiție a democrației constituționale.

Principiul majorității este consacrat prin instituirea cvorumului legal pentru adoptarea legilor și a hotărârilor de către Camerele Parlamentului, precum și a inițiativelor de revizuire a Constituției.

O altă garanție a democrației este reprezentată de principiul separării puterilor în stat, ce reiese din modul de reglementare a celor trei puteri – legislativă, executivă și judecătorească.

Drepturile și libertățile fundamentale sunt consacrate exhaustiv, majoritatea acestora fiind garantate constituțional, textele constituționale fiind de aplicare nemijlocită. Astfel, în Constituție sunt consacrate inviolabilitățile, respectiv acele drepturi și libertăți care, prin conținutul lor, asigură viața, posibilitatea de mișcare liberă, siguranța fizică și psihică, precum și siguranța domiciliului persoanei fizice. În această categorie se include dreptul la viață, dreptul la integritate fizică, dreptul la integritate psihică, libertatea individuală, dreptul la apărare, dreptul la libera circulație, dreptul la ocrotirea vieții intime, familiale și private, inviolabilitatea domiciliului. A doua categorie este formată din drepturile și libertățile social-economice și culturale, respectiv acele drepturi și libertăți care prin conținutul lor asigură condițiile sociale și materiale de viață, educația și posibilitatea protecției acestora. În această categorie includem dreptul la învățătură, dreptul la ocrotirea sănătății, dreptul la muncă și la protecția socială a muncii, dreptul la grevă, dreptul de proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la un nivel de trai decent, dreptul la căsătorie, dreptul copiilor și tinerilor la protecție și asistență, dreptul persoanelor handicapate la o protecție specială. O a treia categorie include drepturile exclusiv politice, respectiv acele drepturi care, prin conținutul lor, pot fi exercitate de către cetățeni la alegere, fie pentru rezolvarea unor probleme sociale și spirituale, fie pentru participarea la guvernare. Aceste drepturi și libertăți asigură posibilitatea de exprimare a gândurilor și opiniilor, fapt pentru care deseori sunt denumite

libertăți de opinie. În această categorie includem libertatea conștiinței, libertatea de exprimare, dreptul la informație, libertatea întrunirilor, dreptul de asociere, secretul corespondenței. A cincea categorie este formată din drepturile garanției, adică acele drepturi care, prin conținutul lor, joacă, în principal, rolul de garanții constituționale. În această categorie includem dreptul la petiționare, dreptul persoanei vătămate de către o autoritate publică. În plus față de aceste categorii menționate anterior, art.18, alin. (2) consacră și dreptul la azil, acordat cetățenilor străini și apatrizilor. Menționarea acestui drept în Constituție este expresia valorii deosebite a acestui drept al omului, drept de o îndelungată tradiție. Toate aceste drepturi și libertăți constituționale sunt guvernate de principiul egalității în drepturi a cetățenilor, principiu fundamental pentru întreg domeniul examinat.

Modificarea prin referendum național a Constituției din anul 1991 în anul 2003

Fiecărui moment istoric de mare importanță din istoria statului român modern îi corespund reforme constituționale. Constituțiile au fost martorii și expresiile transformărilor istorice pe care le-a cunoscut societatea românească⁵. România se pregătește în prezent să facă un nou pas istoric, respectiv aderarea la Uniunea Europeană, al cărui moment premergător trebuie să fie o reformă instituțională. Două importante cerințe au stat la baza acestui demers al întregii societăți românești: obiectivele politice fundamentale de integrare europeană pentru care cetățenii României au optat, alături de faptul că, atât cetățenii cât și instituțiile publice sau de utilitate publică au avut ocazia să constate că există domenii constituționale incomplet formulate sau că unele soluții constituționale nu mai corespund prezentului și viitorului societății

În acest sens, în anul 2003 s-a inițiat procedura de revizuire a Constituției din anul 1991 în scopul adaptării acesteia la noile realități politice, economice, sociale și culturale din societatea românească. Astfel, pe data de 19 octombrie 2003 s-a desfășurat referendumul național pentru revizuirea Constituției, care s-a soldat cu un rezultat favorabil.

Articolul de principiu care reglementează caracterul democratic al statului român este art.1, alin. (3), care în noua formulare stabilește că “România este stat de drept, democratic și social, în care libertatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român

și idealurilor Revoluției de la 1989, și sunt garantate”. Un aspect extrem de important este reprezentat de reglementarea expresă în alin. (4) al art.1 a principiului democratic al separației puterilor în stat. Acest principiu are numeroase avantaje, el permițând definirea clară a modului de organizare a autorităților ce exercită una dintre cele trei puteri, modalitatea de funcționare a acestora, precum și mecanismele de interferență dintre acestea. Instituția juridică a statului democratic este garantată ulterior și în alte texte constituționale. Astfel, art.2, alin. (1), modificat, prevede că “Suveranitatea națională aparține poporului român, care o exercită prin organele sale reprezentative, constituite prin alegeri libere, periodice și corecte, precum și prin referendum. Conform acestui cadru constituțional, poporul participă la conducere pe calea reprezentării sau prin referendum”. Prevederile art.8 referitoare la garantarea pluralismului politic rămân neschimbate. O formă de participare directă a populației la actul de conducere statală este reprezentată de inițiativa legislativă, conferită unui număr de cetățeni cu drept de vot care pot propune un proiect de lege. Cetățenii mai pot exercita dreptul la inițiativă legislativă propunând revizuirea acesteia.

În afara acestor modalități clasice de exercitare a democrației, Constituția mai consacră și alte instrumente prin care categorii ale populației tind să influențeze decizia politică, actul democratic de conducere legislativă și executivă. Este vorba despre cadrul de înființare și funcționare a unor ONG-uri cu caracter civic, care promovează activismul cetățesc la nivel central și, mai ales, la nivelul comunităților locale. Asemenea ONG-uri reprezintă cetățenii în fața statului. În unele situații, acestea devin parteneri ai Guvernului în procesul de decizie. Practic, aceste organizații apar ca modalități de garantare a drepturilor cetățenești.⁶

Noua Constituție cuprinde numeroase prevederi cu relevanță comunitară.

În noua Constituție este consacrat astfel principiul constituțional al egalității de șanse între femei și bărbați, asigurându-se astfel accesul femeilor la funcțiile publice și demnități în aceleași condiții cu bărbații. Acest demers, conform principiilor dreptului Uniunii Europene, reprezintă un răspuns eficient atât la tendințele de evoluție ale societății moderne, cât și la imperativul integrării europene.

De asemenea, în condițiile aderării României la Uniunea Europeană se acordă cetățenilor Uniunii Europene dreptul de a alege și a fi aleși în autoritățile administrației publice locale din statul membru pe al cărui teritoriu își au reședința, în aceleași condiții ca

și cetățenii acelui stat. O astfel de prevedere răspunde cerințelor consacrate prin Tratatul instituind Comunitatea Europeană, ale Directivei nr. 80/1994 CEE, precum și ale Tratatului instituind o Constituție pentru Europa. O altă prevedere constituțională introdusă în anul 2003 se referă la dreptul cetățenilor români de a alege și de a fi aleși în Parlamentul European, în condițiile aderării României la Uniunea Europeană. Dreptul de a alege și de a candida la alegerile pentru Parlamentul European în statul de reședință, consacrat în Tratatul instituind Comunitatea Europeană, precum și în Tratatul instituind Constituția Europeană, reprezintă un corolar al libertății de circulație în spațiul european și o aplicare a principiului nediscriminării pe baza de cetățenie. Această prevedere decurge din principiul universalității alegerilor în Parlamentul European și răspunde cerinței de a asigura o reprezentare în acest for a tuturor popoarelor care fac parte din Uniunea Europeană. Introducerea noii prevederi va determina modificarea legii electorale în vigoare, atât sub aspectul participării cetățenilor români la alegerile pentru Parlamentul European organizate în România, cât și în ceea ce privește participarea la aceste alegeri a cetățenilor altor state membre ale Uniunii, care își au reședința în România.

O prevedere de o deosebită importanță este reprezentată de posibilitatea cetățenilor straini și apatrizilor de a dobândi dreptul de proprietate privată asupra terenurilor numai în condițiile rezultate din aderarea României la Uniunea Europeană și din alte tratate internaționale la care România este parte, pe bază de reciprocitate, în condițiile prevăzute prin lege organică, precum și prin moștenire legală. Noua redactare constituțională este concordantă nu numai cu prevederile Tratatului instituind Comunitatea Europeană, ci și cu o serie de principii ale dreptului comunitar, precum nediscriminarea pe baza de naționalitate, libera circulație a bunurilor, persoanelor, serviciilor și capitalului.

În domeniul justiției, există de asemenea dispoziții armonizate cu normele comunitare. Astfel este reglementată organizarea și funcționarea Consiliului Superior al Magistraturii, astfel încât acesta să își îndeplinească în mod eficient rolul de garant al independenței justiției⁷.

Constituția statuează faptul că “Economia României este economie de piață, bazată pe libera inițiativă și concurența”⁸. Libera inițiativă și concurența reprezintă aspecte esențiale pentru realizarea criteriilor economice de aderare a României la Uniunea Europeană. Se instituie de asemenea obligația statului de a asigura “aplicarea politicilor de dezvoltare

regionala în concordanță cu obiectivele Uniunii Europene⁹ oferă o baza constituțională pentru îndeplinirea obiectivelor privind dezvoltarea regională și crearea condițiilor pentru o dezvoltare economică durabilă.

Legea fundamentală consacră posibilitatea de înlocuire a monedei naționale cu aceea a Uniunii Europene. Uniunea Economică și Monetară este un demers integrativ mai accentuat, având consecințe economice, sociale și, nu în ultimul rând, juridice, distincte. Statele zonei euro renunță la un atribut fundamental al suveranității, respectiv dreptul de a bate moneda. Acest fapt a impus o reglementare distinctă, în cadrul proiectului de Constituție, a trecerii la moneda unică, în condițiile aderării la Uniunea Europeană.

Un element de noutate este dat de introducerea unui titlu distinct în Constituție referitor la “Integrarea euro-atlantică”. Articolul intitulat “Integrarea în Uniunea Europeană” reprezintă baza juridică pentru aderarea României la Uniunea Europeană, prin semnarea tratatului de aderare, cu toate implicațiile acesteia, inclusiv transferul anumitor competențe de la nivel național la nivel comunitar.

Un aspect deosebit de important este acela al priorității tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și a celorlalte reglementări comunitare cu caracter obligatoriu față de dispozițiile contrare din legile interne. Tratatul instituind o Constituție pentru Europa introduce principiul priorității dreptului comunitar asupra dreptului intern, Constituția României utilizează așadar o formulare similară celei din Tratatul menționat.

Constituția României este astfel în concordanță cu prevederile acquis-ului comunitar, și în special cu cele ale Tratatului instituind o Constituție pentru Europa, creându-se astfel fundamentele legale și instituționale ale aderării României la Uniunea Europeană.

NOTE

¹ Novac, Maria Magdalena; Dumitrescu Anca Luminita – “Istoria românilor din anul 1821 până în prezent”, Editura Teora, București, 1999

² Jean-Francois Soulet – “Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre” – Editura Polirom, 1998, pag.13

³ Angela Baciu – “Istoria Constituțională a României – deziderate naționale și realități sociale” – Ed. Lumina Lex, București, 2001

⁴ **Constantinescu Mihai, Deleanu Iona, Iorgovan Antonie, Muraru Ioan, Vasilescu Florin, Vida Ioan** – “*Constituția României comentată și adnotată*” – Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 1992

⁵ Ioan Muraru, “*Drept constituțional și instituții politice*”, Editura Actami, 1998, pag.43

⁶ **Ionescu, Cristian** – “Constituția României din 1991. Legea de revizuire comentată și adnotată” – Editura All Beck, București, 2003

⁷ Mihai Constantinescu, Antonie Iorgovan, Ioan Muraru, “*Revizuirea Constituției române*”, Editura Rosetti, 2003

⁸ Legea de revizuire a Constituției României publicată în Monitorul Oficial nr. 669 din 22 septembrie 2003

⁹ Referendumul național privind revizuirea Constituției României (19 octombrie 2003), Regia Autonomă Monitorul Oficial, 2003

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Lucrări de specialitate

Autori români

Baciu, Angela – “Istoria Constituțională a României – deziderate naționale și realități sociale” – Ed. Lumina Lex, București, 2001

Constantinescu Mihai, Deleanu Ioan, Iorgovan Antonie, Muraru Ioan, Vasilescu Florin, Vida Ioan – “Constituția României comentată și adnotată” – Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 1992

Ionescu Cristian – “Constituția României din 1991. Legea de revizuire comentată și adnotată” – Editura All Beck, București, 2003

Muraru, Ioan – “Drept constituțional și instituții politice”, Editura Actami, București, 1998;

Muraru Ioan, Iancu Gheorghe – “Constituțiile române – texte, note, prezentare comparativă”, Ed. a III – a, Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 1995

Novac, Maria Magdalena; Dumitrescu Anca Luminița – “Istoria românilor din anul 1821 până în prezent”, Editura Teora, București, 1999

Zmeu, Georgeta – “Dicționar de istoria românilor” – Editura Trei, 1997

Autori străini

Nugent, Neill – “The government and politics of the European Union”, Macmillan Press LTD, London, 1999;

Soulet, Jean – Francois – “Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre” – Editura Polirom, 1998

Zorgbibe, Charles - “Histoire de la construction europeene”, Paris, 1993

AMELIA CHIRTEȘ - consilier de integrare europeană, Ministerul Sănătății, și masterand Studii europene și drept comunitar, Universitatea București.

How Democratic Is The European Union?*

SEBASTIAN HULUBAN

“Thus, if we still have democracy in a political sense, we cannot expect of the large scale cumbersome political democracy what we can expect of microdemocracies ... it is highly dubious whether our political macrodemocracies can be correctly conceived and understood as an enlargement of some microprototype, of some primary democracy”

Giovanni Sartori (1987: 15)

If one carefully thinks at the implications and possible consequences of the “applied” *motto*¹ on the very forefront of the *European Constitutional Treaty*, one may be astonished. The quotation belongs to Thucydides, the famous ancient general and historian. However, the real problem is that the quotation invites, more or less, to one of the most famous threats to any democratic arrangement: the tyranny of majority². More than two centuries ago Benjamin Constant taught us that there are significant differences between ancient and modern freedom. Consequently, there are significant differences between ancient and modern democracy, between homonymy and homology.

On the other hand, for the last ten years many policy-makers and researchers have been debating the so-called “democratic deficit” of the European Union. The questions abound: is there any democratic deficit at all; what is “the democratic deficit”?; is there any democracy at all, as long as there is no clear notion of a European state, or a European political system, or a European demos?; and so on. Thus, in the attempt to assess a relationship between the European Union and the concept of democracy one should probably bear in mind that “Among the conditions of democracy, the one recalled least is that wrong ideas about democracy make a democracy go wrong” (Sartori 1987: 3).

This essay is a modest attempt to clarifying whether the European Union is a relatively integrated system, namely whether or not the very concept of political

integration can be successfully applied to the European Union. The primary goal for such an enterprise is to avoid the classical theoretical trap of the so-called “state-centered” and “non-state-centered” approaches to European integration and democratic deficit. Thus, for some researchers the EU “is a multilogical system of governance which is neither national nor international in character” (Chrysochoou 2000: 10), “is stuck between sovereignty and integration” (William Wallace 1982: 67), “institutionalized intergovernmentalism in a supranational organization” (Cameron 1992: 66), “neither state nor an international organization” (Sbragia 1992: 257), “less than a federation, more than a regime” (W. Wallace 1983: 403), “not an ordinary international organization, neither it si a state” (Eriksen and Fossum 2000), or even “governed without a government” (Koch 1999). In this wood of labels, more or less precise, it is very difficult to think at least about opening up a discussion on democracy or democratic deficit.

Secondly, the essay will evaluate whether or not some of the main concepts developed within the democratic theory are useful in analysing the so-called democratic deficit of the Union. The argument the essay puts forward is that, despite considerable changes that have taken place in the governing systems of the West European states, especially after the end of the Second World War, there is still room to assess these structural transformations relative to the basics of democratic theory. The approach to democracy this essay

uses is not a radical normative one. It is not a descriptive, empirical, *Wertfrei* one, either, but it is the approach advanced by Giovanni Sartori in *The Theory of Democracy Revisted*. In other words, ...we must keep in mind, then, that: (a) the democratic ideal does not define the democratic reality and, vice versa, a real democracy is not, and cannot be, the same as an ideal one; and that (b) democracy results from, and is shaped by, the interactions between its ideals and its reality, the pull of an ought and the resistance of an is. (Sartori 1987: 8).

The reason to rely on Giovanni Sartori's approach towards democracy in relationship to the European Union is twofold. On one hand, Sartori provides a strong conceptual base for his analysis rather than just arguing and struggling with the so-called "tyranny of concepts" (Eriksen and Fossum 2000: 6-9)³. On the other hand, more important, he does not deal with peculiar nation-state entities, but with the very basic requirements for a "democratic" label of an institutional arrangement. However, Sartori's approach on democratic theory will be supplemented by insights put forward by other famous scholars of democratic theory such as Robert A. Dahl and Seymour Martin Lipset.

Clarifying concepts for a (non-)democratic EU: integration

Depending on the affiliation to one of the integration theories, the European Union is considered either an international regime, or a unique governance mechanism, or a political system, or an emerging polity. The main theories of European integration may be typologized according to the theoretical sub-discipline they emerge, such as international relations and comparative politics (Hix 1994). Others divide the integration theories on the rational/constructivist scale (Pollack 2001, Tsebelis 2002). In a recent attempt to typologise the theoretical approaches to the EU, Markus Jachtenfuchs identify two distinct mainstreams: the classical integration theory and the governance approach⁴ (Jachtenfuchs 2001).

Thus, according to intergovernmentalism, for instance, there would be no obvious need either for a European state, or a European democracy, or a European demos. The developments of the last 50 years should be rather understood as proofs of "a series of rational choices made by national leaders" (Moravcsik 1998: 18). Despite this opinion, one of the pioneering scholars of intergovernmentalism discusses the democratic deficit of the European Union by defending a democratic institutional set-up at supranational level, in compara-

tive perspective (Moravcsik 2002). In addition, Thomassen and Schmitt, relatively to the capacity of intergovernmentalism in assessing the degree of democracy at supranational level, note that "The European Parliament in particular would be a total anomaly in the institutional framework of the European Union if it could not be seen as part of an institutional structure that goes beyond the co-operation of sovereign states" (Schmitt and Thomassen 1999: 6-7). In other words, there is a vertical, or structural institutional democratic set-up in place, but is this enough for assessing the EU as being democratic?

On the other hand, new theories of governance underlie the fact that European integration represents a dynamic project, a unique and original development that cannot be analyzed by the classical approaches of political science on democratic theory. According to this approach, the EU has to be perceived and studied as an evolutionary process, with its own logic of development, that produces a unique institutional setting, and requires even a different lexicon (Schuppert 1995: 345-6). It is a challenging approach indeed, but there is a considerable risk of "bordering the metaphysical" here (Hine 2001: 121). Moreover, in logical terms, there is a risk of conceptual *regressum ad infinitum*. Relatively to the issue of "new lexicon", Giovanni Sartori sent an alert more than ten years ago: "To begin with, a pervasive change has occurred in the vocabulary of politics ... This development has been legitimized by the brave new thought that words have arbitrary meanings" (Sartori 1987: ix).

Following Giovanni Sartori's appeal to a careful use of the research concepts⁵, instead of focusing on what different integration theories say about the way EU *is* or it *ought to be*, we should probably look more closely to what exactly *integration per se* means politically. It seems interesting to see that "The term «integration» appeared after World War II and its popularity in the social sciences has since rise and fallen ... Despite nearly 30 years of usage it is difficult to identify what particular advances have been made conceptually" (Teune 1984: 235).

Teune traces the origins of the concept of "integration" back to Durkheim and Herbert Spencer's sociological writings. Before addressing its meaning as a political concept, he maintains that, generally speaking, integration "directly involves the age old problem "can the whole be more than the sum of its parts?" (Teune 1984: 237). This is a very important insight for our analysis of the European Union in its current setting.

However, Teune argues that integration represents an important property of the systems (mechanic, biological, social, economical, and political). In this regard, systems may be more or less integrated. The opposition of integration is then entropy (for mechanical or biological systems) and anarchy (for social and political systems). An important feature of a highly integrated system is the presence of clear boundaries. Moreover, there are dimensions to measure the degree of integration: strength (which would be the probability that a change in one of the integrated system's components will lead to change in other components), inclusiveness (to what extent every component of the integrated system has an equal probability of changing as a change in one component), and extensiveness (how much the properties of a component are being affected as part of the system), and responsiveness (how rapid is the reaction to a change in any component).

Applying Teune's framework to the EU' framework it is obvious there is a relatively high degree of economic integration. If we consider, for instance, the evolution of terminology used to describe the economic developments within Europe for the last 50 years the argument becomes more clear: Common Market, European Communities, European Community, European Union.

What about political integration? In this regard, Teune asserts there are several problems (Teune 1984: 255-6), but the most important one in this context is the blurring of distinction between behavior and structure. It is then important to stress the fact that when analyzing the integration of political systems we should look first at the structures and then at the behavior they create and not the other way around. Thus, the main characteristics of integrated political systems are: subordination and superordination, alternate goal states, cognitive awareness, differently valued goal states, decision structures, means of implementation (from persuasive symbols to coercive organizations), and costs of withdrawal (Teune, 1984: 256-7).

When we apply the characteristics of integrated political systems to the institutional setting of the European Union, *it is obvious that our label varies significantly with the allocated or expected threshold for each of the characteristics.* For instance, relative to "the means of implementation" one may be satisfied with regulatory policies, whereas another may reassert that the Weberian definition regarding the "monopoly over the use of coercive force" must be in place in order to talk about a European state (Menon 2003: 425). What is important,

in the end, is to have at least a conceptual framework (the existence of a political integrated system according to some criteria) in order to evaluate whether or not the EU is democratic on the vertical dimension.

A democratic framework for the EU: the "vertical" dimension

Once it is obvious that the European Union is more or less (depending on the chosen threshold) an integrated political entity, we may ask further: how democratic is this entity? Where should we look in order to assert the degree of democracy? Is there any framework beyond the classical referents (city-state, nation-state, multinational or transnational settings) that may help us to evaluate whether or not the EU is democratic?

One of the classical approaches in the comparative study of modernization and development shows there is a high correlation between the achievements of a market economy and democracy. Thus, the development of a market economy leads to democratic institutional achievements and vice versa. As Seymour Martin Lipset puts the argument, "In discussing the social requisites of democracy, I have repeatedly stressed the relationship between the level of economic development and the presence of democratic government" (Lipset 1993).

The European Union represents a success story in achieving economic development for the last 50 (from Common Market to the European Monetary Union). In other words, from an economic policy standpoint, the EU proved to be highly efficient in terms of delivering outcomes. Should we expect then, following Lipset argument, a high degree of democracy standards as well?

The answer is no. First, Lipset analysis is exclusively focused on developments of modernizing states. Secondly, despite the statistical relevance of the correlations, we should remember that democracy is exclusively a political concept rather than a social or economic one. The reason is that when we assess concepts such as representation, institutions or legitimacy the reference should be only to political democracy. The argument for this approach is offered again by Giovanni Sartori: "First things must come first; and political democracy as a method, or as a procedure, must precede whatever substantive achievement we may demand from a democracy" (Sartori 1987: 11).

Thus, in order to assess the democratic performance of an integrated political system, as defined by Teune, we have to find first the appropriate framework for analy-

sis. Second, when we talk about the democratic deficit of the European Union we should ask: What exactly the democratic deficit means? What dimension we should look at?

Sartori has again a useful framework in this regard. He asserts that, as politics in general, democracy has two basic dimensions: *a horizontal* and *a vertical* one. The vertical dimension is common to many political and institutional arrangements, for the simple reason it deals with such concepts as subordination, superordination, coordination, delegation and representation. On the other hand, the horizontal dimension becomes “salient only in democracies and shares, historically, their destiny” (Sartori 1987: 131). The horizontal dimension of politics deals with such concepts as public opinion, demos, electoral democracy, referendums, citizenship, civil society, and so on.

When we try to apply this basic framework to the democratic deficit of the European Union the analysis may easily advance. As Chrysochoou shows, for instance, the democratic deficit of the Union has two important dimensions: *a structural deficit*, regarding both how the power is allocated among (and within) the main institutions of the EU, and the loss of democratic autonomy by national legislatures, *and a socio-psychological deficit*, “reflecting an apparent lack of a sense of community among the member publics” (2000: 15). In other words, the democratic deficit of the EU has both a vertical and a horizontal dimension. The fundamental question then becomes: which of the levels needs democratic change in order to produce change in the other?

There are many analyses that focus on the issue of democratic deficit of the European institutions. For instance, Crombez focuses on the output of the legislative process and measure it, by using a formal model, against the median voter ideal preference. He even proposes two suggestions for further democratization: open Council meetings and a different procedure for the appointment of the Commission against the excessive delegation concerns. Anyways, his main conclusion is that “the institutional setup is not fundamentally undemocratic” (Crombez 2003). At the same conclusion comes Moravcsik (2001), when he asserts that constitutional checks and balances, indirect democratic control via national governments and the increasing powers of the European Parliament⁶ (co-decision procedure) are sufficient conditions for a democratic EU.

A more sophisticated analysis of the vertical dimension provides Christopher Lord. He rightly asserts that first we need criteria and benchmarks for evaluating democratic performance (2001). He identifies four necessary steps: distinguish competing models of Euro-democracy (competitive, consensual, participatory), identify indices of democratic performance for each model, specify the units of assessment, and set standards of evidence.

The main problem with all the above analyses is their exclusive focus on the supranational level. One may still remember that the European Union has a much more complicated vertical dimension. Thus, the vertical dimension of democratic performance should be measured at the national, the supranational and especially at the linkage between these levels. As Chrysochoou (2001) asserts, the democratic deficit of the Union can be seen partly as an extension of both national parliamentary deficiencies and institutional problems transferred from national to European structures of government. In the same vein, Menon points out that “the potential problems of democratic accountability at the EU level mirror, if in more extreme form, those to be found within the member states” (Menon 2003: 427). In other words, the framework is similar with the “the logic of two-level games” (Putnam 1987), namely there is an interdependence between democratic performance (deficit) at national, supranational, and linkage levels⁷.

A democratic framework for the EU: the “horizontal” dimension

The discussion regarding the horizontal dimension of democracy and democratic deficit is much more complicated because the concepts are fuzzy and original, whereas the space is very limited. Basically, the “horizontal” concepts tend to bring back either city-state democratic terminology such as *demos* (Chrysochoou 2000), *res-publica* (Chrysochoou 2001), or concepts normally associated to the nation-state such as legitimacy (Christiansen 1997, Harlow 1999, Newman 2001), European people, and allegiance (Newman 2001). The assessment of the degree of EU democratic performance (or deficit) on the “horizontal axis” is much more complicated for at least two reasons. First, there is a strong normative input in any possible evaluation, much more “ought to be” than “is”. Secondly, compared to the “vertical” approach, the “horizontal” one confronts difficulties in setting up a conceptual framework to capture developments at supranational level. Anyways, there are important contributions in this field. For instance, based on a model developed by

David Easton, Fritz Scharpf (2000) advances the idea that EU cannot develop an “input legitimacy”, but only an “output” one. In other words, the EU cannot establish a proper balance between democratic accountability and efficiency.

Finally, we should ask what does the “European people” or European “demos” mean? Without this basic clarification it would be very difficult to develop any analysis of the horizontal dimension of EU democracy. As Sartori shows, there are at least six possible meanings of the “people”: everybody, a great many, the “lower class”, an organic whole, the absolute majority, and a limited majority (Sartori 1987: 22). Unfortunately, as the *motto* of the Convention shows, the idea is to develop an “absolute majority”. If this *motto* has anything to say, is that the horizontal dimension of EU democracy will not be democratic at all. In the end, the main task remains to develop a vertical democratic articulation, although the most important dimension of democracy remains the horizontal one.

Conclusions

The main goals of the essay were the following. First, I tried to argue that any discussion regarding the democratic issue or the famous “democratic deficit” within the European Union is doomed to failure without having clear concepts of the analyzed unit and its adjective. The academic literature on EU democratic deficit deals with too many issues and probably advances too rapidly, without revisions of the concepts advanced. In this regard, the essay relies upon the very basic framework Henry Teune advances in order to delineate the political meaning of integration. Then the proof that the European Union may be evaluated as a political integrated system depending on the threshold used is advanced.

Second, after this necessary evaluation the essay proceeded in presenting a basic, minimal framework for what democracy means when applied to the EU, as an integrated political entity. The “vertical and horizontal” dimensions’ approach proposed by Giovanni Sartori has been used in order to prove the complexities one may confront when evaluating the democratic deficit.

Thus, the most important conclusion is that rather than searching for a democratic deficit of the European Union, we should first look at the democratic deficit of the Western democracies, for the simple reason the EU remains their creation. It would be thus easier to analyze what is the real direction of democratic deficit flow.

A secondary, purely academic conclusion is that, once the size of the democratic unit increases, the issues that must be taken into account in order to measure the democratic variable multiply geometrically. The very lesson the analysis taught by the vertical dimension, is that the democratic adjective cannot be applied by surveying just one feature of the “verticality” (supra-national or national). Rather, a complex framework of both of them and their linkage is necessary. It is obvious that the horizontal dimension deserves a special treatment as well. Then a complex horizontal-vertical nexus with its linkages should be necessary for a complete analytical picture regarding the degree of democracy of the EU.

NOTES

* Articolul este bazat pe una din lucrările de cercetare elaborate în cadrul Programului Chevening de la European Research Institute, University of Birmingham, 2004.

¹ “Our Constitution ... is called a democracy because power is in the hands not of a minority but of the greatest number”. Thucydides II, 37. Especially when we are referring to the case of European Union, implicit questions arise: the greatest number of whom? Of the European people? If yes, what exactly “European people” means? Or we should probably talk about European peoples instead of European people? In any case, the motto may reveal a rather naive attempt to make-up the perceived “democratic deficit” of the Union.

² Tyranny of majority is a tricky concept in itself. For instance Sartori identifies three meanings and forms, context-embedded: constitutional, electoral (voting) and societal (Sartori 1987: 133-7). In the constitutional context, which is important in this context, “the concern is about minorities, not majorities” (133). In other words, any democratic constitutional arrangements should contain provisions on how majorities may be converted in minorities and vice-versa. On the other hand, in order to identify majorities and minorities, one may have a clear idea of what the “people” means. Unfortunately, as the essay will show, this is not the case with the EU.

³ For instance Eriksen and Fossum argue that “The “tyranny” of the concepts and principles associated with the nation-state, relate to how sovereignty, identity, community, citizenship and democracy have all been tied to the notion of nation-state and made subject to the territorial logic of the state” (2000: 7). There are two main problems with this statement. First, Eriksen and Fossum do not trace the distinction between concepts that relate to the horizontal dimension of politics (identity, community), the vertical dimension (sovereignty), or with both of them (citizenship). Second, as Robert Dahl showed, there are three important historical transformations of democracy, the nation-state dimension being only one of them. Thus, historically and analytically speaking, we cannot mix all kind of concepts in order to assert a “tyranny” derived from their strict appliance to the nation-state. Democratic theory has already produced arguments that may pass historical political frameworks such as city-state and nation-state (Sartori 1987).

⁴ As Jachtenfuchs shows: “Classical integration theory and the governance approach ask two different but complementary questions, the former on the causes and outcomes of polity development, the later on forms, outcomes, problems and development paths of governance in the Euro-polity” (Jachtenfuchs 2001: 256).

⁵ For another evaluation of the conceptual confusion regarding the European Union and its relationship to democracy, see Newman 1996.

⁶ It is interesting to note that one of the most important contributions to the study of European Parliament as an emergent locus for a supranational party system does not even mention the issue of EU democracy or democratic deficit, see Kreppel 2002.

⁷ One may add here the sub-national dimension, according to the multilevel governance approach. In this regard, Borzel notes "The major challenge for the European Union is the weak role of legislature at all levels of government. Highly decentralized states face problems of executive dominance ... The participation of the regions in European policy/making exacerbates rather solves the problem. The regions have their place in Europe, but a 'Europe of the Regions' is not necessarily a 'Europe of the citizens'" (Borzel 2002: 233)

BIBLIOGRAPHY

Borzel, Tania (2002) *States and Regions in the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cameron, David (1992) "The 1992 Initiative: Causes and Consequences." In A. Sbragia (ed) *Euro-Politics*. Washington D.C.: Brookings Institution.

Christiansen, Thomas (1997) *Legitimacy Dilemmas of Supranational Governance: the European Commission between Accountability and Legitimacy*. Badia Fiesolana: EUI Working Paper No 97/74.

Chrysochoou, Dimitris (2000) *Democracy in the European Union*. London: I.B. Tauris.

*** (2001) *In Defence of the Civic: The Search for a European res publica*. ARENA Working Papers WP 01/12.

Crombez, Christopher (2003) "The Democratic Deficit in the European Union. Much Ado about Nothing?" *European Union Politics*, 4(1): 101-20.

Dahl, Robert A. (1994) "A Democratic Dilemma: System Effectiveness versus Citizen Participation." *Political Science Quarterly*, 109(1) Spring: 23-34.

Eriksen, Erik Odvar, J.H. Fossum (2000) *Democracy in the European Union: Integration Through Deliberation*. London: Routledge.

Harlow, Carol (1999) *Citizen Access to Political Power in the European Union*. EUI Working Paper RSC No 99/2.

Hine, David (2001) "Constitutional Reform and Treaty Reform in Europe." in Anand Menon and Vincent Wright (eds). *From the Nation State to Europe?* Oxford: Oxford University Press, 118-38.

Hix, Simon (1994) "The Study of the European Community: The Challenge to Comparative Politics." *West European Politics* 17: 1-30.

Jachtenfuchs, Markus (2001) "The Governance Approach to European Integration." *Journal of Common Market Studies*. 39(2): 245-64.

Kreppel, Amy (2002) *The European Parliament and Supranational Party System. A Study in Institutional Development*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lipset, Seymour Martin (1993) "The Social Requisites of Democracy Revisited." *American Sociological Review*, 59, February: 1-22.

Lord, Christopher (1998) *Democracy in the European Union*. Sheffield: Sheffield Academic Press.

*** (2001) "Assessing Democracy in a Contested Polity." *Journal of Common Market Studies*, 39(4): 641-61.

Majone, Giandomenico (1996) *Temporal Consistency and Policy Credibility: Why Democracies Need Non-Majoritarian Institutions*. EUI Working Paper RSC No 96/57.

Menon, Anand and Vincent Wright (2001) *From the Nation State to Europe? Essays in Honour of Jack Hayward*. Oxford University Press.

*** "Governing Europe", in Jack Hayward and Anand Menon (eds) *Governing Europe*. Oxford University Press.

Moravcsik, Andrew (1998) *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. London: Routledge.

*** (2002) "In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union." *Journal of Common Market Studies*, 40(4): 603-24.

Newman, Michael (1996) *Democracy, Sovereignty and the European Union*. London: Hurst & Company.

*** (2001) *Allegiance, Legitimacy, Democracy and the European Union*. Badia Fiesolana, San Domenico. EUI Working Paper No. 2001/5.

Pollack, Mark A. (2001) "International Relations Theory and European Integration." *Journal of Common Market Studies* 39(2): 197-220.

Putnam, Robert D. (1988) "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games." *International Organization* 42(3): 427-60.

Sartori, Giovanni (1987) *The Theory of Democracy Revisited*. 2 vol. New York: Chatham House.

Sbragia, Alberta M. (1992) *Euro-Politics*. Washington D.C.: Brookings Institution.

Schmitt, Hermann and J. Thomassen (eds) (1999) *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.

Scharpf, Fritz (2000) *Governing in Europe: Effective and Democratic*. Oxford: Oxford University Press.

Schneider, Gerald and D. Verdier (2003) "Introduction: Democratic Institutions for a New Europe." *European Union Politics*, 4(1): 5-10.

Schuppert, Gunnar F. 1995. "On the Evolution of a European State: Reflections on the Conditions of and the Prospects for a European Constitution." in Joachim Hens Hesse and N. Johnson (eds.), *Constitutional Policy and Change in Europe*, Oxford: Oxford University Press, 329-70.

Teune, Henry (1984) "Integration" in Giovanni Sartori (ed) *Social Science Concepts. A Systematic Analysis*. Beverly Hills and London: SAGE Publications, 235-64.

Thomassen, Jacques and H. Schmitt (1998) "Introduction: Political Representation and Legitimacy in the European Union" in Hermann Schmitt and J. Thomassen (eds) *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 3-25.

Tsebelis, George (2002) *Veto Players. How Political Institutions Work*. New York: Princeton University Press.

Wallace, William (1982) "Europe as a Confederation: the Community and the Nation State." *Journal of Common Market Studies* 21: 57-68.

*** (1983) "Less than a Federation, More than a Regime: the Community as a Political System." in Helen Wallace, William Wallace, and Carol Webb (eds) *Policy Making in the European Community*. 2nd ed. New York: John Wiley and Sons.

SEBASTIAN HULUBAN - Master în Politici și Politici Economice ale Societăților Post-Comuniste (Universitatea Central Europeană, Budapesta), Master în Relații Internaționale (Eastern Illinois University, Charleston, SUA). A absolvit programul Cheneving Fellowship în Studii Europene (Universitatea Birmingham) în 2004.

Putere și prosperitate: creșterea comunistă și dictatura capitalistă

DORINA CUCU PĂTRUNSU

This is a review of Mancur Olson's book on power's logics. In Olson's approach to political power, built on the pattern of the logic of collective, with the particularity of studying the costs of exerting the power and the costs of subjecting to the power. Along with the considerations over democracy, this approach opens a new perspective on politic economy.

Introducere

Contribuțiile lui Mancur Olson în studiul societății contemporane sunt bine cunoscute. *Logica acțiunii colective* (1965)¹, *Creșterea și declinul națiunilor* (1982)², dar și o serie de articole cu un conținut matematic specific economiei aplicate, cum ar fi “Autocrație, Democrație și Prosperitate” (1991)³ și “Economia Autocrației și Regula Majorității: Mâna Invizibilă și Folosirea Forței” (1996)⁴, scris împreună cu Martin McGuire au generat o adevărată platformă teoretico-metologică din perspectiva căreia procesele ce caracterizează contemporaneitatea pot fi radiografiate în mod minuțios. O preocupare mai nouă a cunoscutului gânditor o constituie evoluțiile politice de după prăbușirea regimurilor comuniste: Ce legătură există între putere și prosperitate? Există vreo relație de determinare între mecanismele politice ale guvernării și configurația economică a statelor? Se confirmă determinismul economic al instituțiilor și în cazul transformărilor mai recente ale societăților contemporane?

În acest articol, voi încerca să propun într-o formă cât mai clară câteva dintre conceptele cele mai interesante ale lui Olson, în așa fel încât acestea să se constituie într-o referință pentru procesele și situațiile pe care le întâlnim în mediul nostru și în viața noastră de zi cu zi, referindu-mă la ultima sa lucrare, *Outgrowing Communist And Capitalist Dictatorships*, New York: Basic Books, 2000, 199 p.

Logica puterii între bandiții staționari și bandiții hoinari. Autocrația

În încercarea de a răspunde la aceste întrebări, Olson analizează ecuația în care stă puterea și prope-

ritatea unei țări, geneza democrației și condițiile sale de existență – ceea ce am putea numi *dinamica democrației* – în contextul mai larg al unei discuții care privește apariția statelor și a formelor de guvernare. Acest demers va pune sub semnul întrebării teza potrivit căreia la originea generării și legitimării acțiunilor guvernamentale ar sta tranzacțiile voluntare. Potrivit lui Olson, această teză este insuficientă atâta vreme cât nu este însoțită de o logică a puterii, gol teoretic peste care autorul încearcă să construiască punți explicative cât mai plauzibile, apelând la exemplul a două categorii de țări, cele comuniste și cele foste comuniste, pentru a arăta de ce a fost posibilă la un moment dat o creștere economică în cazul celor dintâi și de ce nu este posibilă, cel puțin în primă instanță, o astfel de creștere în cazul celor din urmă.

Care este logica puterii în viziunea lui Olson?

Statul sau guvernul, spune Olson, reprezintă acel cost sau tribut pe care indivizii sunt obligați să-l plătească în schimbul protecției atât împotriva *bandiților staționari* (spre exemplu, mafia, dacă e să facem referire la timpuri mai apropiate de noi) cât și împotriva unora străini (teroriștii, dacă e să ne referim la unele situații internaționale conflictuale actuale). Prin urmare, statul nu reprezintă consecința unor tranzacții voluntare între indivizi raționali și participativi la un cadru socio-politic, ci mai degrabă rezultatul unei interacțiuni între vectori de putere al căror scop este impunerea unei ordini și a unei dominații de un anumit tip⁵.

Astfel, statul apare și ia expresia unei anumite forme de guvernare ca un produs în jocul puterii. Pe de o parte, forța sa se dovedește a fi superioară altor forțe orientate spre o oprimare a individului, iar pe de

altă parte, forma sa de coerciție se dovedește a fi preferabilă individului oricărei alte forme aflate în competiția puterii. În modul acesta, rolul instituțiilor și al design-ului instituțional se pliază pe modalități prin care opresiunea și coerciția statului sunt menținute în limite profitabile pentru indivizi. Această profitabilitate are drept reper de calcul posibila opresiune pe care ar exercita-o puterile alternative, cei față de care se presupune că individul este apărat prin existența statului. Evident, violând această limită a coerciției, statul își pierde legitimitatea pe care și-a câștigat-o în logica puterii sociale.

Așadar, pe scurt, am putea spune că, instituțiile sunt forme prin care indivizii caută să-și amortizeze și să limiteze costurile față de puterea dominantă, și anume puterea statului.

Originea puterii autocratice, potrivit acestei concepții, coincide cu trecerea de la o expresie a puterii la alta, de la puterea unor *bandiți hoinari (roving bandit)* la puterea unor *bandiți staționari dominanți (stationary bandit)* în spațiul respectiv⁶. Astfel, explicația apariției guvernământului autocratic într-un peisaj social anarhic constă într-o schimbare a intereselor agenților de putere. Potrivit acestei viziuni, autocrații nu sunt altceva decât foști bandiți care inițial se aflau în competiție cu alți bandiți și care urmăreau o pradă de moment cât mai mare. Un bandit de felul acesta primitiv poate ajunge autocrat atunci când realizează că este mai profitabil să fure în condițiile în care îi *elimină pe ceilalți bandiți sau colectori de taxe cu care se află în competiție*⁷ și nu *fură tot din poșete sau din buzunare*⁸. Autocratul nu este mai puțin un bandit, ci este unul mai inteligent, apariția statului autocratic nu înseamnă o ieșire din logica puterii, ci doar o eficientizare a banditului ajuns autocrat potrivit logicii puterii.

Această metaforă a criminalului⁹ susține teoria potrivit căreia există două tipuri de interese – unul *restrâns (narrow interest)*, generat dintr-un calcul care ține cont numai de imediat și de acțiunile proprii, iar altul *cuprinzător (encompassing interest)*, provenind din calcule și având consecințe în plan public; activarea unuia sau altuia dintre aceste interese de către agenții de putere face diferența între anarhie și autocrație. Argumentul lui Olson pentru profitabilitatea urmăririi interesului cuprinzător și, ca atare, pentru raționalitatea alegerii acestuia este următorul:

1. Potrivit logicii puterii, un agent de putere va prefera să fure (prade) decât să muncească.
2. Aceeași logică a puterii ne arată că un agent de putere va prefera la un moment dat să nu împartă cu alții prada. Cu alte cuvinte, urmărirea interesului de a fura (prada) pur și simplu ca expresie a interesului restrâns al agentului de putere se dovedește a fi mai puțin ren-

tabilă decât acțiunea în virtutea interesului de a fura singur (adică, mai mult și mai ușor, dată fiind lipsa competiției) ca expresie a interesului cuprinzător în care sunt luate în calcul și acțiunile *celorlalți agenți de putere*.

3. În plus, dacă, așa cum ne așteptăm, raționalitatea agentului de putere este condusă de logica puterii, acesta va prefera la un moment dat să aibă o sursă constantă de pradă, o victimă fidelă. Cu alte cuvinte, interesul de a fura tot de la victime ca expresie a interesului restrâns se va dovedi inferior interesului de a fura în așa manieră încât sursa de jaf să nu se epuizeze ca expresie a interesului cuprinzător în care se ține cont și de acțiunile *celorlalți, cei care joacă rolul victimelor*.

4. Prin urmare, un agent al puterii care va raționa, așa cum ne așteptăm, după logica puterii va ajunge să confere o mai mare importanță în acțiunile sale interesului cuprinzător, cel care ține seama de acțiunile celorlalți, fie că ei reprezintă alți agenți ai puterii (care trebuie eliminați din competiție), fie că sunt victime (care trebuie prădați fără a li se anula statutul de viitoare surse de pradă).

De fapt, o conștientizare deplină a interesului cuprinzător în detrimentul celui restrâns are loc treptat. Banditul trebuie mai întâi să realizeze că este mai profitabil să aibă monopolul asupra potențialelor victime (*monopoly on crime and taxation*). Abia după ce își va fi dat seama de acest lucru și după ce va fi pus în practică acest monopol, căpătând statutul de bandit staționar, acesta va beneficia de stimulente comportamentale noi, va începe să acționeze în direcția unei eficientizări în care o variabilă importantă este victima. Noul calcul pe care îl va face îi va arăta că o limitare a actelor de furt sau, altfel spus, o taxare redusă îi va aduce o diminuare a costurilor și o majorare a beneficiilor. În primul rând, pentru că furtul nelimitat se soldează cu pierderi sociale, adică cu o diminuare a veniturilor celor care pot fi taxați, și ca atare cu o scădere a veniturilor proprii. În al doilea rând, o taxare limitată conduce la o stimulare a celor prădați și la o prosperitate mărită a acestora, ceea ce se reflectă într-o creștere a bazei de jaf. Cu alte cuvinte, procentele rezonabile de taxare conduc la o creștere globală a sumei obținute din taxe¹⁰.

Am putea spune că este vorba de un *cost dozat și organizat bidirecțional*: văzut dinspre autocrat, costul este de a renunța în mod inteligent la însușirea întregii prăzi; văzut dinspre supus, costul este de a fi jefuit într-un mod care nu suprimă o prosperitate.

Pe lângă conștientizarea faptului că este mai profitabilă o taxare moderată, urmărindu-și interesul cuprinzător, autocratul va căuta să creeze din resursele proprii anumite bunuri și servicii publice de care să

poată beneficia alături de ceilalți.¹¹ Această investiție se va dovedi rentabilă pentru autocrat în măsura în care creșterea productivității celor care îi asigură baza de taxare este cel puțin egală cu investiția făcută.¹²

În logica puterii lui Olson, puterea și prosperitatea regimului unui bandit staționar sau ale unui autocrat de tipul celui descris mai sus este o alternativă preferabilă anarhiei.¹³

Pe de o parte, anarhie în-seamnă prosperitate scăzută, dată fiind existența mai multor bandiți care, ghidați fiind de interese restrânse, fură haotic și falimentar. Pe de altă parte, autocrația înseamnă o mai mare prosperitate dată fiind ponderea unui interes cuprinzător în virtutea căruia urmărirea optimizării furtului se soldează cu o creștere a productivității celor care sunt jefuiți.¹⁴

Până la urmă, pare să spună Olson, în condițiile în care a fi jefuit este un fapt inevitabil, ceea ce contează e cum ești jefuit. Cea mai bună alternativă posibilă pentru o comunitate este aceea în care furtul respectiv nu se produce haotic, în care sunt posibile calcule de eficiență atât pentru prădători cât și pentru prădați.

Însă dincolo de metaforă, ceea ce vrea să spună Olson este că prosperitatea economică va depinde de modalitățile de taxare a indivizilor care produc, iar aceste modalități se află la îndemâna celor care guvernează, i.e. a puterii.

În mod interesant, Olson arată că orice supus într-o astfel de autocrație va avea interesul de a o păstra în momentul în care are loc schimbarea sau dispariția autocratului inițial. Supușii vor dori în mod natural să păstreze vechea guvernare, cea în care se bucurau de o anumită stabilitate și de anumite privilegii cum ar fi drepturi de proprietate, respectarea contractelor, păstrarea valorii monezilor etc. Succesiunea dinastică (*“Long live the king”*) poate fi dezirabilă social dat fiind că diminuează crizele de succesiune (reaparitia pentru o perioadă a anarhiei) și asigură monarhului interesul pentru menținerea ordinii și prosperității regiunilor pe care le conduce.¹⁵ Însă, așa cum remarcă Olson, cei mai mulți autocrați au perioade de dominație scurte (*they often loose their jobs*), iar dinastiile sunt înlocuite de perioade de conflict care se încheie de cele mai multe ori cu apariția unui alt bandit staționar care nu are interes să păstreze ordinea anterioară.¹⁶ Toate acestea se reflectă într-o diminuare a prosperității și în apariția unor condiții care fac dificilă și de durată reparația acesteia.

În aceste condiții, întrebările firești care apar sunt “Care sunt circumstanțele care ar putea conduce la o anumită stabilitate și continuitate a ceea ce a funcționat anterior?” și “Cum se pot evita aparițiile unor autocrați cu orizonturi mai mici decât cei precedenți?”

Olson înclină spre ideea că nu se pot anticipa astfel de situații, că, dată fiind puterea discreționară a noului autocrat, se poate întâmpla orice, chiar și surparea vechii fundații sociale și politice. Salvarea sau soluția nu poate veni decât conjunctural și circumstanțial, și anume atunci când apare o nouă putere egală puterii autocratului și în contrapondere a ei. Stabilitatea dobândită anterior prin apariția unui pol unic de putere și decizie este păstrată prin ocuparea scenei de putere de către mai mulți poli aflați în echilibru și într-un raport de negociere a deciziilor.

Democrația, un accident?

Democrația reprezintă un asemenea sistem. Dar, democrația ca expresie a existenței unor puteri care se controlează reciproc nu apare cu necesitate în urma unei crize dinastice, nu apare din considerațiile raționale ale indivizilor care caută și impun o formulă de guvernare care să preîntâmpine destabilizările determinate de crizele de succesiune, ci este posibilă în virtutea existenței anumitor circumstanțe. În această ordine de idei, am putea spune că democrația nu este produsul unei necesități istorice, ci al unei contingente. Mai mult, așa cum se va vedea mai departe, din perspectiva lui Olson, apariția democrației nu este nici măcar un proces ireversibil.

Astfel, discutând despre democrație Olson arată că dată fiind natura lor internă și spontană, sunt dificil de găsit cauzele care explică apariția acelor condiții sau circumstanțe speciale care fac posibilă trecerea de la autocrație la guvern reprezentativ. Potrivit teoriei sale, Olson susține că *democrația apare numai atunci când nu sunt prezente condițiile care nu împiedică (permit) instaurarea autocrației*.¹⁷ Evident, aceasta se poate întâmpla numai datorită unor accidente istorice fără a avea un caracter necesar.

Potrivit lui Olson, acele condiții sunt următoarele:¹⁸

1. Existența unei conjuncturi în care să funcționeze mai multe grupuri de putere și în care nici un lider de grup să nu poată ajunge dominant. E vorba de o *dispersare egală a puterii* care face imprudentă încercarea și imposibilă reușita vreunui pol de putere în a elimina competiția.
2. Nici un grup de putere nu are forța necesară pentru a se separa de celelalte și a forma o *miniautocrație*. Altfel spus, nici un grup să nu fie suficient de puternic pentru a se organiza într-o autocrație pe un spațiu mai redus.
3. Aranjamentele democratice care apar să nu se afle sub amenințarea cuceririi de către alte regimuri învecinate sau să nu se afle în calea invaziilor străine. Acestea trebuie să beneficieze de existența unor *bariere geografice, cetăți sau alte circumstanțe norocoase*.

4. Grupurile de putere să fie dispuse să împartă puterea prin tranzacții voluntare și să acționeze conform unei *logici a distribuirii puterii (the logic of power sharing)*.

Olson propune o concepție spontană și evoluționistă a democrației: odată ce grupurile de putere ajung să îmbrățișeze o logică a distribuirii puterii – *este mai bine să împarți puterea decât să nu ai nici una*¹⁹ – își vor conduce comportamentul și după o logică de limitare sau de control a puterii celuilalt – *fiecare va fi interesat în minimizarea probabilității ca un candidat pentru rolul de autocrat să devină autocrat propriu-zis*.²⁰ În felul acesta vor lua naștere mecanisme și aranjamente politice de perpetuare a stării de lucruri în care au fost definite și protejate drepturi de proprietate, s-au stabilit și respectat contracte și există legi egale pentru toți. Aceste mecanisme de limitare a puterii ajung la maxim de funcționalitate atunci când puterea se manifestă prin reprezentanți sau acolo unde se instaurează un guvern reprezentativ.

Corelând mecanismele democratice ale puterii cu creșterea economică sau cu prosperitatea, Olson arată că, spre deosebire de situația existentă în autocrație, taxele sau impozitele plătite de indivizii puterii democratice sunt mai mici, iar serviciile publice furnizate de către putere sunt de mai bună calitate și acoperă o mai mare suprafață de utilitate.²¹ Argumentul invocat de Olson constă în aceea că, spre deosebire de un autocrat, majoritatea (cei care constituie puterea democratică) *își va maximiza venitul cu ajutorul unei rate de impozitare mai mici și a unei redistribuiri în folosul propriu într-o proporție mai mare a banilor colectați din taxe*.²²

În schimb, chiar dacă democrațiile își dovedesc superioritatea față de autocrații în ceea ce privește ratele de impozitare ale indivizilor, nici ele nu sunt scutite de riscul dizolvării²³ așa cum nu sunt nici autocrațiile. Trebuie să distingem aici între *aspectul formal al unei democrații și conținutul acesteia*. O democrație tânără va satisface mai curând cerința formală – aceea de a avea alegeri libere – și mai puțin aceea de conținut care constă atât în respectarea rezultatului alegerilor, cât și în existența unei opoziții eficiente, care să se bucure de liberă exprimare.²⁴ Apelând numai la mecanismele formale, o astfel de democrație se poate transforma oricând într-o autocrație, generând un grup de putere dominant care va pune în pericol stabilitatea socială al cărei principal indice constă în respectarea drepturilor individuale (de proprietate și contractuale). Prin urmare, pare îndreptățită teza lui Olson potrivit căreia *nu există o legătură necesară între existența unei democrații și securitatea drepturilor individuale*. Această teză este susținută, așa cum s-a arătat, de riscul la care este supusă o democrație tânără de a degenera într-o autocrație *nerațională* în care aceste drepturi sunt încălcate. Prin

autocrație *nerațională* trebuie să înțelegem o autocrație a grupurilor de interese ai căror agenți de putere sunt conduși mai degrabă de interese restrânse decât de cele cuprinzătoare, dominația lor neaducând nici un beneficiu societății.

Totuși, Olson remarcă *existența unei strânse legături între democrație și garantarea drepturilor individuale atunci când democrația își va fi rodat mecanismele de limitare a puterii*²⁵. Prin urmare, este mai probabil ca în cazul unei astfel de democrații, având conținutul necesar, structurile democratice să se perpetueze, iar stabilitatea acestora să se reflecte pozitiv într-o stabilitate la nivelul drepturilor civile.

O democrație se bazează pe o distribuție egală a puterii între diferite grupuri de interese, distribuție a cărei imparțialitate și egalitate va trebui să refere mecanisme instituționale de distribuție care să fie deasupra intereselor respectivelor grupuri de interese. Însă, după cum atrage Olson atenția, aceste mecanisme sunt menținute și controlate în mod direct chiar de grupurile care dețin puterea, iar aceasta atrage, chiar și în cazul democrațiilor rodite, riscul apariției unor organizații la nivelul acestor grupuri care să submineze democrația și drepturile individuale, ajungându-se astfel la o deteriorare a prosperității.²⁶

Teza discutabilă pe care o avansează Olson este că aceste coaliții nu pot fi distruse decât cu ajutorul unor metode care presupun existența unei autocrații puternice și dure. Aspectul discutabil al soluției lui Olson constă în afirmația că până la urmă democrația, oricât ar fi de exersată, poate cunoaște perioade de criză cu influențe nefaste pentru prosperitate, și că aceste perioade de criză nu vor putea fi depășite decât cu ajutorul unor formule autocratice pe parcursul unei generații sau două.²⁷ E greu de justificat înlocuirea unei democrații, fie ea și cu probleme, cu o autocrație care ar rezolva acele probleme. Pentru că, așa cum este de așteptat, această soluție presupune aruncarea copilului cu tot cu apa murdară din copaie. Oare de dragul salvării unei prosperități economice putem fi dispuși să salutăm o intervenție dictatorială care ar mătura pe lângă acele coaliții nocive și unele drepturi individuale cum ar fi libertatea de expresie? În plus, există un mare semn de întrebare în dreptul ideii că apariția unei autocrații dure va mai putea fi înlocuită de revenirea la o democrație după doar o generație sau două. În fine, să fie adevărat că nu există nici o soluție în cadrul organizării democratice care să dizolve coalițiile grupurilor de putere care instaurează sub masca unei democrații o autocrație a intereselor restrânse? Înelin să cred că da; într-o democrație de tradiție, oricât de bine ar fi organizate aceste coaliții, exercițiul îndelungat în ceea ce privește limitarea puterii poate da naștere în mod spontan în rândurile

societății civile unor structuri de protest și, dată fiind forța lor, chiar de putere care pot contrabalansa apariția aceluși pol unic nefast.

Nici exemplul Revoluției Culturale din China,²⁸ cel prin care Olson încearcă să-și susțină profitabilitatea adoptării unor soluții de tip autocratic în condițiile unui declin economic datorat coalițiilor de putere nu este prea convingător. Deși China a cunoscut o creștere economică în urma eliminării coalițiilor de putere prin decizia unui autocrat, trebuie spus că aceasta situație nu este una relevantă pentru cazul democratic: anterior acestei revoluții nu era democrație, cu alte cuvinte, nu se putea pune problema exercitării unor mecanisme democratice de distrugere a respectivelor grupuri de interese care acționau în sens restrâns și, ca atare, în detrimentul societății chineze. Am mai putea spune că soluția autocratică a eliminării grupurilor de interese a generat în același timp o scădere a calității cadrului socio-politic (o involuție politică) și o diminuare a calității drepturilor individuale.

Olson analizează, de asemenea, în detaliu aspectele tranzacțiilor voluntare, ale costurilor de tranzacție, a acțiunii colective la nivelul grupurilor mici și mari, cât și problema blatistului. El arată că o teorie a tranzacțiilor voluntare este insuficientă pentru a explica, pe de o parte, creșterea economică, iar pe de alta, mecanismele și funcționalitatea guvernamentală. Elementul de la care pornește critica lui Olson îl reprezintă incapacitatea acestei teorii de a da seama de apariția *rezultatelor nedorite sau ineficiente economice și politice*.²⁹ Perspectiva pe care se sprijină această teorie este greșită, spune Olson, fiindcă la nivelul grupurilor guvernează o altă logică a acțiunii – logica puterii – decât cea care ghidează acțiunile indivizilor. Astfel, dacă indivizii raționali fac tranzacții voluntare la cele mai mici costuri pentru a-și servi interesul propriu, grupurile formate din indivizi raționali nu mai fac același lucru, nu-și mai urmăresc interesul de grup, ceea ce susține de fapt teoria tranzacțiilor voluntare în mod eronat. Această teorie, spune Olson, deși poate funcționa ca alternativă pe anumite porțiuni și anume la nivelul grupurilor mici,³⁰ este infirmată la nivelul grupurilor mari³¹ fiindcă aici apare problema acțiunii colective sau a blatistului.³² Cu alte cuvinte, această teorie nu explică comportamentul și rezultatele ineficiente de la nivelul grupurilor mari. Mai mult, spune Olson, teoria tranzacțiilor voluntare nu aduce nici o explicație a faptului că anumite țări continuă să rămână sărace în condițiile în care indivizii se comportă pe piață la fel ca și cei din țările bogate, i.e. sunt la fel de raționali.³³ În plus, nu explică de ce ar fi nevoie de o a treia parte care să întărească ceea ce vor de fapt, *nu explică puterea coercitivă folosită pentru a face piața să meargă mai bine*.³⁴ Concluzia lui Olson, în aceste con-

diții, este următoarea: tranzacțiile în mare parte nu sunt voluntare³⁵, ele sunt impuse³⁶, iar impunerea presupune puterea coercitivă.³⁷ Este necesară, cu alte cuvinte, o teorie a puterii, *pentru a putea înțelege guvernele și toate lucrurile bune sau rele pe care le fac, dar și oribilele anarhii în absența acestor guverne*.³⁸

Democrație și prosperitate

Democrația favorizează prosperitatea. Un stat prea puternic și politicile opuse pieței (*market contrary*) subminează comportamentul conform legii și promovează corupția la nivel oficial. Astfel, statul și politicile promovate de acesta pot genera situații în care toate părțile implicate (cele care trebuie să impună și să aplice legea și cele care cad sub incidența legii) *vor avea un interes în a eluda regulile oficiale, ținând evaziunea secretă față de autorități sau corupând oficialii responsabili*.³⁹

Menținerea ordinii și a legii ar trebui să fie, și în anumite țări chiar este, susține Olson, ieftină relativ la taxele colectate și venitul național.⁴⁰ Două sunt argumentele care susțin ideea că nu este nevoie de un cost ridicat în vederea instaurării într-un stat a domniei legii. Primul dintre aceste argumente pleacă de la o asumție de raționalitate: în cazul unui conflict sau al unui potențial conflict între două părți inegale ca putere și, implicit, inegale în privința costurilor pe care ar trebui să le suporte pentru a susține respectivul conflict, partea cea mai defavorizată, analizându-și situația, va decide să acționeze în vederea minimizării costului, anume în direcția aplanării sau evitării conflictului. Aplicând acest raționament la cazul în care una dintre părți este guvernul iar cealaltă individul, *cea mai bună alegere pentru individ va fi să nu provoace guvernul*.⁴¹ Concluzia la care ajunge Olson va fi că un stat puternic de tipul celui hobessian va reprima orice încercare de încălcare a legii sau ordinii.

Rămân totuși discutabile asumția de raționalitate pusă în joc de Olson și relevanța argumentului în sine. Întrebarea care se ridică este dacă nu cumva costurile realizării unui stat hobessian sunt extrem de ridicate: faptul că un astfel de stat nu conține mecanisme de limitare a puterii aduce cu sine riscul încălcării drepturilor fundamentale individuale și, de ce nu, a oricărei legi până la urmă.

Al doilea argument ia în discuție existența sectorului privat ca fundament al păstrării ordinii și a legii. Interesul privat al indivizilor și firmelor într-o economie de piață cu politici economice bune și drepturi de proprietate clar delimitate este un factor major în ceea ce privește prevenirea crimei, comportament conform legii și impunerea legislativă. Astfel, spune Olson, *interesul indivizilor și firmelor îi va conduce pe aceștia să pună lacăte, să angajeze gărzi și să fie atenți*.⁴² Toate acestea

vor conduce la impunerea legii în mod necostisitor pentru guvern.

Nici acest argument nu pare să fie foarte convingător atâta vreme cât capacitatea indivizilor de a apăra legea prin mijloace proprii este în același timp și capacitatea acestora de a o încălca.

Aceste argumente vin să arate, susține Olson, că atâta timp cât guvernele vor avea politici de tipul *caveat emptor* (cumpărătorul să se păzească) nu vor avea de cheltuit împotriva fraudei.⁴³

Totuși, merită observat că aceste argumente nu spun decât că sunt necesare instituții și politici economice bune, însă nu ne spun ce înseamnă sau cum putem realiza un stat puternic și nici cum putem delimita clar drepturile de proprietate. Este de reținut însă ideea că un prim pas spre obținerea unor politici guvernamentale și instituții bune este accentuarea sectorului privat și a influențelor care vin dinspre acesta.

Un sector privat puternic și influent va genera instituții și politici economice eficiente. În altă ordine de idei, același sector privat în condițiile politicilor opuse pieței, cum ar fi controlul prețurilor, va avea un interes puternic de a evita acele politici, ajungând până la coruperea celor care ar trebui să le impună. Prin urmare, corupția la nivel guvernamental se va produce atunci când *guvernele însele stabilesc rezultate pe care toți sau aproape toți din sectorul privat au interes să le evite, și când nimeni din sectorul privat nu are interes să raporteze aceste încălcări autorităților*.⁴⁴ Mai devreme sau mai târziu, spune Olson, *guvernul va deveni corupt și ineficient*.⁴⁵ Politicile opuse pieței, prin stabilirea prețurilor și a veniturilor, au fost norma sau regula țărilor comuniste.⁴⁶

Comunism, creștere economică, democrație

Discuția privind autocrațiile de tip sovietic sau comunist joacă rolul unui test pentru teza potrivit căreia există o directă proporționalitate între putere și creștere economică. Întrebările pe care și le pune Olson aici sunt “De ce autocrația stalinistă a condus la o creștere economică?”, “De ce această creștere economică nu a continuat?” și “De ce țările foste comuniste au ajuns imediat după ieșirea din comunism într-o situație economică mai dificilă decât înainte? De ce nu s-au petrecut lucrurile în post-comunism așa cum s-a întâmplat în cazul unor țări precum Japonia, Germania sau Italia de după cel de-al doilea război mondial?”

La prima întrebare răspunsul pare să fie simplu, dacă e să avem în vedere metafora banditului staționar dominant. Stalin conducea o autocrație în care furtul era organizat și dozat ca și în cazul autocrațiilor clasice.⁴⁷ Însă, ceea ce a constituit o inovație în cazul autocrației

staliniste este faptul că furtul a presupus inițial o confiscare a tuturor proprietăților și resurselor, confiscare care i-a permis controlul direct asupra cantității de bunuri de producție și de bunuri de consum ce urmau a fi utilizate și produse.⁴⁸ Aceasta a condus în primul rând la o *acumulare mare de capital* – la o economisire forțată –, dat fiind că bunurile de consum (*consumer goods*) erau furnizate într-o proporție mult mai mică decât bunurile de producție (*capital goods*) comparativ cu producția acestora în alte țări. În al doilea rând, existența exclusivă a proprietății de stat a permis o mărire a impozitelor anuale cu un quantum egal cu veniturile obținute de populație din chirie, dobândă și profit⁴⁹ (venituri din activități care nu sunt ‘prinse’ în producție propriu-zis).

O a doua inovație adusă de Stalin, susține Olson, o reprezintă modalitatea de taxare care a constatat *într-o impozitare globală a profiturilor întreprinderilor patronate de stat mai curând decât cea a impozitării marginale sau individuale*.⁵⁰ Această formă de taxare a generat stimulente indivizilor care munceau în întreprindere prin plata în acord global ș.a.m.d.

Astfel, creșterea economică pe care a înregistrat-o inițial statul stalinist pare să rezulte în mod pertinent din cele două inovații pe care le analizează Olson.

Însă concluzia potrivit căreia se poate înregistra creștere economică în condiții de dictatură poate fi interpretată ca fiind un argument pentru teza că dictatura poate fi justificată atâta timp cât se soldează cu o creștere economică.

În ceea ce privește răspunsul la cea de a doua întrebare Olson nu prea aduce argumente în plus față de cele clasice care arătau ineficiența economiei planificate și preziceau falimentul comunismului.

Olson pare să nu răspundă convingător la ultima întrebare, răspunsul său fiind pur și simplu acela că a existat o incapacitate a sistemului de a depăși situația sau de a contracara puterea grupurilor de interese care s-au organizat din timpul perioadei comuniste. Apariția unei economii de piață și a unei guvernări democratice, susține Olson, ține de factori conjuncturali, iar condițiile existente înaintea căderii comunismului au împiedicat (sau nu au facilitat) apariția spontană a acestor factori favorizanți. El revine și aici la soluția “miraculoasă” a intervenției unui autocrat luminat care să-i creeze.

Utopia acestei soluții devine vizibilă atunci când o sintetizăm în formula *eficientizează din punct de vedere economic o democrație tânără, ce abia a înlocuit o autocrație, prin măsuri autocratice*. Argumentele care pledau împotriva ideii că o democrație cu probleme (e.g. declin în planul prosperității datorită apariției grupurilor de interese) poate fi salvată prin măsuri autocratice ce se întind pe o perioadă limitată, sunt valabile și pentru a respinge ideea că aparițiile unei economii de

pieță și a unei guvernări democratice pot fi favorizate prin rolul jucat de un autocrat. În oricare dintre situații, fie înainte de apariția unei tinere democrații, fie pe parcursul tranziției acesteia spre o democrație autentică, o intervenție de tip autocratic nu se poate solda decât cu o încălcare a drepturilor politice specifice regimului democratic și un risc sporit pentru o întoarcere și o rămânere în dictatură. Chirurgia autocratică îndreptată împotriva unei coaliții a grupurilor de putere va conduce inevitabil la extirparea suplimentară și nedorită a unei părți din țesutul sănătos al organismului social.

Un alt răspuns privind involuția prosperității, ar fi tocmai modalitatea de taxare din timpul perioadei comuniste – impozitarea globală și nu marginală – modalitate care a constituit un succes economic în condițiile în care întreprinderile erau în proprietatea statului. Dacă fiind modificarea statutului întreprinderilor, care au trecut din proprietatea statului în proprietate privată, și inerția taxării globale, prosperitatea economică a început să scadă. O taxare optimă care ar fi menținut prosperitatea economică la nivelul creșterii comuniste ar fi fost cea marginală ea ar fi distrus rapid grupurile organizate conform acțiunii colective, care odată cu democratizarea nu mai operau acoperit și care cereau subvenții guvernamentale pentru relansare economică.⁵¹

Tipuri de piețe

Analiza tipurilor de piețe care ar face posibilă prosperitatea sau creșterea economică vizează de fapt o anumită viziune despre cum ar trebui să stea lucrurile la nivelul economiei politice, i.e. o perspectivă normativă a economiei politice. Astfel, pentru a fi atinsă o prosperitate va trebui ca indivizii și firmele patronate de aceștia să fie lăsați să creeze profit, deoarece, spune Olson, singurii capabili să-și conducă acțiunile către profit nu pot fi decât aceștia și nu o agenție sau o persoană situate în afara acestei relații. Serviciile aduse populației de aceste firme sunt mult mai mari decât ar putea să facă statul în urma dirijării producției acestora. În plus, indivizii ar trebui să știe că bunăstarea depinde foarte mult de noroc (*many fortunes are due to luck*) și, ca atare, una din condițiile menținerii prosperității este cea a prevenirii scăderii acesteia. Soluția optimă de prevenire a acestor situații de neșansă cu consecințe dramatice la nivelul prosperității o reprezintă, în viziunea lui Olson, asigurările. Indivizii trebuie să se asigure, “să-și pună deoparte pentru zile negre”, pentru a nu mai lăsa rezolvarea acestor probleme la îndemâna statului care nu e în măsură să facă altceva decât să ia de la unii și să redistribuie ineficient altora, celor “neacoperiți” de asigurare.

În concluzie, sunt două condiții pe care o economie de piață va trebui să le îndeplinească pentru a genera succesul economic: 1) drepturi individuale clare

și sigure, fiindcă numai prin asigurarea acestora vor exista stimulente în a produce, investi și angaja în schimburi reciproc avantajoase; 2) absența oricărei forme de depredare (predation). Aceste două condiții, spune Olson, nu vor garanta în mod inevitabil piețe perfecte, inovație cu utilitate socială maximă sau o alocare de resurse ideală, dar dacă vor fi întâlnite sunt cu siguranță suficiente pentru a aduce prosperitate societății. Însă, cel mai probabil, aceste condiții vor fi satisfăcute în democrațiile sigure, vechi, care respectă drepturi individuale, unde instituțiile sunt structurate în așa fel încât decidenții autoritari sunt conduși de interese cuprinzătoare.

NOTE

¹ În original, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups* (1965), Cambridge, Harvard University Press.

² În original, *The Rise and Decline of Nations* (1982).

³ În original, “Autocracy, Democracy, and Prosperity” (1991)

⁴ În original, “The Economics of Autocracy and Majority Rule: The Invisible Hand and the Use of Force” (1996) în *Journal of Economic Literature* 34:72

⁵ “Logica puterii nu poate fi explicată adecvat prin tranzacții voluntare: puterea – și nu în ultimul rând puterea guvernamentală – este capacitatea de a realiza acordul în mod constrângător, iar asta presupune autoritate constrângătoare și capacitate de coerciție. Nu este suficientă o teorie a tranzacțiilor sau schimburilor voluntare: trebuie să înțelegem logica forței.” (pp.2-3)... “[G]uvernamântul a apărut în mod normal datorită raționalității individuale a celor care pot organiza cea mai mare capacitate pentru violență.” (p.11)

⁶ “Banditul hoinar va deveni un bandit staționar atunci când va putea monopoliza crima în spațiul respectiv.” (...) “El va fi singurul capabil să taxeze sau să fure în domeniul respectiv.” (p.7)

⁷ A se vedea p.8.

⁸ A se vedea p.6.

⁹ A se vedea p.6. Olson apelează pentru prima dată la această metaforă în *The Rise and Decline of Nations* (1982).

¹⁰ “[B]anditul staționar, datorită monopolului pe care îl deține asupra crimei și taxării, va avea un interes cuprinzător în domeniul său ceea ce îl va face să își limiteze actele de pradă deoarece el va fi cel care va suporta o parte substanțială din pierderile sociale rezultate în urma acestor acte de pradă.” (p.9)

¹¹ “A doua modalitate în care interesul cuprinzător al banditului staționar acționează la nivelul stimulentei comportamentale constă în furnizarea de bunuri publice de care să beneficieze atât domeniul său cât și cei pe care îi taxează.” (p.9)

¹² O exprimare mai formală și matematică a acestui argument este făcută de Mancur Olson într-un articol scris împreună cu Martin McGuire în “The Economics of Autocracy and Majority Rule: The Invisible Hand and the Use of Force” (1996) în *Journal of Economic Literature* 34:72.

¹³ “[T]axările progresive ale unui bandit staționar sunt de departe mai bune decât anarhia.” (p.11)

¹⁴ “[C]hiar dacă un bandit staționar de tipul unui tiran/despot războinic percepe taxe de la supuși de la an la an mai mari, aceștia îl vor prefera banditului hoinar care fură sporadic. Banditismul sporadic (roving banditry) înseamnă anarhie, și înlocuirea anar-

hiei cu guvernământul aduce o considerabilă creștere a venitului.”(p.11)

¹⁵ A se vedea p. 27

¹⁶ “Autocrații de cele mai multe ori își pierd slujbele.”... [A]șadar domnia oricărui autocrat va sfârși până la urmă – unele dintre aceste domnii vor sfârși chiar foarte repede - și multe dintre acestea sunt urmate de crize de succesiune. În cele mai multe cazuri autocratul este succedat de un alt bandit staționar sau hoinar: numai în anumite circumstanțe sfârșitul autocrației va însemna apariția democrației.”(p.29)

¹⁷ A se vedea p. 31

¹⁸ A se urmări discuția de la pp. 31-3

¹⁹ A se vedea p. 33

²⁰ A se vedea p. 34

²¹ “Deși atât majoritatea cât și autocratul au interese cuprinzătoare într-o societate datorită controlului asupra taxelor, majoritatea, în mod adițional, va câștiga o parte semnificativă din venitul rezultat pe piață, ceea ce îi va da un puternic interes cuprinzător în productivitatea societății.”(p.16)... “[A]tunci când venitul național crește această creștere nu se datorează numai colectării de taxe la un venit mai mare ci venitul rezultat de pe piață. Astfel, rata de taxare optimă pentru majoritate va fi în așa fel încât va fi mai mică decât cea autocratică.” (p.17)

²² A se vedea p. 17

²³ “[D]emocrațiile sfârșesc de cele mai multe ori datorită greșelii și ghinionului. Apariția unei democrații și manifestarea alegerilor libere nu conduc în mod necesar către drepturi de proprietate și a contractelor. Drepturile individuale pe care o democrație le furnizează nu pot fi asigurate dacă democrația ca atare nu este asigurată. Drepturile de proprietate și a contractelor într-o democrație nesigură pot fi abolite de către oficiali aleși dar care își folosesc puterea autocratic.”(p.41)

²⁴ “ În mod similar, o democrație nu poate supraviețui dacă oponenții administrației în vigoare nu beneficiază de dreptul liberei exprimări și drepturi depline conforme cu domnia legii, i.e. drepturi de proprietate și la contracte.”(p.41)

²⁵ A se vedea p.42

²⁶ O aprofundare a discuției pe tema grupurilor de interese care deturneză însăși mecanismele democratice este făcută în *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. New Haven, CT: Yale University Press, 1982.

²⁷ “[I]n autocrații, cu cât durează mai mult regimul unui autocrat cu atât sunt mai bine protejate drepturile de proprietate și la contracte.”(p.42)... “[D]eși experiența arată că țările relativ sărace pot crește economic extraordinar de rapid sub regimul unui dictator puternic care folosește politici economice bune, această situație nu poate dura mai mult de o generație sau două.”(p.43)

²⁸ A se vedea discuția de la p. 167-8.

²⁹ A se vedea p.58.

³⁰ “Dacă numărul indivizilor beneficiari ai unui bun colectiv este mic, atunci aceștia pot, în mod normal, să comunice unii cu alții în direcția cooperării pentru satisfacerea interesului lor comun, și pot avea, în general, acces atât la acorduri legale cât și la alte mecanisme de întărire a ceea ce au hotărât. Aceștia pot, prin urmare, să obțină un bun colectiv și, ca atare, pot servi interesul comun.”(p.76)

³¹ “Într-un grup mare un individ oarecare va primi doar o mică parte din beneficiul rezultat în urma acțiunii sale în interesul grupului. Această parte minusculă nu va motiva indivizii aparținători grupurilor mari să acționeze consistent cu interesul comun al grupului.”(p.77)

³² “Orice individ din grupurile mari va încerca să se situeze într-o poziție de free-rider sau de rezervă.”(p.79)

³³ A se vedea p.59

³⁴ “Teoria tranzațiilor coasiene și a costurilor de tranzație ce le limitează nu explică puterea externă necesară impunerii contractelor. Această teorie ar putea explica de ce cei care se angajează în tranzații ce necesită o a treia parte ca garant vor acest garant, și de ce aceștia sunt dispuși să plătească ceva pentru acest garant. Însă nu ar putea explica de ce uneori este folosită puterea coercitivă fie pentru a face piața să meargă mai bine prin întărirea contractelor, fie pentru a lua bunurile ce sunt comercializate pe piață.”(p.63)

³⁵ “Pentru a explica anarhia și alte rezultate ineficiente, trebuie să recunoaștem că nu toate tranzațiile și interacțiunile, chiar și între părți total raționale, sunt voluntare.” (p.60)

³⁶ A se vedea p. 62.

³⁷ “Trebuie să înțelegem nu doar câștigurile rezultate în urma schimburilor voluntare ci și logica coerciției și forței.”(p.66)

³⁸ A se vedea p.66.

³⁹ A se vedea p.149

⁴⁰ A se vedea p.102, unde mai spune că: “Atunci când vom înțelege de ce costul furnizării legii și ordinii și a altor servicii publice necesare viabilității guvernamentale pot fi relativ ieftine, vom avea o nouă și o mai bună înțelegere a corupției oficiale, a crimei, precum și un răspuns la întrebarea de ce anumite țări au economii subterane mari sau sectoare informale.”

⁴¹ A se vedea p.103

⁴² Ibidem

⁴³ A se vedea p.105

⁴⁴ A se vedea p.107

⁴⁵ Ibidem

⁴⁶ A se vedea p.108.

⁴⁷ “[E] era un autocrat inteligent tipic, cu o orientare pe termen lung. Autocrații cu un astfel de orizont, de obicei, nu ar fi putut confisca bunurile de capital, deoarece aceasta ar fi însemnat, în mod normal, mai puțină investiție și mai puțin venit, și ca atare, venituri mici din taxe, pe viitor.”(p.114)

⁴⁸ A se vedea p.114

⁴⁹ A se vedea p.115

⁵⁰ Ibidem

⁵¹ “Odată cu căderea comunismului și cu democratizarea, centrul a pierdut și mai mult din puterea pe care o deținea anterior. Odată cu democrația, directorii și muncitorii din întreprinderile mari deveneau principalele grupuri organizate în spiritul acțiunii colective, și nu mai operau ‘sub acoperire’...[E]i nu mai acționau ca percepatori de taxe pentru noul centru. Din contră, aceștia doreau și primeau subvenții. Astfel principala sursă de taxare pe venit a dispărut, fiind înlocuită cu o cerere puternică pentru subvenții. În condițiile în care sistemul de taxare a căzut aceste subvenții erau livrate prin sistemul bancar. Rezultatul a fost o creștere mare a inflației în majoritatea țărilor foste comuniste.”(p.159) ...subvențiile, și nu sectorul privat sau public, au contat cel mai mult, atât pentru eficiența economică cât și pentru for interests of subsidy recipients... [C]eea ce a contat cel mai mult nu a fost viteza privatizării întreprinderilor de stat ci viteza lichidării acestora.”(p.164)

Lupta pentru bărbăția pierdută

MIHAELA RĂILEANU

This paper offers a better understanding of the last events of our world, after the terrible shock which was September 11th, from two points of view: the necessity of “the men in job” to prove to be “real men”, and the necessity of the USA to reinforce its masculine power over the world. The problem is not how strong or weak is a certain American president. The real problem is the struggle over the role of the United States in the post-Cold War world. This role could be a more masculine behaviour, or a feminine one.

The discovering of the vulnerability, caused by September 11, had a major impact on US policy. Confronted with this new situation, America’s choice was made: war was declared against global terrorism. If war represents male control, then the USA option for war was correct. It was a masculine choice. The USA could not afford a feminine/pacifist behavior after September 11th, no matter the price.

The conclusion of this paper is a paradox: the most important security function is not to defend ourselves from an external enemy, but “to find a real enemy”. The problem is that the USA are in the situation now to invent an enemy, just because they are too scared about a repetition of the September 11, and because they need to reinforce and demonstrate their force/masculinity. This could be an explanation for the last war over Iraq, this could be a good explanation for the potential targets of the American masculine power, especially now, when George W Bush won the American elections for a second mandate.

Nimic nou sub soare: evenimentele care au avut loc în câteva puncte fierbinți de pe glob¹ au arătat, fără nici o îndoială, că reputația lui William J. Clinton, ca lider al lumii în perioada 1992-2000, a fost în declin constant². Acest lucru nu surprinde, date fiind așteptările față de Liderul Mondial, așa cum au fost ele formulate de predecesorii lui Bill Clinton, cu înclinația lor spre masculinitatea evidentă, o trăsătură cu care publicul american a fost obișnuit de decenii. Din cauza faptului că politica sa externă a fost criticată ca fiind nesigură și neinspirată, Bill Clinton a fost considerat, din punctul de vedere al procesului de decizie politică, un președinte slab, cel puțin pentru istoria recentă a SUA. Această concluzie are legătură cu nesiguranța Americii în ceea ce privește puterea ei asociată masculinității, un subiect actual dintotdeauna pentru America³.

În cartea sa⁴, Kristin Hoganson își manifestă îngrijorarea din cauza “idealurilor militante ale bărbăției”, învățate și repetate de-a lungul vieții. Problema devine și mai serioasă dacă transferăm aceste idealuri ale masculinității în sfera politicii externe la început de mileniu trei. La o analiză superficială a politicii externe americane descoperim un adevăr indiscutabil: politica externă a SUA este atent controlată de președinte și de Congres, o adevărată dezbatere publică (feministă) fiind practic inexistentă. Punctul de vedere feminin lipsește cu desăvârșire.

Prin această lucrare nu se intenționează o analiză completă a luptei globale împotriva terorismului, a motivațiilor terorismului, a rădăcinilor sau observațiilor psihoanalitice a celor aflați la putere. Prin această lucrare nu se intenționează oferirea unei abordări feministe asupra conflictelor militare. Această lucrare oferă o mai bună înțelegere a scenei internaționale după momentul 11 Septembrie 2001, din două perspective. Prima ar fi necesitatea celor de la putere de a se dovedi bărbați adevărați. A doua este necesitatea ca SUA să-și consolideze puterea masculină asupra lumii. Problema nu este cât de puternic sau de slab este unul sau altul dintre președinții americani. Importantă este lupta pentru rolul SUA în epoca post Război Rece. Fiind singura superputere rămasă, din punct de vedere militar, economic și nu numai, se pune întrebarea dacă SUA vor fi un manager benign în conflictele internaționale, intervenind doar în cazul în care anumite zone fierbinți necesită forțe internaționale de menținere a păcii. Ceaaltă alternativă ar fi ca SUA să modeleze lumea în așa fel încât să preîntâmpine apariția unei națiuni competitoră, hotărând cum să fie statele guvernate, și controlându-i pe cei care au influență regională sau internațională. Această a doua alternativă poate fi considerată o atitudine mai masculină decât prima.

Din acest punct de vedere, în istoria recentă a SUA, administrația Clinton a avut un rol managerial:

a intervenit numai atunci când SUA ar fi pierdut din credibilitate și putere în fața aliaților tradiționali dacă n-ar fi făcut-o. Dar când George W. Bush a câștigat primul mandat de președinte, în 2000, a fost imposibil ca analiștii să spună ce fel de politică externă va promova președintele, în principal din cauză că lui Bush Jr. îi lipsea experiența în acest domeniu⁵. Cei mai mulți analiști considerau atunci că Bush Jr. avea să calce în politica externă pe urmele tatălui său, jucând rolul unui manager dur al crizelor internaționale, ori de câte ori acestea ar fi apărut. În ciuda discursului din campania electorală, ocazia aceasta avea să apară la 11 Septembrie 2001, fiindcă SUA nu-și putea permite să piardă puterea renunțând la superioritatea avută în plan internațional, și din cauza gândului că un alt 11 Septembrie ar putea să se repete oricând, consecințele fiind greu de imaginat.

La 11 Septembrie 2001 SUA au fost atacate de către un inamic din afară, un inamic global. Pierderile umane suferite într-o singură zi reprezintă echivalentul a trei Pearl Harbour, sau o optime din numărul victimelor Războiului din Vietnam. Atacurile teroriste au vizat civili și clădiri civile cu valoare de simbol pentru puterea națională și internațională a SUA: Pentagonul, centrul puterii militare; World Trade Center, centrul puterii economice. Dacă n-ar fi fost curajul pasagerilor zborului 93 al United Airlines, un alt atac ar fi vizat și Casa Albă, centrul puterii politice al SUA și nu numai⁶.

Momentul atacurilor a fost și el mai mult decât bine ales, într-un moment în care dezbaterile majoră în relațiile internaționale se focalizase pe unipolaritatea lumii, datorată hiperputerii americane. Lovind WTC și Pentagonul, teroriștii au atacat nu numai niște clădiri, au făcut mai mult decât atât, au pus sub semnul întrebării valorile tradiționale, ordinea morală care domină, sau ar trebui să domine lumea. Într-o lume morală, morala aparține celor de la putere. Cine sunt cei de la putere?

Există o ierarhie naturală a moralității, bazată pe forme ale puterii. Cea mai conservatoare ierarhie este aceasta: Dumnezeu este superior omului, bărbatul este superior naturii, bărbatul este superior femeii, adulții sunt superiori copiilor, iar America este superioară celorlalte națiuni. Este ușor de observat nu numai rolul central al bărbatului în această ierarhie, ci și faptul că America joacă, față de restul lumii, rolul pe care îl joacă bărbatul față de femeie și natură. Fără a risca să simplificăm analiza, se poate spune că într-o lume unipolară America joacă rolul tatălui (al bărbatului) în familia tuturor națiunilor⁷. Națiunea lider, cea care își asumă acest rol, trebuie să-și mențină locul într-o ordine morală, trebuie să fie puternică și să-și păstreze suveranitatea și hegemonia. Este imoral ca

națiunea care și-a asumat rolul de lider să renunțe la această autoritate, acest lucru putând fi considerat ca o renunțare la bărbăție⁸.

Pentru Arthur Brittan, masculinismul este ideologia care justifică și naturalizează dominația masculină. Este ideologia patriarhatului. Masculinismul pleacă de la diferențele dintre bărbați și femei, consideră heterosexualitatea normală, acceptă diviziunea sexuală a muncii și tolerează rolul dominant și politic al bărbaților în sfera privată și publică. Genul nu este negociabil⁹. Realizările, gândesc bărbații, se măsoară în productivitate, resurse și control, toate rezultate ale acțiunii directe. În lumea occidentală, importanța încrederii în sine și acțiunea individuală sunt lucruri sistematic repetate în educația băieților. A fi cu adevărat bărbat înseamnă nu numai încredere în sine și autocontrol. Mai înseamnă control asupra altora și control asupra resurselor¹⁰.

Acest concept al masculinității se aplică și statelor în sfera internațională, nu numai bărbaților în mediu privat. Descoperirea vulnerabilității Americii la 11 Septembrie 2001 a avut un impact major asupra politicii externe a SUA. America a descoperit atunci că poate pierde putere, că are o putere coercitivă redusă, că poate fi atacată de alte forțe devenind victimă, un rol asociat prin excelență feminității. Pentru că a pierde forță pe scena internațională înseamnă de fapt pierderea respectului celorlalți actori, înseamnă posibilitatea de a fi condus de alții, înseamnă pierderea rolului de lider mondial. SUA a învățat, cu ocazia atacurilor teroriste din 11 Septembrie, că teritoriul american nu se află în afara procesului de globalizare, că globalizarea poate avea consecințe tragice chiar și pentru americani. A fost sfârșitul excepționalismului American, sfârșitul puterii lor globale. Cineva îndrăznește să se ridice împotriva puterii SUA, împotriva *Tatălui* sau împotriva puterii *Bărbatului*, mai mult, îndrăznește să-i provoace.

Confruntată cu o asemenea situație fără precedent America avea de ales între două posibile atitudini. Prima era că, dat fiind faptul că lumea era mai plină de primejdii decât se crezuse, SUA trebuia să se protejeze mai bine¹¹. Singura problemă era că o asemenea atitudine putea conduce la o criză și mai profundă. A doua posibilă atitudine era următoarea: vulnerabilitatea demonstrată trebuia să facă SUA să dea importanță mai mare criticilor din exterior, să facă un efort să înțeleagă mai bine aspirațiile altor oameni, să distingă între teorie și practică, să vadă cum este percepută America din exterior.

În primele ore după atacuri a fost imposibil de spus care va fi atitudinea adoptată de SUA. Președintele era mutat de la o locație secretă la alta, iar pre-

sa vorbea despre cât de importantă ar fi întoarcerea președintelui la Washington. Nu fără un motiv precis: plimbarea secretă a președintelui cu avionul putea să însemne pentru restul lumii că președintele Bush era slab, că îi era frică, și, ca o consecință firească, America este slabă în fața unei primejdii, oricare ar fi fost ea. Președintele trebuia să se dovedească a fi un bărbat adevărat. Să fie bărbat, și extrapolând logica, a fi un bun președinte înseamnă, pentru majoritatea oamenilor, să fii puternic, dur, chiar agresiv atunci când securitatea ta și a țării sunt în pericol. Cert este că noi rareori asociem politica și răspunsurile militare cu masculinitatea agresivă. Adesea uităm că războaiele, crimele de război și violurile din timpul conflictelor militare sunt făcute de bărbați. Este dificil de găsit o relație logică între masculinitate și politica militară și externă a unei anumite țări, dar nu imposibil. Mai mult decât atât, termenii de politică externă și militară nu sunt nici ei foarte clar definiți atunci când avem în vedere SUA sau oricare altă țară¹².

Pentru o mai bună înțelegere a acestei problematice, ar fi utilă referința la articolul "Masculinity as Foreign Policy Issue"¹³. Autoarea, Cynthia Enloe, accentuează faptul că dorința politicianilor de a părea mai duri decât sunt este motivul pentru care Pentagonul are o influență accentuat masculină asupra politicii externe americane¹⁴.

Întrebarea ce legătură există între construirea identităților de gen și politica masculinității este complexă. Charlotte Hooper¹⁵ reformulează această întrebare: cum pot perspectivele asupra politicii masculinității și masculinismul să lumineze înțelegerea noastră asupra politicii internaționale? Mai precis, ne concentrăm asupra relațiilor dintre unele aspecte ale masculinității hegemonice și Relațiile Internaționale la un nivel simbolic, dar nu și asupra practicilor din Relațiile Internaționale per se. Ne focalizăm doar asupra rolului simbolic, în încercarea de a lega "the politics of culture" cu genul și disciplina Relațiilor Internaționale.

Opinia analiștilor este că există o discrepanță între rolul semnificativ pe care politica internațională îl are în producerea identităților, inclusiv a celor de gen, și relativa absență a discuțiilor asupra identităților în disciplina Relațiilor Internaționale. Se spune adesea că Relațiile Internaționale sunt de fapt o lume dominată de bărbați, o lume influențată numai de capacitățile, puterea și obișnuințele lor¹⁶. Hooper merge mai departe, făcând critica Relațiilor Internaționale masculinizate prin intermediul atitudinilor actorilor-jucători, și în același timp ea studiază rolul pe care Relațiile Internaționale îl au în conturarea, definirea și legitimarea masculinității. Analiza ei sofisticată demonstrează că noțiunile masculine domină Relațiile Inter-

naționale, și că Relațiile Internaționale joacă un rol semnificativ în crearea și menținerea identităților masculine. Hooper folosește chiar conceptul de "masculinitate hegemonică", un termen asociat elitei, puterii bărbatului alb occidental, prin comparație cu masculinitatea "feminizată", reprezentată de bărbații săraci, neoccidentali, de culoare, sau gay. Dincolo de toate aceste considerații pur teoretice, într-un final America a ales: a fost declarat război global împotriva terorismului. Este această opțiune o decizie normală de politică externă pentru o țară ca SUA? Dacă luăm în considerare faptul că pacea nu este posibilă într-o societate patriarhală, o societate care recunoaște numai legea făcută de tați / bărbați, răspunsul ar putea fi pozitiv¹⁷.

În consecință, dominația masculină este cu atât mai evidentă în război, războiul nefiind altceva decât un joc competitiv cu agresori și victime, învingători și învinși. Bărbații sunt socializați pentru autoritate și responsabilitate mai mult decât pentru grijă și dragoste. În timp ce în plan real oamenii nu se prea încadrează în aceste idealuri de gen, existența acestui sistem de înțelesuri ne afectează/influențează pe toți. Un bărbat care plânge ușor nu poate convinge lesne că este totuși un bărbat dur. În mod convențional, feminitatea și masculinitatea sunt considerate ca fiind naturale, nu create. Totuși, astăzi este evident nu numai că ele sunt create, dar sunt și surprinzător de ușor de perpetuat. Singura necesitate ar fi exercițiul zilnic al puterii. Puterea este cea care influențează aceste relații, mai ales Relațiile Internaționale. Interacțiunile dintre națiuni sunt văzute ca fiind de fapt o perpetuă competiție, fiecare țară încercând să fie mai puternică decât toate celelalte. Este o lume în care domină anarhia și autoapărarea, o lume în care fiecare semn de slăbicine poate fi fatal. Și ca urmare a acestei viziuni asupra lumii, lumea însăși este văzută ca o tipică sferă masculină. Numai bărbații, nu femeile și nici copiii, sunt capabili să ia deciziile cerute în planul relațiilor internaționale. Într-o lume patriarhală periculoasă, se așteaptă ca bărbații și femeile să se comporte în opoziție, dar complementară. Un bărbat adevărat ar deveni, într-o astfel de lume, protector. Își va ascunde propriile temeri și va păși în față pentru a-i apăra pe cei mai slabi decât el, copiii și femeile, și prin consecință țara, dacă respectivul bărbat este președinte¹⁸. În aceste condiții, în această lume periculoasă operăm cu noțiuni ca "masculinitate" sau "feminitate", iar ideile despre masculinitate trebuie să fie perpetuate pentru a justifica riscurile politicii externe.

Prin urmare, dacă războiul reprezintă controlul masculin, atunci, opțiunea SUA pentru război a fost corectă. A fost o alegere masculină, fiindcă până și noțiunea de națiune este masculină¹⁹. Bărbații sunt

programați să fie agresivi și gata să recurgă la violență²⁰ prin dezvoltarea capacității de a o utiliza cu persoanele egale lor²¹. Numai femeilor le este permis să-și arate teama de violență. Băieții sunt învățați să-și ascundă emoțiile. Viitorii bărbați sunt chiar încurajați să devină și mai agresivi atunci când experimentează frica. Putem concluziona că teama la bărbați s-a transformat în agresiune, iar la femei în supunere. Agresiunea și supunerea nu sunt numai esența relațiilor dintre bărbați și femei, dar și esența relațiilor dintre state, dintre statele slabe și cele puternice.

În acest context, unii autori²² cred că războiul are legătură cu “ordinea socială competitivă, bazată pe principii autoritare, ordine socială care recunoaște valoarea inegală între oameni, și care este păstrată cu ajutorul forțelor coercitive”. Reardon consideră că instituțiile prin care este aplicată forța sunt dominate de o mică minoritate, formată din bărbați aparținând țărilor industriale, în principal occidentale, educați pentru a gândi în termeni analitici/occidentali. Chiar dacă ei intră în competiție cu cei care nu aparțin elitei, majoritatea oamenilor, scopul lor este acela de a menține controlul și dominația, și pot face asta la nevoie prin amenințare, intimidare sau constrângere violentă. Acest tip de comportament conduce la război. Dar sistemul este cel care produce războiul și nu războiul modelează sistemul.

Din acest punct de vedere nu exista o altă opțiune pentru politica externă americană decât bombardarea Afghanistanului. Dar în același timp tocmai aceasta ar putea fi adevărata problemă, faptul că SUA nu avea alte opțiuni. Ca oricare altă putere hegemonică, SUA nu avea alte metode geopolitice viabile de rezolvare a conflictelor. Pentru a rămâne o națiune puternică, America trebuia să aleagă numai această opțiune. Oricare alta ar fi însemnat pierderea respectului internațional și al aliaților tradiționali (chiar dacă exact asta s-a întâmplat la declanșarea războiului din Irak din primăvara lui 2003).

Dincolo de confuzia dintre politica militară și politica de externe de care pomeneam, mai există o confuzie, între respect și teamă. Lipsa de acțiune, atitudinea pacifistă înseamnă slăbiciune, o trăsătură prin excelență feminină. Or SUA nu-și putea permite o atitudine pacifistă feminină după 11 Septembrie, indiferent de rezultatul final. Acțiunea militară poate fi distrugătoare și dureroasă, dar cel puțin nu poate duce la pierderea respectului internațional. În lumea falocentrică a politiciii, un răspuns nonviolent după o asemenea lovitură (11 Septembrie) ar fi lipsit SUA de considerația comunității internaționale, ar fi însemnat practic sfârșitul hegemoniei militare americane²³.

După 11 Septembrie, în numeroase declarații, președintele Bush a vorbit despre campania împotriva terorismului global. America nu se implică în operațiuni militare împotriva vreunei țări sau vreunei alte organizații teroriste, cu excepția Al-Qaeda, dar în același timp președintele Bush spunea clar că această luptă împotriva terorismului va fi de lungă durată și va include folosirea forței militare și în alte țări, nu numai în Afghanistan. Existau alte ținte potențiale în faza post-Afghanistan²⁴, dar nici una nu ar fi fost mai posibilă decât regimul lui Saddam Hussein din Irak. Cazul Irak poate fi rezumat astfel: nu există nici o îndoială că regimul lui Saddam Hussein însemna o amenințare la adresa securității regionale și internaționale, astfel încât SUA trebuia să utilizeze forța militară, unilateral dacă era cazul, pentru a-l îndepărta pe Saddam de la putere²⁵. George Bush, Președintele-Tată al americanilor (și cel mai puternic om din lume) îl considera pe Saddam Hussein un copil recalcitrant, sau un inamic mai slab, și-l avertiza că o să-l învețe el minte.

Părerile despre atacul împotriva Irakului au împărțit lumea în susținătorii și opozanții ideii. Războiul împotriva Irakului a avut loc, și în ciuda protestelor împotriva acțiunii militare americane, SUA a luat în serios rolul de gardian pentru restul lumii, asemenea unui bărbat conștient de responsabilitățile sale. Sunt trei explicații pentru comportamentul Americii.

Prima are legătură cu relația tată-fiu. În dezbaterea curentă, vedem cum o asemenea stare de beligeranță se poate transmite de la tată la fiu. Îl vedem pe Bush Junior ducând mai departe acțiunea militară începută de tatăl său, cel care invadase Irakul în 1991. Îl vedem pe Bush fiul, în ultimatumul adresat Irakului, ordonând lui Saddam și fiilor lui să se predea, iar a doua zi spunând că și dacă Saddam și fiii pleacă în exil, America tot va invada Irakul, din cauza armelor de distrugere în masă. Orgoliul masculin prezidențial a închis practic toate celelalte opțiuni, insistând pe victorie, indiferent de costuri. Bush a investit atât de mult în crearea unei imagini macho încât ar fi avut mult de pierdut dacă ar fi arătat o imagine conciliantă, diplomatică. Ar fi prea simplu să presupunem că orgoliul masculin este cel care provoacă războaie, dar nu greșim spunând că acest factor cu siguranță devine crucial în alegerea dintre confruntarea militară și diplomație. Din nefericire, istoria are nenumărate exemple de astfel de orgoliu masculin.

Există și o altă explicație pentru decizia lui George Bush Junior de a declanșa războiul din Irak în 2003. Conform altei autoare, Blema S. Steinberg²⁶, liderii narcisiști sunt mai tentați să utilizeze forța atunci când se tem că vor fi umiliți din cauză că au eșuat și când simt nevoia să-și recapete respectul de sine.

A treia explicație are legătură cu psihanaliza. Fornari analizează rădăcinile psihologice ale războiului²⁷. Fornari consideră că războiul are două funcții de securitate, și poate fi imaginat sub forma unui iceberg, având o parte vizibilă, și o alta ascunsă în apă. Prima corespunde apărării împotriva unui pericol extern, partea ascunsă corespunzând unei manevre de securitate subconștientă împotriva unor entități fantasmagorice terifiante care reprezintă un pericol absolut. Dacă ne situăm strict la nivel politico-militar, pe partea vizibilă a icebergului, războiul ne protejează doar împotriva agresorilor externi care ne amenință securitatea. Dacă dimpotrivă, folosim instrumentele psihanalitice de investigație, vom realiza că partea invizibilă a icebergului, de fapt partea nevăzută a războiului, ne ajută să ne protejăm de pericolele interne. Inamicul absolut trebuie transformat dintr-o entitate invulnerabilă într-una externă, căreia i se poate face față și care poate fi ucisă. Fornari ajunge de altfel la o concluzie paradoxală: “războiul este o organizație de securitate nu fiindcă ne permite să ne apărăm de inamici reali, dar fiindcă reușește să găsească, sau, în cazuri extreme, să inventeze inamici reali care pot fi uciși”.

Dacă aplicăm această ultimă explicație la SUA astăzi, ajungem la următorul incredibil paradox: cea mai importantă funcție de securitate nu este aceea de a ne apăra de un inamic extern, ci de a găsi un inamic real²⁸. Problema este aceea că SUA este acum în situația de a inventa un dușman, fiindcă americanii sunt prea speriați că un 11 Septembrie s-ar putea repeta, și fiindcă simt nevoia să-și demonstreze forța/masculinitatea. Aceasta ar putea fi explicația pentru ultimul război al SUA cu Irakul, pentru potențialele viitoare ținte ale puterii masculine americane, mai ales acum când George W. Bush a câștigat al doilea mandat prezidențial.

NOTE

¹ Bosnia, Haiti, Coreea, China, Rwanda, Somalia, Mexic, Cuba.

² Clinton i-a lăsat pe haitieni să fie suficient de independenți pentru a face greșeli, în loc să forțeze revenirea la putere a lui Aristide, ceea ce ar fi dus la noi mișcări anti-imperialiste împotriva Americii. Clinton nu a amenințat Coreea de Nord, nu a bombardat China, nu a simplificat diferendele politice existente între sârbi, musulmani și croați, probleme vechi de vreo mie de ani. Prin urmare Bill Clinton nu a fost jandarmul lumii, ci un cavalier atent și gentil. Și, prin consecință, acesta a fost și rolul internațional al SUA, pentru o perioadă de timp.

³ În 1812, în ajunul războiului cu Anglia, Republicanii făceau referire la fiii degenerați ai Părinților Fondatori, o referire clară la Revoluția Americană de la 1776. Înainte ca Războiul Civil să izbucnească, sudiștii și nordiștii considerau necesar să-și apere masculinitatea în politică. Etalarea masculinității în politică a contat și pe parcursul secolului XX, inclusiv în cazul lui Lyndon Johnson, președintele american care a refuzat să retragă trupele americane din Vietnam de teama de a nu fi considerat un bărbat slab.

⁴ Este vorba despre volumul *Fighting for American Manhood*, care are și un subtitlu ce intrigă, *How gender politics provoked the Spanish-American Wars*. Cartea arată cum, la sfârșitul secolului XIX, politicienii americani foloseau conceptele “bărbăție” și “masculinitate” pentru a justifica războiul cu Spania. Am găsit referințe despre această carte în articolul lui Michael L. Tan, “Bush the son, Saddam and sons”, vizualizat la: http://www.inq7net/opi/2003/mar/20/opi_mltan-1.htm.

⁵ În timpul campaniei electorale din toamna anului 2000, Bush a promis să crească salariile personalului militar, l-a criticat pe Bill Clinton pentru pregătirile militare făcute și s-a apropiat, prin declarațiile făcute, de izolaționiști. George W. Bush spunea că va urmări în plan extern doar interesele imediate ale SUA.

⁶ Pasagerii acelei curse au luptat cu teroriștii și au făcut posibilă prăbușirea avionului într-o zonă nelocuită, undeva în Pennsylvania.

⁷ Tatăl este liderul familiei. El sprijină și protejează familia. Tatăl este autoritatea morală și are datoria de a-și învăța copiii să discearnă între bine și rău, folosind chiar pedeapsa fizică dacă este cazul. Se pleacă de la ideea că pedeapsa fizică este o datorie morală a părintelui care vrea să-și învețe copiii valorile morale și disciplina. Fiindcă viața este grea, copiii trebuie să se disciplineze și să învețe să-și urmărească interesele, după ce ies de sub tutela părinților.

⁸ Mai ales pentru națiunile care nu sunt occidentale acest lucru ar putea fi considerat ca o violare a ordinii morale.

⁹ Pentru mai multe detalii vezi Arthur Brittan, *Masculinity and Power*, Basil Blackwell Ltd, UK, 1989, primul capitol, “Masculinities”.

¹⁰ Lipman-Blumen, Jean, 1984: *Gender Roles and Power*, New Jersey, Prentice-Hall, citat în cartea lui Arthur Brittan, *Masculinity and Power*, pp. 7.

¹¹ Dezvoltând proiecte militare, accelerând programul NMD, neamestecându-se în zonele fierbinți de pe glob, și dând izolaționismului un nou sens.

¹² De exemplu, politica externă a SUA ar putea însemna sancțiuni economice împotriva unei țări, aceste sancțiuni punând de fapt în pericol nu autoritatea politică a țării respective, ci populația care este nevinovată.

¹³ Volum 5, Număr 36, Octombrie 2000, Clark University, articol care poate fi vizualizat la <http://www.foreignpolicy-infocus.org/briefs/vol5/v5n36masculinity.html>

¹⁴ Cynthia Enloe consideră că politica externă americană de astăzi este militarizată. Mai mult decât atât, din punctul ei de vedere sunt două probleme cu politica actuală a SUA. Prima problemă este că politica externă este dezbătută la Washington fără ca politicienii să-și analizeze propriile lor înclinații spre masculinitate. A doua problemă este că “men in job” din ramura executivă și din Congres permit dominația anxietăților militarizate asupra înțelegerilor mai realiste ale securității naționale. Enloe consideră că aceste probleme pot fi rezolvate cu trei condiții:

– investigarea feministă în domeniul politicii externe să fie tratată ca un instrument analitic serios;

– soluțiile militarizate și anxietățile să nu fie considerate cele mai bune atunci când oficialii negociază o înțelegere internațională.

– Politicienii americani să vadă în implicarea femeilor în viața politică a altor țări un mod eficient de promovare a democrației interne și stabilității internaționale.

¹⁵ În cartea sa, *Manly States, Masculinities, IR and Gender Politics*, Columbia University Press, 2001.

¹⁶ Dar în același timp, după Charlotte Hoop și vice-versa este posibilă: relațiile internaționale “fac” bărbați printr-un procedeu inversat.

¹⁷ “Patriarhatul este legea tatălui. Este sistemul dominației mascu-

line (...) este sistemul dualismului: mintea asupra trupului, gândirea asupra afectivului, cerul asupra pământului, spiritul asupra trupului, dualisme în care femeile (și prin consecință partea cea mai slabă, sublinierea mea) sunt identificate cu partea negativă. Patriarhia reprezintă sistemul valorilor dezvoltate prin intermediul experienței masculine: competiție, ierarhie, agresiune, birocrăție, înstrăinare de pământ, negare a emoțiilor...), Zanotti, B., 1979, *Militarism and violence: a feminist perspective*, Lucrare prezentată la Riverside Church Disarmament Conference, New York. Citată de Reardon, pp. 37.

¹⁸ În această lume plină de pericole femeile așteaptă protecție din partea taților, a soților sau fraților lor.

¹⁹ Deși este un mod discutabil acela de a ne gândi că bărbații reprezintă boala și că femeile sunt terapia.

²⁰ Spre deosebire femeile sunt învățate să fie supuse și dependente, nu autonome. Femeile sunt învățate să se teamă și să evite violențele.

²¹ Femeile sunt învățate să facă față fricii de violență dezvoltându-și comportamente de acomodare sau evitare, dar și prin a considera violența masculină un dat al condiției umane.

²² Betty Reardon, pp.10, capitolul 2, "Core concepts, basic assumptions and fundamental values".

²³ Pe de altă parte putem spune că acționând militar în Afghanistan pentru combaterea terorismului, SUA s-a dezlănțuit militar într-o țară foarte săracă, prin urmare este legitimă întrebarea: cum ar putea această intervenție militară să fie considerată un act de voință din partea unei puteri masculine care ar trebui să protejeze, nu să distrugă?

²⁴ După Philip Gordon și Michael O'Hanlon astfel de ținte ar putea fi bazele guerillei Abu Sayyaf din Filipine, cartierul general și campusurile de pregătire din Somalia, Siria, Liban. Pentru mai multe informații vezi articolul "Should the war on terrorism target Iraq?", Policy Brief, No. 93, Ianuarie 2002, disponibil la: <http://www.brookings.edu>

²⁵ Motivele sunt indiscutabile, în ciuda părerilor pro și contra privind lovitura militară:

– regimul lui Saddam a inițiat două războaie, a dezvoltat și utilizat arme chimice și rachete balistice atât împotriva statelor vecine cât și împotriva propriilor cetățeni;

– a atacat satele kurde în 1988 doar pentru a reaminti că regimul de la Bagdad nu va ezita să utilizeze cele mai oribile instrumente de distrugere în masă;

– după războiul din Golf din 1991, experții ONU au spus că Irakul avea capacitatea de a produce arme nucleare și că regimul irakian avea depozite de arme chimice și biologice. Conform unor surse, Irakul se afla, la acel moment, destul de aproape de producerea armei nucleare. Drept e că între timp mare parte din capacitatea Irakului de a produce și utilize arme de distrugere în masă a fost eliminată cu ajutorul inspectorilor ONU.

²⁶ în cartea sa *Shame and Humiliation Presidential Decision Making on Vietnam*, University of Pittsburgh Press 1996.

²⁷ Fornari, F., *The psychoanalysis of war*, New York Anchor, 1974, în Reardon, Betty, capitolul 2, pp.12-13.

²⁸ Fornari, 1974, pp. xvi-xvii. Citat în Reardon, pp 13. Italic în original.

SEMNAL

Robert Gilpin

Economia mondială în secolul XXI.

Provocarea capitalismului global

Editura: Polirom

Anul apariției: 2004

Traducere de Diana Istrătescu și Cristina Aboboaie

Cuprins

A doua Mare Epocă a capitalismului • Economia internațională în timpul războiului rece • Nesiguranța sistemului comercial • Instabilitatea sistemului monetar • Vulnerabilitatea financiară globală • Epoca multinaționalelor • Integrarea regională europeană • Strategia economică europeană • Regionalismul asiatic • Globalizarea și dezavantajele ei • Administrarea economiei globale

Descriere

„Bibliografie obligatorie pentru studenții de la Economie.” (Paul A. Volcker)

Economia mondială în secolul XXI descrie oportunitățile, caracterul complex și riscurile inerente economiei globale, punctul central constituindu-l declinul acesteia, început în 1989. Autorul atrage atenția asupra gravității situației și aduce în prim-plan câteva întrebări fundamentale: Vor reuși fostele economii socialiste să parcurgă cu succes perioada de tranziție, aliniindu-se cerințelor mondiale? Ce rol va juca China (o țară cu o dinamică uluitoare) în economia lumii? Vor continua Statele Unite să-și exercite rolul de lider sau își vor orienta atenția spre propriile politici?

Gilpin răspunde acestor întrebări, analizând și aspectele legate de liberalizarea piețelor, corporațiile multinaționale, lupta economică a statelor mai puțin dezvoltate și răspândirea tendințelor economice de tip regional, cu precădere în Europa, America de Nord și Asia-Pacific, ce amenință deschiderea actualei economii mondiale. ■

MIHAELA RĂILEANU - Facultatea de Litere, Iași (BA, 1993), Relații Internaționale SNSPA, București (Master, 2002), Central European University, Budapesta (Master, 2003), realizator radio-TV.

Legislație și transparență electorală (I)

Franța, Italia și Spania

CLAUDIA CRISTESCU

A comparative analysis of the legislative framework related to the electoral process in France, Italy and Spain, approaching every detail of the legislation. The conclusions show that all these legislative systems have corruption opportunities, which developed methods of illicit financing. The most effective mechanism for control of parties financing is the French, while the Spanish one leads to the highest dependency of the parties on state finances. Italy have an increased magistrates' independency to investigate political corruption.

Trebuie spus că mare parte a finanțării politice este ilicită sau ilegală. Partidele și cei ce se sprijină pe aparatul de partid, pe propagandă, pe activități promoționale și asociaționale au recurs sau recurg la surse adiționale de finanțare ilegală. Dacă acestora li se atribuie un caracter penal, atunci se poate spune că mare parte a sistemului politic are un caracter penal. Nu cred să existe cineva care să fi avut în responsabilitatea sa o organizație majoră și care să infirme afirmațiile anterioare, căci – mai devreme sau mai târziu – faptele îl vor contrazice.

(extras din discursul lui Bettino Craxi - liderul PSI - rostit la 3 iulie 1992 în Camera Deputaților, urmare a punerii sale sub acuzare în ancheta "Mani Pulite")

Funcționarea unui partid politic presupune costuri financiare, deseori ridicate. Pentru a se preveni limitarea actorilor politici exclusiv la cei cu putere financiară, partidele dispun de posibilitatea primirii de fonduri prin intermediul finanțării. Așadar, finanțarea politică se justifică prin necesitatea garantării democrației¹.

Totuși, pentru ca sistemul democratic să funcționeze, finanțarea trebuie să întrunească o serie de caracteristici:

- finanțarea este admisibilă doar în cazul în care contribuitorul nu solicită favoruri politice în schimb (de pildă, promovarea unei politici în detrimentul alteia)
- necesitatea limitării nivelului donațiilor primite de oamenii politici
- transparența finanțării
- imparțialitatea acordării contribuțiilor publice tuturor actorilor politici
- ilicitatea virării fondurilor de partid către instituții sau organisme ale statului, în scopul determinării unei anumite decizii ori politici.

Finanțarea ilegală a formațiunilor politice este asociată cu corupția, în sensul că o cauzează². În con-

dițiile în care donațiile private sunt permise prin lege, recurgerea totuși la practici de finanțare ilegală se explică prin scopul său – adică obținerea unui beneficiu ce nu poate fi declarat.

De asemenea, finanțarea ilegală este principala cauză a constituirii fondurilor secrete ale acelor companii care nu au dreptul de a vira bani în conturile partidelor.

În ceea ce privește destinatarul finanțării, contribuțiile ilicite distorsionează competiția democratică dintre partide, în măsura în care unele formațiuni vor dispune de resurse mai mari decât altele și vor fi condiționate în activitatea lor de banii primiți, în sensul obligației de a acorda un beneficiu în schimbul finanțării.

Demersul de analiză comparativă a legislației privind transparența, finanțarea, mediatizarea, controlul și sancțiunile relaționate cu procesul electoral în Franța, Italia și Spania este oportun în măsura în care pornește de la ipoteza corelației dintre incidența corupției și prevederile legislației de finanțare partizană.

Astfel, adesea, limitele și inconsistența legislației de finanțare partizană sau suprareglementarea au acțio-

nat ca și catalizatori ai fenomenului corupției. În decursul timpului, cauza predilectă a scandalurilor de corupție politică din Europa Latină a fost încălcarea legislației de finanțare partizană. Acest considerent empiric poate justifica oportunitatea evaluării similitudinilor și discrepanțelor normative din domeniul finanțării politice. În plus, compararea legislațiilor celor trei state poate releva gradul lor de eficiență atât din punct de vedere al implementării cât și sub aspect preventiv. Comparabilitatea normelor legale privind transparența, finanțarea, mediatizarea, controlul și sancțiunile relaționate cu procesul electoral este posibilă grație stipulării unor prevederi în acest sens de către legislația internă a celor trei state.

Nu în ultimul rând, un atare demers comparativ se justifică și prin particularitatea democrațiilor Europei Latine ce i-a fost imprimată de traseul relativ similar al mecanismului corupției politice. Drept urmare, mai rămâne de identificat în ce măsură se poate vorbi și de o similaritate a normelor de prevenire, control și sancționare a practicilor corupte relaționate cu domeniul finanțării partizane, pornind de la o **grilă de analiză** structurată în baza a **trei criterii**: obiectul reglementării; procedura reglementării; finalitatea reglementării.

1. Legislația franceză privind transparența, finanțarea, mediatizarea, controlul și sancțiunile relaționate cu procesul electoral

OBIECTUL REGLEMENTĂRII

● Evoluția temporală a legislației de finanțare politică

Franța a adoptat o legislație privind finanțarea partidelor politice abia în anul 1988 – **Legea nr.88-226 din 11 martie 1988**. Prezenta lege garantează o finanțare publică partidelor reprezentate în Parlament, în valoare de 114 milioane franci. Publicitatea fondurilor de partid puse la dispoziție de agenții financiari este asigurată alternativ și anual de Adunarea Națională și Senat. Neprezentarea rapoartelor financiare ale partidelor este sancționată prin pierderea ajutorului public în anul următor. Paralel, candidații la alegerile legislative care au obținut cel puțin 5% din voturile exprimate și au depus raportul financiar, vor primi o rambursare forfetară de 50 000 franci. Donațiile către candidați sunt autorizate în limita sumei de 20 000 franci în cazul unei persoane fizice și de 50 000 franci în cazul unei persoane juridice. Orice donație depășind 2000 franci trebuie virată prin cec, suma totală a donațiilor către candidați neputând depăși 20% din totalul veniturilor de campanie. Suma totală a donațiilor nu poate excede plafonul de cheltuieli fixat prin lege,

fie de 500 000 franci, în limita a 2‰ din cifra de afaceri a unei firme și de 1,25% din venitul impozabil al celorlalți contribuabili. Donațiile din partea persoanelor morale de drept public sunt excluse. Cheltuielile de campanie ale candidaților altele decât cele gestionate de stat sunt limitate la 500 000 franci în cazul alegerilor pentru Adunarea națională și la 12 milioane franci în cazul alegerilor prezidențiale, acest plafon fiind de 140 milioane franci pentru al doilea tur.

Legile din 15 ianuarie și 10 mai 1990 au stabilit un plafon de cheltuieli tuturor alegerilor, în cazul în care circumscripția electorală numără cel puțin 9 000 locuitori. Conținutul raportului financiar este definit mai explicit și mai amplu decât în Legea din 1988. Plafonul cheltuielilor electorale este diminuat la 400 000 franci în circumscripțiile pentru alegerile legislative care numără mai puțin de 80 000 locuitori. Donațiile nu pot depăși 30000 franci, dacă sursa este o persoană fizică, și 10% din plafonul cheltuielilor electorale în limita de 500 000 franci, dacă provin de la o persoană juridică alta decât un partid sau o formațiune politică.

Instituirea unui mandatar, care poate fi o asociație de finanțare electorală sau o persoană fizică și care are sarcina de a colecta fondurile candidatului, respectiv ale partidului, s-a realizat cu intenția sporirii transparenței.

Controlul aplicării legislației intră în atribuțiile Comisiei naționale a fondurilor de campanie și a finanțării politice (*Commission nationale des comptes de campagne et des financements politiques*) și a judecătorului electoral (*juge d'élection*). Compusă din 9 membri numiți pe 5 ani, dintre care 3 consilieri de stat, 3 consilieri ai Curții de Casație și 3 consilieri ai Curții de Conturi, această Comisie are statutul unei autorități administrative. Ea are prin lege drept de aprobare, respingere sau modificare a conturilor de campanie. Comisia e abilitată să sesizeze judecătorul electoral și Parchetul, și dispune de o putere de sancțiune pecuniară. Judecătorului electoral îi revine sarcina de a pronunța o eventuală ineligibilitate a unui candidat.

Legea din 29 ianuarie 1993 impune o publicitate exhaustivă a donațiilor persoanelor juridice către partide și candidați, cu excepția în acest din urmă caz a celor din partea partidelor ori organizațiilor politice. În ceea ce privește plafonul cheltuielilor electorale pentru alegerile legislative, acesta s-a diminuat cu 30%.

Legea din 19 ianuarie 1995 operează trei modificări semnificative. Cu riscul reîntoarcerii la finanțarea clandestină, legislația interzice orice contribuție din partea persoanelor juridice către candidați și partide. Rambursarea forfetară este stabilită la 50% din plafonul cheltuielilor autorizate. În fine, legea dispune

să se aibă în vedere, în contul unui candidat, și cheltuielile direcționate în profitul său, și cu acordul său, de către persoanele fizice ori partidele care îl susțin. Această reformă, prin nesolicitarea acordului expres al candidatului, nu permite nici CCFP, nici judecătorului electoral a se asigura de exhaustivitatea cheltuielilor regăsite în conturile de campanie ale candidatului.

Legea din 10 aprilie 1996 atenuază regimul ineligibilității, autorizând judecătorul administrativ, adică judecătorul electoral competent în problema alegerilor altele decât cele legislative și prezidențiale, să nu pronunțe ineligibilitatea unui candidat a cărui bunăcredință s-a stabilit.

Legea organică din 5 februarie 2001 relativă la alegerea Președintelui Republicii în baza sufragiului universal stabilește nivelul rambursării forfetare a cheltuielilor electorale pentru campania prezidențială la pragul de drept comun de 50% din plafonul cheltuielilor electorale admise. Astfel, suma rambursării forfetare a candidaților ce au depășit pragul de 5% la primul tur se ridică la 7,4 milioane Euro și la 9,8 milioane Euro pentru cel de-al doilea tur.

Potrivit ultimelor rapoarte ale partidelor, 52% din resursele lor provin din finanțare publică, 14% din cotizațiile celor aleși, 11% din cotizațiile aderenților și 3,3% din donații. Suma totală a creditelor înscrise anual în bugetul statului și repartizate în două fracțiuni egale se ridică la 526 milioane franci. Prima fracțiune e destinată finanțării partidelor și mișcărilor, în funcție de rezultatele la alegerile legislative. A doua fracțiune e destinată finanțării partidelor și grupărilor reprezentate în Parlament. Pentru a beneficia de prima fracțiune este necesară reprezentarea candidaților în 50 de circumscripții legislative, ea fiind repartizată proporțional cu numărul de sufragii obținute la primul tur al alegerilor legislative.

Legea din 11 aprilie 2003 stabilește ca prima fracțiune a finanțării publice să fie proporțională cu numărul de voturi obținute la primul tur al ultimelor alegeri legislative, cu condiția prezentării unor candidați ce au obținut fiecare în parte cel puțin 1% din voturile exprimate în cel puțin 50 de circumscripții. A doua fracțiune este proporțională cu numărul de parlamentari, cu condiția de a beneficia de prima fracțiune³.

● Prevederi legislative referitoare la traficul de influență

Potrivit **Art.L.106, alin.1**, “oricine care, prin liberalități în bani ori în natură, sau prin promisiunea acestor liberalități, favoruri, locuri de muncă publice ori private, sau a altor avantaje, făcute în scopul influențării votului unuia sau a mai multor electori, a obținut ori a încercat să le obțină votul fie în mod direct, fie prin intermediul unor terți, și oricine care, prin ace-

leași mijloace, a determinat ori a încercat să determine unul sau mai mulți electori să se abțină de la vot, va fi pedepsit la 2 ani de închisoare și la plata unei amenzi (Legea nr.88-1262 din 30 decembrie 1988) în valoare de 15.000 Euro”.

Alin.2 menționează că “vor fi sancționați cu aceleași pedepse aceia care au agreat ori solicitat daruri, liberalități și promisiuni asemănătoare” (Legea nr.90-55 din 15 ianuarie 1990).

În același sens, **art.108, alin.1** prevede că “oricine care, în scopul influențării votului unui colegiu electoral ori a unei fracțiuni din acest colegiu, va acorda daruri sau liberalități, promisiuni de daruri și liberalități ori favoruri administrative, unei colectivități oarecare de cetățeni, va fi pedepsit la 2 ani de închisoare și la plata unei amenzi de (Legea nr.88-1262 din 30 decembrie 1988) 15.000 Euro.

Traficul de influență este, de asemenea, sancționat de Codul Electoral cu doi ani de închisoare și plata unei amenzi de 15.000 de Euro.

● Subvenționarea statală directă a partidelor politice

Finanțarea guvernamentală directă pentru alegerile legislative permite rambursarea forfetară din partea statului egală cu 50% din plafonul cheltuielilor autorizate pentru candidați. Plafonul cheltuielilor electorale se stabilește prin adăugarea la o bază fixă a unei sume adiționale, a cărei valoare depinde de numărul de locuitori din fiecare district electoral. Plafonul cheltuielilor electorale se actualizează la fiecare 3 ani sau cu ocazia fiecărei alegeri, luându-se în considerare și indicele costului de viață. Rambursarea forfetară nu se acordă: candidaților care au obținut mai puțin de 5% din voturile exprimate, celor al căror cont de campanie a fost respins și celor care nu s-au conformat obligației legale de a depune declarații patrimoniale.

Singurul îndrituit la acordarea ori anularea rambursării forfetare a candidaților este prefectul (ulterior primirii din partea CNCCFP a unei copii a deciziei privitoare la legalitatea conturilor de campanie). Această competență rezultă din ansamblul atribuțiilor prefectului (potrivit Legii nr.92-125 din 6 februarie 1992 relativă la administrarea teritorială a Republicii, potrivit Decretului nr.82-389 din 10 mai 1982 relativ la puterile prefectului, potrivit Decretului nr.92-604 din 1 iulie 1992 relativ la deconcentrare ori Decretului nr. 97-34 din 15 ianuarie 1997 relativ la deconcentrarea deciziilor administrative individuale) și nu necesită un text legislativ specific.

* În cazul alegerilor prezidențiale, în baza (**art.3**) **Legea 62-1292 din 6 noiembrie 1962** modificată, statul acordă rambursare forfetară pentru acoperirea cheltuielilor electorale astfel:

– după publicarea listei candidaților înscriși în primul tur, statul virează fiecăruia dintre aceștia suma de 153.000 Euro, cu titlul de *avans la rambursarea forfetară*. În cazul în care rambursarea este superioară nivelului cheltuielilor, suma excedentară va fi restituită statului, deoarece este interzis ca valoarea rambursării depășească nivelul cheltuielilor candidatului.

– o rambursare forfetară în valoare de 739.800 Euro va fi atribuită fiecărui participant la cursa prezidențială. Fiecărui candidat, care la primul tur de scrutin a obținut minim 5% din voturile exprimate, i se va aloca 7.398.000 Euro. Candidații ce se prezintă în al doilea tur de scrutin vor primi 9.882.000 Euro.

● Subvenționarea statală indirectă a partidelor politice

Finanțarea guvernamentală indirectă constă în subvenționarea de către stat a anumitor cheltuieli de campanie. Candidaților ce au obținut cel puțin 5% din voturile exprimate, li se rambursează cheltuielile legate de costul hârtiei, al tipăririi buletinelor de vot, a fișelor și circularilor, precum și cheltuielile legate de expedierea lor în teritoriu. Pentru realizarea emisiunilor de propagandă la posturile radio-TV, candidaților li se pun la dispoziție, gratuit, timp de antenă. Candidații beneficiază, în mod gratuit și egal, de locuri special amenajate destinate afișajului de materiale publicitare electorale. Este interzisă orice formă de reclamă plătită, sub forma panourilor, posterelor, a publicității prin presă sau orice alt mijloc audiovizual.

* În cazul alegerilor prezidențiale, statul subvenționează cheltuielile legate de:

– imprimarea afișelor electorale și a foilor cuprinzând declarațiilor de avere

– aplicarea afișelor anunțând reuniunile electorale ale candidaților

– transportul textelor declarațiilor de avere de la sediul imprimeriei la sediul comisiilor locale de control

– transportul afișelor anunțând reuniunile electorale ale candidaților, de la sediul imprimeriei la sediul firmelor însărcinate cu lipirea/aplicarea lor

Persoanelor care contribuie cu donații private la fondurile de campanie, li se acordă unele facilități fiscale. Acestea au dreptul la o reducere a impozitului pe venitul global, rata de reducere a impozitului fiind de 40% din valoarea donației și situându-se în limita a 5% din venitul impozabil.

● Garantarea spațiului media gratuit pentru candidați și partide politice

În conformitate cu art.L.167-1 (Legea nr.85-690 din 10 iulie 1985, art.11 Monitorul Oficial din 11 iulie 1985), (Legea nr.85-1317 din 13 decembrie 1985, art.22 Monitorul Oficial din 14 decembrie 1985), (Legea nr.86-825 din 11 iulie 1986, art.1

Monitorul Oficial din 12 iulie 1986),

I. Partidelor și formațiunilor politice li se pun la dispoziție timp de antenă ai serviciului public de radiodifuziune și televiziune pe parcursul campaniei electorale pentru alegerile legislative. Fiecare emisiune este difuzată de către societățile naționale de televiziune și radiodifuziune sonore. Această difuzare se efectuează simultan pe antenele societăților naționale de televiziune.

II. În cazul primului tur de scrutin, este pusă la dispoziția partidelor și formațiunilor reprezentate de grupuri parlamentare în Adunarea Națională o durată de emisie de trei ore. Această durată este divizată în două serii egale, prima fiind destinată grupării aparținând majorității, cealaltă – grupării nemajoritare. Timpii de antenă acordați fiecărui partid în cadrul fiecăreia dintre cele două serii de emisii sunt determinați printr-un acord între președinții grupărilor interesate. Dincolo de acordul amiabil, repartizarea timpilor de antenă este fixată de către membrii ce compun biroul Adunării Naționale, ținându-se cont de importanța fiecărui grup; pentru această decizie, biroul este completat de președinții grupărilor. Emisiile ce precedă cel de-al doilea tur de scrutin au o durată de o oră și treizeci de minute: acestea sunt repartizate între aceleași partide și formațiuni și în funcție de aceleași criterii:

(1) Orice partid sau formațiune prezentând la primul tur de scrutin cel puțin 75 de candidați, are acces la timpii de antenă ai radiodifuziunii și televiziunii franceze pentru o durată de șapte minute în cazul primului tur și de cinci minute în cazul celui de-al doilea tur, cu condiția ca nici un candidat să nu aparțină unuia dintre partidele sau formațiunile beneficiind de timpii de antenă potrivit paragrafului II.

(2) Condițiile de producție, programare și difuzare a emisiunilor sunt fixate de către Consiliul Superior al Audiovizualului, după consultarea consiliilor de administrație ale societăților naționale de televiziune și radiodifuziune.

● Condiții de acordare a subvențiilor directe și indirecte

Finanțarea guvernamentală directă pentru alegerile legislative permite rambursarea forfetară din partea statului egală cu 50% din plafonul cheltuielilor autorizate pentru candidați. Rambursarea forfetară nu se acordă: candidaților care au obținut mai puțin de 5% din voturile exprimate, celor al căror cont de campanie a fost respins și celor care nu s-au conformat obligației legale de a depune declarații patrimoniale.

Finanțarea guvernamentală indirectă prevede ca acelor candidați ce au obținut cel puțin 5% din voturile exprimate să li se ramburseze cheltuielile legate de costul hârtiei, al tipăririi buletinelor de vot, a fișe-

lor și circularelor, precum și cheltuielile legate de expedierea lor în teritoriu.

În privința criteriilor de acordare a timpilor de antenă, legea electorală franceză stabilește următoarele:

(1) În cazul primului tur de scrutin, este pusă la dispoziția partidelor și formațiunilor reprezentate de grupuri parlamentare în Adunarea Națională o durată de emisie de trei ore. Această durată este divizată în două serii egale, prima fiind destinată grupării aparținând majorității, cealaltă – grupării nemajoritare. Timpii de antenă acordați fiecărui partid în cadrul fiecăreia dintre cele două serii de emisii sunt determinați printr-un acord între președinții grupărilor interesate. Dincolo de acordul amiabil, repartizarea timpilor de antenă este fixată de către membrii ce compun biroul Adunării Naționale, ținându-se cont de importanța fiecărui grup; pentru această decizie, biroul este completat de președinții grupărilor. Emisiile ce precedă cel de-al doilea tur de scrutin au o durată de o oră și treizeci de minute: acestea sunt repartizate între aceleași partide și formațiuni și în funcție de aceleași criterii.

(2) Orice partid sau formațiune prezentând la primul tur de scrutin cel puțin 75 de candidați, are acces la timpii de antenă ai radiodifuziunii și televiziunii franceze pentru o durată de șapte minute în cazul primului tur și de cinci minute în cazul celui de-al doilea tur, cu condiția ca nici un candidat să nu aparțină unuia dintre partidele sau formațiunile beneficiind de timpii de antenă potrivit paragrafului II.

PROCEDURA REGLEMENTĂRII

● Prevederi legislative referitoare la independența mass-media în perioada electorală

Legea nr.82-652 din 29 iulie 1982 privind comunicarea audiovizuală stabilește la **art.12** instituirea Înaltei Autorități pentru Comunicațiile Audiovizuale (*Haute Autorité de la Communication Audiovisuelle*) care să garanteze independența serviciului public de radiodifuziune sonoră și de televiziune.

Legea din 23 octombrie 1984 și Legea din 1 august, respectiv 27 noiembrie 1986 garantează pluralismul și independența presei.

Legea din 30 septembrie 1986 confirmă și dezvoltă principiul libertății comunicării care a fost instaurat prin suprimarea monopolului de stat asupra radio-TV prin legile din 9 noiembrie 1981 și 29 iulie 1982. Obiectul lor este garantarea pluralismului, onestității informației și independenței media.

Prin Legea nr.89-25 din 17 ianuarie 1989 se instituie Consiliul Superior al Audiovizualului. Acest organism va fixa regulile privind condițiile de producție,

programare și difuzare a emisiunilor de propagandă electorală pe care radio-televiziunea publică este obligată să le producă și programeze în virtutea textelor legislative. În acest sens, atribuția CSA este de a garanta pluralismul și echitatea acordării timpilor de antenă.

● Prevederi legislative referitoare la influențarea procesului electoral prin abuz de putere

Infrațiunea de abuz de putere este reglementată în Codul Electoral francez, Capitolul VII, Secțiunea Dispoziții Penale:

Art. L94 Oricine care, fiind însărcinat pe parcursul scrutinului a primi, număra ori deschide buletinele de vot, va sustrage, adăuga ori altera respectivele buletine, va fi pedepsit la 5 ani de închisoare și la plata unei amenzi în valoare de 22.500 Euro.

Violarea scrutinului, fie de către membrii biroului electoral, fie de agenții ce trebuiau să păzească buletinele de vot încă nedeschise, va fi sancționată cu zece ani de închisoare.

Art. L107 Cei care, prin fapte sau amenințări violente îndreptate împotriva unui elector, fie prin a-l convinge că își va pierde locul de muncă și că îl va expune unui risc pe el ori familia sa, îl vor determina să se abțină de la vot, vor fi sancționați cu doi ani de închisoare și plata unei amenzi de 15.000 Euro.

Art. L109 În cazul în care vinovatul are statut de funcționar public, pedeapsa se va dubla.

Art. L113 Oricine, care este membru al unei comisii din administrația municipală sau al unui birou electoral sau al unui birou al primăriei, al Prefecturii, și care – pe parcursul scrutinului ori după scrutin-, prin nerespectarea intenționată a legii sau prin alte acte frauduloase, încalcă sau încearcă să încalce secretul votului, prejudiciază sinceritatea votului, împiedică ori încearcă să împiedice operațiunile de vot ori modifică, respectiv încearcă să modifice rezultatul votării, va fi sancționat cu o amendă de 15.000 Euro și cu un an de închisoare sau cu una din cele două pedepse.

* Persoanele fizice găsite vinovate la infrațiunile prevăzute de articolele L107, L109, L113 riscă interdicția drepturilor civile menționate la 1° și 2° al articolului 131 – 26 Cod Penal urmând modalitățile prevăzute de acest articol.

● Prevederi legislative referitoare la plafonul cheltuielilor de partid

Plafonul cheltuielilor electorale ale candidaților se aplică tuturor categoriilor de alegeri cu sufragiu universal direct, în particular celor legislative.

Potrivit alin.3 al articolului L52-11 Cod Electoral, modificat prin articolul 10 al Legii nr.93-122 din 29 ianuarie 1993 și prin Ordonanța nr.2000-916 din 19 septembrie 2000 ce adaptează în Euro anumite sume exprimate în franci în textele legislative, plafonul cheltuielilor electorale în cazul alegerilor legislative este fixat la 38.000 Euro per candidat, această sumă fiind majorată de 0,15 Euro per cap de locuitor al circumscripției⁴.

Ulterior Legii din 29 ianuarie 1993, Decretul nr. 2002-350 din 14 martie 2002 majorează acest plafon cu un coeficient multiplicator de 1,12. De pildă, circumscripția nr.1 din Ain numără 116.773 locuitori, iar valoarea plafonului se calculează astfel:

Element fix	38.000,00 Euro
Element variabil (0,15 Euro/locuitor)	17.515,95 Euro
Total	55.515,95 Euro
Majorarea urmare a aplicării decretului din 14.03.2002:	55.515,95 X 1,12 = 62.177,86 Euro

Cheltuielile electorale

Contul de campanie al unui candidat trebuie să conțină, după natura lor, totalitatea cheltuielilor angajate ori efectuate în scopul alegerii sale, de către acesta ori în numele său, în cursul perioadei menționate în articolul L52-4 Cod Electoral, adică începând cu 1 iunie 2001.

Este vorba de luarea în calcul a tuturor cheltuielilor ce corespund unor activități desfășurate în perioada sus-menționată, indiferent de data la care aceste cheltuieli au fost efectiv realizate. Este deci vorba și de cheltuielile ce vor fi fost efectuate chiar și ulterior scrutinului. În cazul candidaților ce nu trec de primul tur de scrutin, în contul de campanie al acestora nu pot figura cheltuieli ulterioare/posterioare acestei date (art. L52-4 Cod Electoral, alin.3).

Cheltuieli electorale ce nu figurează în contul de campanie pot atrage după sine respingerea contului respectiv.

Cheltuielile de campanie sunt plătite de mandatar și vor figura anexate la contul de campanie întocmit de acesta.

În cheltuielile de campanie nu trebuie incluse cheltuielile de expertiză relative la întocmirea contului de campanie, care nu vor fi considerate cheltuieli electorale în sensul articolului L52-12.

De asemenea, nu trebuie să figureze în contul de campanie cheltuielile legate de costul hârtiei, imprimării buletinelor, circularilor ori afișelor oficiale și afișajelor pe panourile special amenajate. Aceste cheltuieli fac obiectul unor dispoziții speciale relative la rambursarea lor de către stat. Ele sunt excluse din plafonul cheltuielilor electorale prin alin.1 al articolului L52-11. Este necesară, însă, anexarea unei copii a facturii certificând aceste cheltuieli în vederea verificării autenticității lor de către Comisia națională a conturilor de campanie și a finanțării politice.

FINALITATEA REGLEMENTĂRII

● **Întocmirea rapoartelor contabile asupra fondurilor de partid**

■ Potrivit art. 3 al Legii organice nr.88-226 din 11 martie 1988 privind transparența financiară a vieții politice, modificată ulterior prin Legea nr.95 din 5 ianuarie 1996, se prevede instituirea Comisiei pentru transparența financiară a vieții politice, însărcinată cu primirea declarațiilor de avere ale membrilor Parlamentului, Guvernului, ale reprezentanților în Parlamentul European, precum și declarațiilor altor persoane cu funcții publice.

Comisia informează autoritățile competente despre nerespectarea de către persoanele sus-menționate a obligațiilor prevăzute în prezenta lege. Oficialii au obligația de a comunica, pe toată durata mandatului lor, Comisiei modificările substanțiale din patrimoniul lor. Comisia va asigura caracterul confidențial al de-

clarațiilor de avere. Declarațiile depuse, precum și observațiile formulate de Comisia pe marginea acestora, nu pot fi comunicate decât la cererea expresă a declarantului ori la solicitarea autorităților judiciare în cazul în care le servește la soluționarea unui litigiu sau la descoperirea adevărului.

Comisia evaluează variațiile averilor demnitarilor și întocmește – o dată la trei ani – rapoarte publicate ulterior în Monitorul Oficial al Republicii franceze. Acest raport nu conține detalii nominale.

În cazul în care Comisia a identificat evoluții inexplicabile ale patrimoniului demnitarilor, ea va transmite dosarul Parchetului.

În ceea ce privește componența Comisiei, aceasta reunește 3 membri de drept (vicepreședintele Consiliului de Stat, președintele Curții de Casație, președintele Curții de Conturi), 6 membri titulari și 6 membri supleanți (4 consilieri de stat, 4 consilieri ai Curții de Casație, 4 consilieri ai Curții de Conturi).

■ Din necesitatea asigurării transparenței financiare, partidele/candidații au obligația de a întocmi un raport financiar⁵ verificat ulterior de Comisie, Raport în care trebuie să figureze totalitatea cheltuielilor și veniturilor electorale ale partidului/candidatului respectiv. Legea din 29 ianuarie 1993 impunea obligativitatea menționării și publicării donațiilor din partea persoanelor juridice, însă Legea din 19 ianuarie 1995 avea să interzică acest tip de donații. Partidele au obligația de a-și definitiva conturile în fiecare an la data de 31 decembrie și apoi să le prezinte înainte de 30 iunie a anului următor (adică în primul semestru al anului următor) în fața CNCCFP. De menționat necesitatea includerii în rapoartele contabile atât a conturilor formațiunii politice, cât și a conturilor tuturor organismelor, societăților ori firmelor la care partidul deține jumătate din capitalul social sau posturile unui organism administrativ în care exercită o putere de decizie ori gestiune preponderentă.

În funcție de conformitatea sau nu a situației financiar-contabile a partidului cu prevederile legale, formațiunea/candidatul vor beneficia sau nu de rambursarea forfetară din partea statului.

● **Caracterul public al rapoartelor contabile**

Conform ultimului alineat al articolului L.52-12 Cod Electoral, Rapoartele financiar-contabile ale partidelor fac obiectul unei publicări în variantă simplificată în Monitorul Oficial al Republicii franceze.

● **Caracterul public al surselor de finanțare partizană**

Datele referitoare la sursele și nivelul donațiilor primite de un partid/candidat trebuie incluse de către mandatarul financiar (persoană fizică ori asociație

de finanțare electorală) în contul de campanie al partidului/candidatului respectiv, ce urmează a-l depozita la Prefectură (în maximum 2 luni de la încheierea alegerilor) care îl va transmite Comisiei Naționale a Conturilor de Campanie și de Finanțare politică, Comisia urmând a analiza contul și a-l publica în Monitorul Oficial (secțiunea documentelor administrative), într-o formă simplificată, în conformitate cu articolul L.52-12 Cod Electoral.

● Limite impuse donațiilor din partea persoanelor fizice

Potrivit **articolului L.52-8 din Codul electoral**, donațiile unei persoane fizice în vederea finanțării campaniilor electorale sunt supuse unor restricții:

(a) Orice donație depășind 150 Euro trebuie virată prin cec, fie că donația face ori nu obiectul unei cereri de deducție fiscală. Primirea unei donații în bani lichizi superioare sumei de 150 Euro atrage după sine respingerea contului de campanie și deci ineligibilitatea candidatului

(b) Suma globală a donațiilor în bani lichizi făcute în profitul unui candidat sau unei liste nu poate depăși 20% din suma totală a cheltuielilor autorizate, în condițiile în care această sumă este egală ori superioară sumei de 15.000 Euro; orice donație în bani lichizi nu poate depăși 150 Euro, și necesită o chitanță, cu excepția donațiilor a căror sursă este anonimă, de pildă primite cu ocazia colectelor.

(c) Aceași persoană fizică nu poate efectua viramente depășind suma de 4.600 Euro, indiferent de numărul candidaților beneficiind de aceste viramente sau de numărul de circumscripții electorale în care se prezintă candidații respectivi. Plafonul de 4.600 Euro este opozabil ansamblului titularilor unui cont comun.

Orice donator (persoană fizică) ce contribuie la finanțarea unei campanii electorale și ce dorește să beneficieze de avantajele fiscale prevăzute de articolul 200 al Codului general al impozitelor, este obligat să solicite o chitanță pentru fiecare donație virată mandatarului unui candidat ori listă de candidați. Pe chitanță se menționează suma și data efectuării viramentului, precum și adresa domiciliului fiscal al donatorului; chitanța urmează a fi semnată de donator. În cazul în care donația depășește suma de 3.000 Euro, chitanța trebuie să facă referire la numele și adresa mandatarului candidatului (fie că este asociație de finanțare electorală, fie că este persoană fizică). Chitanța certificând o donație inferioară ori egală cu suma de 3.000 Euro nu necesită informații referitoare la mandatar.

Comisia națională a conturilor de campanie și a finanțărilor politice poate pune în cauză validitatea chitanțelor emise de mandatar, în cazul în care constată – în urma controlului conturilor de campanie – neregularități în privința dispozițiilor articolelor L52-4 până la L52-13 și L52-16 ale Codului electoral.

Veniturile electorale

Sunt toate cele ce vizează profitul candidatului, oricare ar fi originea lor, în scopul finanțării campaniei sale electorale:

- fonduri virate de candidat pentru susținerea financiară a campaniei sale electorale. Este vorba de “aportul său personal”, care nu este plafonat. CNCCFP are obligația de a verifica originea fondurilor pe care candidatul îi declară drept “aport personal”
- fonduri consacrate finanțării campaniei unui candidat, provenite de la partidele ori grupările politice ce îl susțin
- fonduri provenind din donații
- avantaje directe, prestări servicii, concurs în natură din partea persoanelor fizice
- fonduri provenite din operațiuni comerciale conduse de mandatarul candidatului

Nu sunt incluse în categoria veniturilor rambursările forfetare pe care candidatul le poate pretinde în conformitate cu articolul L52-11-1 Cod electoral.

● Limite impuse donațiilor din partea persoanelor juridice

Donațiile din partea persoanelor juridice sunt interzise prin Legea din 19 ianuarie 1995 și articolul L52-8 din Codul electoral, excepție făcând donațiile din partea partidelor politice ce primesc ajutor financiar public și respectă dispozițiile Legii din 11 martie 1988 de a depune anual conturile la CNCCFP, precum și donațiile asociațiilor de finanțare electorală a căror obiect social este tocmai strângerea de fonduri în scopul campaniei electorale a unui candidat.

De asemenea, nici un candidat nu poate primi, direct sau indirect, contribuții sau ajutoare materiale din partea unui stat străin sau a unei persoane juridice străine.

● Instituții de control al finanțării politice

(a) Fiecare candidat numește un mandatar însărcinat a se ocupa de contul său de campanie. Raportul financiar întocmit de mandatar trebuie depus două luni după alegeri în fața unei Comisii de control. Dacă aceasta își dă avalul, atunci candidatul va beneficia de rambursare. Comisia poate să respingă Raportul și/sau să sesizeze judecătorul electoral care poate să pronunțe ineligibilitatea candidatului.

Comisia națională a conturilor de campanie și a finanțărilor politice a fost creată prin Legea nr.90-55 din 15 ianuarie 1990 relativă la limitarea cheltuielilor electorale și la clarificarea finanțării activităților politice. Prezenta lege definea Comisia drept un organism colegial. Consiliul Constituțional, prin decizia 91-1141 din 31 iulie 1991, preciza: “Comisia este o autoritate administrativă și nu o jurisdicție”. Consiliul de Stat, în raportul său public din 2001 clasa Comisia în rândul autorităților administrative independente, statut consacrat juridic prin Ordonanța nr.2003-1165 din 8 decembrie 2003. Articolul L52-14 din Codul electoral precizează caracterul Comisiei de organism colegial și îi fixează componența.

Funcțiile CNCCFP

- de colectare a rapoartelor electorale financiar-contabile
 - de control al conturilor de campanie al candidaților la alegerile europene, legislative, regionale, cantonale și municipale în cazul comunelor și cantoanelor cu peste 9 000 locuitori, la alegerile pentru adunările teritoriale ori provinciale din Polinezia franceză și Noua Caledonie. Controlul financiar al alegerilor prezidențiale intră exclusiv în atribuțiunile Consiliului Constituțional.
 - Comisia aprobă, modifică sau respinge rapoartele examinate
 - poate solicita Poliției judiciare de a iniția anchete în cazul identificării unor nereguli ale rapoartelor financiar-contabile (art. L52-14 cod electoral)
 - în cazul în care se constată că raportul financiar nu a fost depus până la termenul limită, dacă raportul a fost respins ori dacă se constată o depășire a plafonului cheltuielilor electorale, Comisia sesizează judecătorul electoral (art.L118-3 cod electoral)
 - în cazul în care Comisia a identificat nereguli ce contravin dispozițiilor articolelor L52-4 și L52-13 și L52-16 ale Codului Electoral, aceasta poate transmite dosarul procurorului competent în materia infracțiunii de cumpărare de vot (*achat de suffrage*).

Sarcina principală a Comisiei este de a verifica dacă interdicția legală de finanțare a vieții politice de către persoane juridice este respectată, și prin urmare a se asigura că entitățile ce pot participa la finanțarea campaniilor electorale nu sunt ele-însele finanțate de persoane juridice.

Așadar, CNCCFP are statutul de autoritate administrativă independentă dispunând de competența blocării rambursării forfetare de stat în cazul identificării unor nereguli în contabilitatea partidelor; Comisia nu poate impune sancțiuni de natură penală, această competență aparținând strict Parchetului.

(b) Verificarea patrimoniului celor aleși intră în competența unei alte Comisii: “Comisia pentru transparență financiară a vieții politice” (*Commission pour la transparence financière de la vie politique*). Aceasta este relativ inefficientă în condițiile în care aleșii au ca unică obligație de a-și declara starea patrimoniului înainte și după mandat, iar Comisia trebuie să soluționeze peste 12 000 de dosare.

Rolul Comisiei este de a informa autoritățile competente și de a publica un raport anual. De la crearea ei în anul 1988, doar 3 persoane au fost audiate, în doar 8 cazuri suspecte. S-a organizat un proces, însă neurmat de o condamnare.

Unicul patrimoniu publicat este cel al Președintelui Republicii.

● **Prevederi legislative privind imunitatea politică**

Clauzele Constituționale ce reglementează statutul penal al membrilor Parlamentului sunt conținute în **articolul 26**: “Nici un membru al Parlamentului nu poate fi urmărit, anchetat, arestat ori judecat pentru opiniile sau voturile exprimate în timpul exercitării atribuțiilor sale. Nici un membru al Parlamentului nu

poate face obiectul – în materie penală ori corecțională – unei arestări sau oricărei alte măsuri privative sau restrictive de libertate decât cu autorizația Camerei parlamentare din care face parte. O asemenea autorizare nu este necesară în cazul unei infracțiuni sau a unui delict flagrant sau a unei condamnări definitive. Detenția, măsurile privative ori restrictive de libertate sau anchetarea unui parlamentar sunt suspendate pe durata sesiunii, în cazul în care Camera din care face parte solicită acest lucru”.

În ceea ce privește responsabilitatea penală a Președintelui Republicii, art. 68 al Constituției stabilește că acesta nu este responsabil de actele îndeplinite în exercițiul funcției sale, cu excepția cazului de înaltă trădare. Președintele Republicii nu poate fi pus sub acuzare decât de ambele Camere ale Parlamentului printr-un vot identic cu caracter public și cu întrunirea unei majorități absolute a voturilor exprimate de parlamentari. Competența judecării Președintelui o deține Curtea Supremă de Justiție.

Statutul imunității nu se aplică în cazul membrilor Guvernului care – potrivit art.68-1 din Constituția Republicii franceze – “sunt responsabili penal de actele îndeplinite în exercițiul funcției și calificate drept crime ori delictе în momentul comiterii lor”. Membrii Executivului sunt judecați de către Curtea de Justiție a Republicii, care va decide încadrarea juridică a delictelor comise și va stabili sancțiunile în conformitate cu legislația în vigoare”.

În Franța, argumentele de bază invocate în favoarea menținerii principiului imunității Președintelui Republicii sunt:

* asigurarea principiului separației puterilor în stat; astfel, în condițiile în care este garantul independenței autorității judiciare în virtutea articolului 64 al Constituției și președinte al Consiliului Superior al Magistraturii în baza articolului 65, Președintele nu ar putea fi anchetat fără a se genera un grav conflict de interese

* imunitatea penală a Șefului statului este o regulă generală în majoritatea democrațiilor⁶

* menținerea imunității înseamnă a evita ca prin intermediul punerii în cauză a persoanei președintelui să nu se aducă atingere funcției prezidențiale, continuității statului și interesului național

* principiul separației puterilor are valoare constituțională, asemenea principiului egalității cetățenilor în fața legii (principiul invocat de adversarii menținerii imunității); mai mult, se poate spune chiar că – atâta vreme cât deține funcția supremă în stat – Președintele nu este un cetățean ca oricare altul⁷.

În tabăra opusă, adversarii imunității prezidențiale invocă încălcarea următoarelor principii:

* principiului egalității cetățenilor în fața legii

* principiul sancționării infracțiunilor (*nullum crimen sine lege*)

* principiul reglementării pedepsei (*nulla poena sine lege*)

Aceștia susțin necesitatea revizuirii textelor constituționale și legislative printr-un proiect de lege constituțională ce prevede modificarea articolului 68 al Constituției actuale⁸.

● Gradul de independență al Justiției în anchetarea cazurilor de corupție politică, în general, și corupție politică, în particular

CNCCFP – ca organism independent de control al finanțării vieții politice – are în componență funcționari ai Ministerului de Justiție (alături de funcționari ai Ministerului de Finanțe și Interne) care sunt detașați prin contract pe lângă Comisie. În plus, Comisia dispune de raportori (circa 150 în anul 2002) de profesie magistrați, ce au sarcina unei prime instrumentări a dosarelor datorită numărului lor mare în perioada alegerilor generale (8.193 în 1992, 5.254 în 1993, 6.782 în 1994, 4.110 în 1995, 12.000 în 2001, 8.444 în 2002) și termenelor scurte de soluționare a lor.

Totuși, per ansamblu, sistemul judiciar francez dispune de o *independență relativă* în anchetarea și pedepsirea practicilor de corupție politică, ceea ce cauzează slăbiciunea sistemului în lupta împotriva corupției. Astfel, independența judiciarului este deseori “suspendată” atunci când în scandalurile de corupție sunt implicate personaje politice. În plus, influența puterii executive asupra actului de justiție este principala limitare la adresa independenței judiciarului în Franța. Ministrul Justiției (*Garde des Sceaux*) este responsabil cu elaborarea politicilor penale și este împuternicit să decidă începerea, sau nu, a urmăririi penale. *Garde des Sceaux* este numit politic în această funcție, prin urmare este ușor de imaginat ce grad de echitate și corectitudine se va aplica în anchetarea unui alt membru al Parlamentului. În privința evoluției unei anchete împotriva unui oficial, o serie de instrumente legale pot fi utilizate în scopul încetinerii ori stopării investigațiilor.

Adesea, în scandalurile de corupție implicând personaje politice renumite, procurorii apar ca principali actori în lupta contra practicilor corupte, ceea ce marchează o tot mai pregnantă intruziune a judiciarului în procesul politic.

Însă prevenirea ori pedepsirea comportamentelor ilicite prezintă limitări în măsura în care – în mare parte datorită tradiției politice franceze – multe personaje publice rămân intangibile. Președintele Republicii este un exemplu în acest sens. În plus, o serie de principii de guvernare, ce sunt în total dezacord cu principiul transparenței vieții politice, – precum

“Raison d’État”- continuă să fie o practică comună exploatată de fiecare nouă echipă politică numită în funcție. Un exemplu ilustrativ în acest sens este utilizarea “fondului special” reprezentând 0,1% din bugetul de stat, acordat fiecărui guvern nou instalat în funcție. Acest fond servește la finanțarea campaniilor electorale și a operațiunilor secrete (cu scop politic) desfășurate de Serviciile Secrete Franceze, iar guvernul nu poate fi tras la răspundere în legătură cu modul lui de folosire, banii fiind distribuiți sub formă de bancnote.

2. Legislația italiană privind transparența, finanțarea, mediatizarea, controlul și sancțiunile relaționate cu procesul electoral

OBIECTUL REGLEMENTĂRII

● Evoluția temporală a legislației de finanțare politică

În anii '80, finanțarea politică a fost reglementată în principal de **Legea nr. 195 din 2.05.1974** privind “Contribuțiile statale la finanțarea partidelor politice”. Această lege stabilea ca toate partidele ce vor primi peste 2% din voturile valide la alegerile generale, să dispună de finanțare statală. Finanțarea publică lua forma subvențiilor acordate activităților politice și a contribuțiilor ad-hoc cu prilejul campaniilor electorale (generale, locale ori europene). Legea 195/74 interzicea contribuțiile către partide din partea societăților publice și impunea declararea tuturor contribuțiilor private ce depășeau suma de 1 milion de Lire. Nu existau limite impuse nivelului contribuțiilor private și nici scutiri de taxe. În plus, Legea 195/74 introducea sancțiuni împotriva finanțărilor ilegale și a violării normelor privind publicarea rapoartelor financiare anuale ale partidelor. Partidul Radical promova în anul 1978 un referendum pentru abrogarea subvențiilor de stat acordate partidelor politice, însă fără succes. Legea nr. 441 din 8.07.1982 stabilea ca membrii Parlamentului și consilierii locali să prezinte declarațiile anuale de venit și să ofere informații privind cheltuielile din campania electorală. Legea nr. 413 din 8.08.1985 solicita partidelor publicarea cheltuielilor de partid din campania electorală, incluzând detalii privind costurile (ca de pildă: cheltuielile pentru accesul la media, afișe, broșuri etc.). De asemenea, stabilea ca subvențiile de stat să fie redistribuite între organizația centrală de partid și filialele locale. Până în anul 1993, privilegiul imunității parlamentare împotriva urmăririi penale a fost menținut și avea în vedere majoritatea infracțiunilor, inclusiv cele de corupție.

La Referendumul din 18 aprilie 1993, 90,3% din electori au votat împotriva sistemului finanțării

publice. Drept urmare, contribuțiile de stat către partide au fost reduse semnificativ, iar nevoia de finanțări private a crescut. **Legea nr. 515 din 10 decembrie 1993** introducea reguli importante privind cheltuielile de campanie, contribuțiile de campanie, transparență și rapoartele financiare de partid. Prevederile privind finanțarea publică anuală pentru activitățile politice au fost abrogate, iar subvențiile de campanie au fost înlocuite de rambursări electorale. Potrivit Legii 515/93, banii sunt distribuiți în rândul partidelor în funcție de procentul de voturi obținut. În plus, media avea obligația de a garanta accesul egal al candidaților și partidelor și de a nu publica sondaje înainte cu 15 zile ori mai puțin de data alegerilor. Cheltuielile maxime pentru fiecare candidat erau limitate la 80 milioane lire plus 100 lire/cetățean (în cazul circumscripțiilor cu un singur candidat) și 10 lire/cetățean (în cazul circumscripțiilor cu mai mulți candidați). Contribuțiile de campanie ce depășeau 11.453.000 lire trebuiau declarate și nici o contribuție individuală nu putea depăși 22.906.000 lire. Cheltuielile de campanie se limitau – în cazul fiecărui partid – la o sumă rezultată din înmulțirea cu 200 Lire a numărului locuitorilor din circumscripțiile în care partidele prezintă candidați. Candidații și partidele erau îndrituite la *discount*-uri speciale pentru cheltuielile postale necesare campaniei și la rate reduse ale TVA pentru materialele tipografice. Oficialii partidelor aveau obligația de a prezenta rapoarte privind cheltuielile și sursele de finanțare Președinților celor două Camere urmând a fi trimise Biroului național de Audit unde documentele urmau a fi examinate de trei magistrați și un staff specializat. În plus *collegi regionali per la garanzia elettorale* erau comitete regionale cu sarcina de monitorizare a finanțării partizane. Au fost stabilite amenzi situate între 50 milioane și 200 milioane lire pentru încălcarea legii privind publicitatea electorală. De asemenea, statul putea anula licența de transmisie a unui post radio ori TV în cazul violării normelor referitoare la campania electorală.

La **30 iunie 1994**, Comitetul Tehnic pentru Audit al rapoartelor anuale privind venitul și cheltuielile partidelor politice (*Comitato Tecnico per il controllo dei bilanci dei partiti*) își publica recomandările de întărire a transparenței în Jurnalul oficial al Republicii Italiene (*Gazzetta Ufficiale*). Propunerea Comitetului urmărea a face rapoartele partidelor mai detaliate și comprehensibile. În particular, se recomanda ca rapoartele să fie similare celor ale unei companii de afaceri, prin includerea unui inventar economic detaliat.

Legea nr. 2 din 2 ianuarie 1997 stabilește posibilitatea plătitorilor de taxe de a acorda 4% din impozitul pe venit unui fond destinat finanțării partidelor și

mișcărilor politice și menit a suplimenta nevoia de subvenționări în absența contribuțiilor private, urmând a fi redistribuit partidelor în baza rezultatelor electorale. Raportată la Legea 195/74, noua lege conține prevederi în direcția unui rol mai activ al electoratului, în condițiile în care indivizii au posibilitatea de a contribui la finanțarea partidelor prin simpla bifare a unei căsuțe pe declarația de venit. Aceste contribuții nu puteau fi catalogate drept finanțări private, ele fiind incluse într-un fond public ce urma a fi redistribuit partidelor în baza rezultatelor electorale obținute.

Toate partidele ori mișcărilor politice care dispuneau de cel puțin un membru ales într-una din cele două Camere aveau dreptul la o parte din acest fond, până la maximum 110 milioane lire. În plus, Legea 2/97 stabilea că persoanele fizice și juridice au dreptul la o deducere de 22% din taxa lor pe venit în cazul contribuțiilor pentru fondurile de partid. În privința transparenței, prezenta lege statua recomandările Comitetului Tehnic din 30 iunie 1994, anume rapoartele financiare, precum și o sinteză a managementului activităților, trebuiau făcute disponibile publicului până la data de 30 iunie a fiecărui an și ulterior publicate în Jurnalul oficial al Republicii.

Legea nr. 157 din 3 iunie 1999 abolește contribuția voluntară de 4% din taxa pe venit, în condițiile în care doar 1 milion dintre italieni (din cei 14 milioane de potențiali contribuabili) au recurs la această practică.

Legea 157/99 reintroduce finanțarea publică a partidelor politice mascată sub titulatura de “rambursare electorală” ce urma să fie acordată partidelor proporțional cu rezultatele lor electorale. Votul în favoarea acestei legi a fost exprimat după o lungă și aspră dezbateră parlamentară între partidele Ds, Ccd, Lega, Rifondazione; iar An, FI, Democratici și mai ales Italia dei Valori a lui Di Pietro au votat împotriva. Legea 157/99 stabilește ca 4000 lire pentru fiecare votant să fie acordate pentru finanțarea fiecărei campanii electorale (respectiv alegerile parlamentare, regionale, europene). Toate partidele ce obțin peste 4% din opțiunile de vot ori au cel puțin un membru ales în Parlament au dreptul la o parte din acest fond. În plus, Legea 157/99 anulează taxele postale în ultima lună a campaniei. Alte forme de reduceri de taxe sunt acordate pentru administrarea clădirilor aparținând partidelor, evenimentelor culturale ori politice organizate de partid, ocupării spațiilor publice în scopul activităților politice, altor activități legale legate de viața de partid. Plătitorilor de taxe le este acordată o deducere de 19% din taxa lor pe venit în cazul contribuțiilor către un partid, până la maximum 200 milioane lire. Contribuția de la stat ori de la firme de stat este ilegală. De

asemenea, 5% din fondurile primite de fiecare partid trebuie să servească la sporirea participării femeilor în viața politică. Un efect al acestei legi a fost acela că statul italian a acordat partidelor politice 663 miliarde lire în decursul a trei ani (însușind rambursarea electorală și deducerea de taxă).

În **25 iulie 2002, Senatul (Ddi Senato nr.1601)** aprobă prevederea care acorda partidelor politice 125 milioane Euro/an în 2002 și 2003, și 153 milioane Euro în 2004, ca o rambursare pentru cheltuielile electorale. Contribuția este calculată ca 1 Euro/fiecare votant/fiecare an al legislației, ajungându-se la un total de 5 Euro. Raportat la Legea 157/99, partidele îndrituite la rambursarea electorală sunt cele care primesc peste 1% din voturi. Aceste dispoziții privind rambursarea electorală au fost votate aproape în unanimitate de către partidele politice importante reprezentate în Parlament, cu excepția câtorva membri ai Margherita și UDEUR (ambele făcând parte din aceeași coaliție de stânga) și a abținerilor de la vot a membrilor Partidului Verzilor.

Un sondaj realizat de Istituto Cattaneo-Itanes și publicat la 21 iulie 2002, arată că doar 4% din italieni sunt absolut de acord cu finanțarea publică a partidelor politice; 17% doar o aprobă; 21% dezaprobă; 47% o dezaprobă puternic.

● Prevederi legislative referitoare la traficul de influență

Legea 249/97, clauza 2, stabilește interzicerea poziției dominante în sectorul radio-televiziv.

Autoritatea Italiană Antitrust (*Autorità Garanta della Concorrenza e del Mercato*) a fost înființată prin Legea nr.287 din 10 octombrie 1990, fiind un organism independent ce monitorizează concentrarea puterii economice și uzul publicității comparative și a celei false/manipulative (decreto legislativo no.74 din 25 ianuarie 1995).

În domeniul telecomunicațiilor, legile anti-trust sunt violate în mod sistematic. În 1998, doar un an după ce Legea 249/97 stabilea aceste prevederi, din 10.000 miliarde lire, Mediaset a obținut venituri de circa 4000 miliarde lire din reclame, iar RAI peste 4000 miliarde din abonament (canone TV) și reclame. Neregularitățile sistemului televiziv italian se datorează concentrării a 3 posturi TV în grupul Mediaset și a altor 3 posturi în grupul RAI. Faptul că politica influențează puternic serviciul public de televiziune RAI, face ca situația să fie în neconcordanță cu normele pluralismului surselor de informare.

● Subvenționarea statală directă a partidelor politice

Statul acordă subvenții în forma rambursării cheltuielilor de campanie. Începând din anul 2002, contribuția se calculează ca 1 Euro/fiecare votant/fie-

care an al legislației, pentru un total de 5 Euro. Partidele îndrituite la rambursare electorală sunt acelea care obțin peste 1% din voturi.

Partidele beneficiază mult de pe urma acestor prevederi. Chiar și partidele ce au votat împotriva Legii 157/99 și care inițial au declarat că vor dona subvențiile de stat în scopuri caritabile (cazul Alleanza Nazionale) au sfârșit prin a accepta rambursările electorale. Din acest motiv, au fost acuzați de ipocrizie de oponenții lor, când au negat necesitatea subvențiilor de stat. Se estimează că majoritatea partidelor cheltuiesc mult mai puțin în campania electorală decât suma primită prin rambursare de la stat.

● Subvenționarea statală indirectă a partidelor politice

Statul acordă reduceri fiscale administrării clădirilor aparținând partidelor, evenimentelor culturale și politice organizate de partid, ocupării spațiilor publice pentru activități politice și oricăror activități legale relaționate de viața partidului. Legea nr.644/2000 extinde la maximum *discount*-urile poștale pe parcursul celor 30 de zile ce precedă campania electorală, pentru materialele de presă (broșuri, afișe, hârtie) utilizate în timpul campaniei electorale, se aplică rate reduse de TVA.

● Garantarea spațiului media gratuit pentru candidați și partide politice

Potrivit Legii nr.28 din 22 februarie 2000 (Legea asupra "par condicio")⁹, toate programele referitoare la comunicarea politică (adică prezentarea comparativă a programelor electorale, mese rotunde, debateri, interviuri) trebuie să acorde spațiu de antenă egal tuturor actorilor politici, pentru a garanta corectitudinea și accesul egal la media. Participarea la programele de comunicare politică este gratuită. Reglementările privind telecomunicațiile, emisiunile radio-TV sunt supervizate de două organisme autonome în hotărârile și evaluările lor: *Commissione parlamentare per l'indirizzo generale e la vigilanza dei servizi radiotelevisivi* și *Autorità per le garanzie nelle comunicazioni* (Legea nr.249 din 31 iulie 1997).

Posturile radio-TV naționale au obligația de a acorda spații gratuite mesajelor electorale ale tuturor partidelor, precum și mijloacele tehnice necesare construirii acestor mesaje. Posturile private de radio și televiziune au libertatea de a acorda spații mesajelor electorale în mod gratuit ori contra cost (dar cu o reducere de 50% față de alte mesaje publicitare). Nici un actor politic nu are dreptul la mai mult de două mesaje politice pe zi la aceeași post.

Conținutul legii "par condicio" este limitativ căci – chiar în condițiile respectării acestei legi – există programe ce nu pot fi calificate strict ca

programe de comunicare politică și care sunt deseori utilizate pentru propaganda politică.

Emisiunile de știri constituie un bun exemplu în acest sens, dar și reclame cu politicieni promovând un produs de larg consum, precum zahărul. Cu alte cuvinte, chiar dacă legea nu este violată în mod formal, este posibilă violarea spiritului ei prin acordarea unei vizibilități media sporite anumitor candidați. De pildă, în campania electorală din 2001, principalii favoriți erau liderii principalelor coaliții, Berlusconi și Rutelli. Li s-a acordat o mult mai mare vizibilitate comparativ cu alți candidați. În timp ce canalele RAI au fost mai echilibrate în acordarea vizibilității, date privind vizibilitatea la canalele Mediaset în cele 2 luni ce au precedat alegerile relevă un dezechilibru imens din acest punct de vedere. Astfel, Berlusconi a beneficiat de 1427 minute, Rutelli 887 minute, Fini 209 minute iar toți ceilalți lideri politici mai puțin de 40 minute.

● Condiții de acordare a subvențiilor directe și indirecte

Legea 28/2000 stabilește accesul egal la comunicarea politică pentru toți subiecții politici. Suma necesară implementării acestei legi este estimată la 20 miliarde lire și constituie așa-numitul "fondo speciale" administrat de Ministerul de Finanțe. Toți subiecții politici reprezentați în Parlamentul Italian, ori cu cel puțin doi reprezentanți în Parlamentul European au drept de acces la acest fond.

În plus, ziarelor aflate în posesia unor partide li s-a acordat beneficii administrative și financiare în numele libertății de expresie și de opinie.

În pofida bunelor intenții de întărire a libertății de expresie, subvențiile publice au creat o nouă formă de dependență economică față de stat. Criteriile de acces la subvențiile de stat sunt foarte ușor de întrunit chiar și în cazul actorilor politici minori. Acest lucru a încurajat multiplicarea partidelor, care absorb bani de la stat.

PROCEDURA REGLEMENTĂRII

● Prevederi legislative referitoare la independența mass-media în perioada electorală

Legea 28/2000, clauza 4, stabilește ca, începând cu data comunicării oficiale a zilei alegerilor de către Președintele Republicii și până la prezentarea candidaților, spațiul media trebuie distribuit imparțial între subiecții politici reprezentați în Parlament ori în Parlamentul European. Din momentul prezentării candidaților și până la încheierea alegerilor, toți candidații politici au dreptul la oportunități egale de acces la media. Influențarea votului ori exprimarea preferințelor de vot sunt interzise pe parcursul campaniei electorale la

toate posturile. Pe parcursul campaniei, editorii de ziare și reviste ce doresc să acorde spațiu comunicării politice au obligația de a-și anunța dinainte intenția în vederea garantării oportunității egale de participare tuturor subiecților politici. Ziarele și revistele oficiale de partid fac excepție de la această cerință. Este ilegală publicarea rezultatelor unor sondaje cu 15 zile înainte de ziua alegerilor. *Commissione* și *Autorità* este însărcinată cu monitorizarea respectării prevederilor sus-menționate privind emisiunile electorale.

Date comunicate de Pavia Media Monitoring Center relevă faptul că, până la alegerile din 2001, canalele Mediaset (Trustul media al lui Berlusconi) au acordat o mai mare vizibilitate partidelor de centru-dreapta, de exemplu la programul de știri. RAI, televiziunea de stat, a favorizat, în schimb, reprezentanții coaliției de centru-stânga. Ceea ce demonstrează existența modalităților de eludare a legii «par condicio», care se referă strict la programele de comunicare politică.

Date privind al doilea semestru al anului 2001, demonstrează că pe canalele Rai, reprezentanții Guvernului au dispus de 30,4% vizibilitate, candidații non-guvernamentali ai coaliției de dreapta de 21,3%, reprezentanții coaliției de stânga 31,5%, Rifondazione Comunista 7,7%, alte partide 4%, iar reprezentanți ai instituțiilor de stat 5%. Premierul Berlusconi a deținut recordul absolut de vizibilitate (Pavia Media Monitoring Center – Osservatorio di Pavia –).

● Prevederi legislative referitoare la influențarea procesului electoral prin abuz de putere

Cu 30 de zile înainte de alegerile generale, administrațiile locale, instituțiile publice și reprezentanții acestora nu au dreptul de a promova dezbatere ori de a publica material de susținere a unui partid ori a unor candidați. (Legea 515/99 și Legea 28/2000)

Este relativ dificil a controla și preveni prezența instituțiilor și a reprezentanților acestora în campania electorală. Este cazul în speță al alegerilor locale când partidul care conduce o municipalitate încearcă să fie reales.

● Prevederi legislative referitoare la plafonul cheltuielilor de partid

Potrivit Legii 515/93, fiecărui candidat îi sunt permise cheltuieli de campanie ce nu pot depăși suma de 80 milioane lire plus 100 lire/fiecare cetățean înscris la o circumscripție cu un singur candidat ori 10 lire/fiecare cetățean aparținând unei circumscripții cu mai mulți candidați. Aceste cifre sunt modificate anual în funcție de datele privind PIB-ul oferite de Institutul Național de Statistică. În privința ultimelor alegeri generale, o evaluare a Ministerului Afacerilor Interne din 23 februarie 2001 stabilește suma maximă de 100.689.700 lire/candidat plus 126 lire/fiecare cetățean aparținând circumscripției cu un singur can-

didat, respectiv 13 lire/fiecare cetățean aparținând circumscripției cu mai mulți candidați.

În contabilizarea cheltuielilor electorale nu se includ cheltuieli de călătorie, taxe telefonice, taxe poștale. Acestea pot fi rambursate în cazul în care nu depășesc 30% din cheltuielile totale.

FINALITATEA REGLEMENTĂRII

● **Întocmirea rapoartelor contabile asupra fondurilor de partid**

Clauza 8 a Legii 2/1997 reglementează domeniul transparenței veniturilor și cheltuielilor partidelor politice. Este pus la dispoziție un formular standard în acest sens, cuprinzând costurile activităților de presă, instrumente tehnice, mobilă din dotare, datorii față de bănci etc. Trezorierul partidului întocmește un raport privind toate cheltuielile și activitățile de partid, privind situația economică a partidului, precum și descrierea managementului general al partidului. Un asemenea raport trebuie trimis până la data de 31 iulie a fiecărui an Președintelui Camerei Inferioare, care îl transmite Comitetului de Audit, format din 5 auditori oficiali, numiți de Președinții celor două Camere. Comitetul trebuie să certifice legalitatea rapoartelor. Președintele Camerei Inferioare, cu consimțământul Președintelui Senatului, comunică rezultatele Ministerului de Finanțe.

● **Caracterul public al rapoartelor contabile**

Clauza 8 a Legii 2/1997 stabilește că toate partidele trebuie să publice până la data de 30 iunie a fiecărui an raportul financiar complet atât în Monitorul Oficial al Republicii Italiene, cât și în două ziare, dintre care cel puțin unul trebuie să fie un ziar național:

Statisticile perioadei 1995-2000 arată că subvențiile de stat ating 50%-80% din finanțarea totală. Circa 30% provin din contribuții private, iar restul din cotizațiile membrilor de partid.

În privința rapoartelor contabile, cifrele oficiale ale Forzei Italia la alegerile din 2000 sunt următoarele: cantitatea totală de bani obținută de FI se ridică la 75.033 miliarde lire, din care: 44.823 provin din subvenții de stat (53%), 2293 miliarde lire provin cotizațiile de membri, 7053 provin de la donații private, iar restul din alte activități, precum activități de presă.

● **Caracterul public al surselor de finanțare partizană**

Cadrul legal privind rapoartele de venituri și cheltuieli stabilește că donațiile depășind 12,586.212 lire (datele sunt valabile pentru alegerile din 2001) trebuie raportate și categorisite după cum urmează: a) contribuții de la persoane fizice; b) contribuții de la persoane juridice. Orice donație trebuie anunțată/notificată Președintelui Camerei Inferioare.

Opinia publică deseori apreciază că politicile principalelor partide sunt influențate de donatori influenți, și că transparența donațiilor (*Gazzetta Ufficiale* nu ajunge la marele public) este foarte limitată și nu relevă situația reală.

● **Limite impuse donațiilor din partea persoanelor fizice**

Contribuțiile către fiecare candidat nu pot depăși 25.172.425 lire (alegerile generale 2001). În 2002, scutire de taxe se aplica donațiilor între 51.65 Euro și 103.291 Euro.

Limitele se aplică doar în cazul donațiilor electorale către un candidat, ceea ce nu interzice acordarea mai multor donații către candidați diferiți ai aceleiași partid.

● **Limite impuse donațiilor din partea persoanelor juridice**

Contribuțiile către fiecare candidat nu pot depăși 25.172.425 lire. Firmele care au contractat împrumuturi la Bancă pot acorda donații partidelor¹⁰.

● **Instituții de control al finanțării politice**

Collegio di garanzia elettorale este o comisie regională ce monitorizează cheltuielile de campanie și finanțele partidelor. Fiecare *collegio* raportează Autorității Naționale de Audit. Membrii sunt magistrați ori specialiști universitari în Drept și ei pot solicita Autorității ori oficiilor de finanță ale statului orice informație le poate fi de folos pentru verificarea regularității rapoartelor financiare ale partidului.

Sanțiunile pot fi stabilite de Autoritate. Amenzi de 30.000 Euro până la 100.000 Euro pot fi aplicate în cazul încălcării legii privind caracterul public al campaniei. Curtea competentă în acest caz este Curtea Administrativă (*Tribunale Administrativo della Repubblica*).

Instituțiile reglatoare monitorizează asiduu finanțarea partidelor iar Oficiul Național de Audit a impus numeroase sancțiuni unor subiecți politici încă de la alegerile din 1994 (adică primele alegeri reglementate de Legea 515/93). Două partide a fost acuzate de depășirea limitelor de cheltuieli (Forza Italia și Centrul Creștin-Democrat), iar 8 subiecți politici au fost amendați pentru nedezvăluirea surselor de finanțare (Partidul Democrat de Stânga, Rifondazione Comunista, Pollo delle Liberta, La Rete, Alleanza Nazionale, Alianța Progresivă, Lega Nord, Partidul Popular).

Ziarul financiar "Il Sole 24 Ore" publica pe 5 septembrie 2002 un articol despre raportul Autorității Naționale de Audit, potrivit căreia rapoartele contabile ale tuturor partidelor erau conforme legii.

● **Prevederi legislative privind imunitatea politică**

Într-o decizie din 14 februarie 2002 a Curții Constituționale se statua că: "Imunitatea nu trebuie să servească la garantarea unui beneficiu personal, ci la respectul funcției ocupate".

În 20 iunie, președintele Carlo Azeglio Ciampi promulgă legea privind imunitatea politică, după ce în prealabil fusese votată de Senat (5 iunie 2003), respectiv de Camera Deputaților (18 iunie 2003).

Legea nr.140/2003, mai cunoscută ca “propunerea Schifani” (*lodo Schiffani*), garantează un veritabil scut anti-proces în cazul primelor cinci funcții în stat: funcția de prim-ministru, funcția de președinte, funcția de președinte al Camerei Deputaților și președinte al Senatului, funcția de președinte al Curții Constituționale. Imunitatea urma să fie garantată pe toată durata mandatului lor.

Articolul 1 al Legii prevedea că ocupanții funcțiilor sus-menționate “nu pot fi supuși unor anchete și procese penale”, chiar și în cazul infracțiunilor săvârșite înainte de încheierea mandatului, iar procesele penale aflate pe rol urmau să fie suspendate până la terminarea mandatului.

În cazul premierului și al președintelui Republicii, imunitatea nu era totală, căci așa cum prevede art. 90 din Constituție, președintele putea fi pus sub acuzare de către Parlament în situația comiterii infracțiunii de înaltă trădare și violarea Constituției. În privința primului-ministru, rămânea în vigoare art. 96 al Constituției, conform căruia președintele Consiliului de Miniștri poate fi pus sub acuzare pentru comiterea unor delictе în timpul exercitării funcției sale, însă era nevoie de acordul anterior al Parlamentului.

Lodo Schiffani nu conținea referiri la fazele anchetei penale, ce puteau fi conduse de autoritatea judiciară, chiar în cazul în care aveau ca obiect una din cele cinci funcții majore în stat¹¹.

Există două prevederi constituționale pe care prezenta lege le încalcă, anume: art.3 al Constituției Republicii privind egalitatea în fața legii a tuturor cetățenilor, precum și art. 24 referitor la dreptul tuturor cetățenilor de a acționa în justiție pentru apărarea propriilor interese¹².

La 9 decembrie 2003 – urmare a inițiativei magistratului Antonio di Pietro de a organiza un referendum pentru anularea Legii 140 – Curtea Constituțională începe dezbaterile privind legitimitatea constituțională a Legii privind imunitatea¹³.

În 13 ianuarie 2004, controversata lege era abrogată pe criteriul neconstituționalității, în sensul neconcordanței cu 10 dintre articolele Constituției Republicii italiene (art.3, 24, 68, 90, 96, 97, 101, 111, 112, 117).

● Gradul de independență al Justiției în anchetarea cazurilor de corupție politică, în general, și corupție politică, în particular

Independența judecătorilor și a procurorilor este una din trăsăturile distinctive ale sistemului democratic italian.

Autonomia structurii judiciare italiene a fost ratificată prin Constituție¹⁴, articolul 104, și garantată de crearea – în 1958 – a unui mecanism de auto-guvernare, Consiliul Suprem al Magistraturii¹⁵.

Magistratura (judecători și procurori) este autonomă și independentă de cele două Puteri politice: Executivul și Legislativul. Un Consiliu ce se autoguvernează (*Consiglio Superiore della Magistratura*) – alcătuit majoritar (2/3) din judecători și procurori – are competența exclusivă de administrare a Magistraturii, în sensul că decide angajările, numirile, transferurile, promovările și acțiunile disciplinare (judecătorii și procurorii sunt inamovibili) (Constituția Republicii, art. 104, 107).

De asemenea, Constituția prevede că judecătorii nu se supun decât autorității legii (art. 101).

Art. 112 al Constituției, precum și Codul de Procedură Penală, prevăd “obligativitatea acțiunii penale” (*obbligatorietà dell'azione penale*), potrivit căreia procurorul (*pubblico ministero*), în situația în care află de comiterea unei infracțiuni (*notizio criminis*), este obligat prin lege să inițieze o anchetă, iar dacă există suficiente dovezi circumstanțiale, să înceapă acțiunea penală. Așadar, procurorul italian nu dispune de puterea discreționară de a refuza inițierea procedurii penale. Inițierea acțiunii penale nu este doar un drept, ci mai ales o obligație a procurorului italian (Codul de Procedură Penală, art.358, 405).

În cazul infracțiunilor comise de membrii celor două Camere ale Parlamentului (*Camera dei deputati* și *Senato della Repubblica*), magistrații trebuie să solicite Parlamentului o autorizație specială, pentru a putea iniția procedurile investigative și de arest. Este vorba de *Riqueste di Autorizzazione a procedere* menționate în Constituție (art.68) și Codul de Procedură Penală (art. 343, 344).

Până în octombrie 1993, asemenea autorizații erau necesare pentru a putea intenta proces membrilor Parlamentului. Prevederea a fost revocată prin modificarea articolului 68 al Constituției, astfel că – actualmente – puterea judiciară are libertatea de a ancheta parlamentarii, deși aceștia din urmă nu pot fi arestați ori închiși decât în momentul pronunțării sentinței finale.

Emanciparea puterii judiciare din anii '90 a fost marcată de apariția unei noi generații de magistrați care s-a rupt de mentalitatea și practica supunerii față de politic, precum și de subminarea masivă a clasei politice, deci de controlul Justiției asupra elitelor politice.

Judecătorii italieni ai grupului format la Procuratura din Milani, *Pool di Mani Pulite*, întruchipează acest curent inovator constând în punerea efectivă în practică a independenței judiciare prevăzute în actele

legislative: independență instituțională cumulată cu autonomia subiectivă și libertatea de expresie asupra propriilor acțiuni.

Sistemul judiciar italian beneficiază de o largă autonomie în privința anchetării infracțiunilor “gulere-lor albe”. La începutul anilor '90, anumite competențe ale judecătorilor au fost modificate în sensul lărgirii capacității lor de acțiune. De pildă, în 1989, a fost reformat Codul Penal, iar rolul judecătorului de instrucție, care ancheta doar la solicitarea Procurorului Republicii, a fost abolit. Parchetul a devenit singura instituție cu drept de anchetă, dispunând în subordinea sa de secții detașate de la Poliția Judiciară; acestea depind de procuratura la care sunt alipite, agenții lor neputând fi transferați fără consimțământul respectivei procuraturi. Aceste secții nu mai sunt, deci, subordonate Ministerului de Interne. Operarea acestor modificări a avut ca efect simplificarea și rapiditatea derulării anchetelor, în special după 1992, grație implementării unor proceduri speciale:

* *riti alternativi* – proceduri alternative procedurilor normale

* *patteggiamento* – negociere judiciară, însă diferită de cea specifică sistemului american; acuzarea și apărarea pot solicita judecătorului impunerea unei sentințe acceptate de ambele părți, atâta timp cât infracțiunea comisă nu este susceptibilă de o pedeapsă mai mare de 2 ani de închisoare

* *giudizio abbreviato* – proces prescurtat; la cererea formală a acuzatului și cu acordul procurorului, cazul se poate decide în cursul audierilor preliminare, în baza descoperirilor din timpul anchetei preliminare

Una din caracteristicile sistemului italian care sporesc autonomia magistraților este capacitatea acestora de a se grupa, de a forma echipe de lucru. Relevant este cazul Grupului Mani Pulite, alcătuit din judecători ai Procuraturii din Milano, care au lucrat împreună la anchetarea unor infracțiuni de corupție politică (PUJAS, 2000, p.2, p.5-6, p.8).

Adesea, magistrații au constituit ținta unor acuzații grave, precum cele de a fi făcut uz de puterea lor judiciară în scopuri politice. În special Premierul Silvio Berlusconi și susținătorii săi au recurs mult timp la aceste acuze, insistența lor augmentându-se proporțional cu puterea politică dobândită de acuzatori. Opinia publică este divizată în privința acestei probleme, iar dacă “Primavera dei Movimenti” este un semnal de solidaritate cu magistrații, o mare parte a populației este fie indiferentă față de această problemă, fie susține acuzațiile lui Berlusconi. Acesta este un alt aspect al “anomaliei italiene” care îi surprinde pe observatorii externi:

În anul 1996, magistrații italieni aveau nevoie

de o serie de documente – aflate în posesia Oficiului pentru Fraude Grave din Marea Britanie – ca dovezi în cazul de finanțare politică ilegală, acuzație apreciată de Berlusconi ca fiind de natură politică. În acest sens, judecătorul britanic Lord Simon Brown referindu-se la încercarea nereușită a lui Berlusconi de a împiedica magistrații italieni de a avea acces la respectivele acte, afirmă că este ironic ca magistrații să fie învinuiți de infracțiunile comise în mare parte în perioada când Silvio Berlusconi însuși ocupa funcția de Prim ministru. “Pur și simplu nu pot percepe politicienii corupți drept victime politice”¹⁶.

NOTE

¹ “Democrația modernă depinde de existența partidelor, iar partidele sunt mecanisme a căror finanțare presupune resurse financiare uriașe...Însă, este utopic a postula o democrație lipsită de costuri, motiv pentru care trebuie optat: fie a avea un sistem de partid a cărui costuri redimensionate să fie suportate din fonduri publice, fie un sistem de partide care se subvenționează prin corupție”. PELLICANI, “La questione morale”, *MondOperaio* iulie 1992, pp.3-4 *apud* Donato, MORANO, *Corruzione e sistema politico: in particolare sulla cosiddetta partitocrazia*, pp. 42, disponibil la <http://www.donatomorano.it>.

² “Practicile corupte cele mai răspândite sunt cele relaționate cu transferurile ilicite de bani pentru campaniile electorale”, L. BERG, H.HAHN, J.R.SCHMIDHAUSSER, *Corruption in the American Political system*, New Jersey, 1976, p.90 *apud* Donato, MORANO, *Corruzione e sistema politico: in particolare sulla cosiddetta partitocrazia*, pp. 45

³ Pentru anul 2003, suma totală a subvențiilor de stat acordate partidelor a fost fixată la 73.221.219,87 Euro. Astfel, în baza decretului nr.2001-1296 din 28 decembrie 2001, prima fracțiune este stabilită la 33.089.015,87

Euro și se acordă partidelor după cum urmează: pe de o parte, celor 32 de formațiuni a căror conturi de campanie au fost validate de CCFP și care au prezentat candidați în cel puțin 50 de circumscripții; pe de altă parte, celor 35 formațiuni a căror conturi de campanie au fost validate de CCFP și care au prezentat candidați exclusiv în teritoriile de peste mare. A doua fracțiune este fixată la 40.132.204 Euro și se acordă după cum urmează: celor 19 formațiuni politice reprezentate în Parlament (Adunare Națională și Senat, sau un total de 895 parlamentari) care beneficiază de prima fracțiune a subvențiilor publice.

⁴ În cazul alegerilor prezidențiale din 2002, plafonul cheltuielilor a fost stabilit la 14.796.000 Euro pentru candidații prezenți în primul tur și la 19.764.000 Euro pentru candidații din cel de-al doilea tur de scrutin. Plafonul a fost reactualizat și multiplicat cu coeficientul de 1,08 în baza Decretului nr.2001-130 din 12 februarie 2001, în aplicarea art.L52-11 Cod Electoral.

⁵ Obligație valabilă și în cazul alegerilor prezidențiale, în conformitate cu Legea nr.62-1262 din 6 noiembrie 1962 (art.3), modificată prin art.L52-12 Cod Electoral.

⁶ Louis, FAVOREU, *Le Figaro*, 16 /06/ 1998.

⁷ Guy, CARCASSONNE, *Le Point*, 29 /07/1998.

⁸ Este vorba de Proiectul de Lege nr.3091 prezentat în cadrul Adunării Naționale la data de 30 mai 2001. Se propune ca, în cazul infracțiunilor și delictelor comise anterior sau în cursul mandatului prezidențial și care nu au legătură cu exercitarea funcțiilor prezidențiale, Șeful statului să poată fi anchetat de Tribunale Ordinare,

după decizia unei comisii de anchetă sesizată de Parchet.

⁹ Legislația în vigoare până în anul 1993 prevedea criteriul "tratamentului diferențiat" în acordarea timpilor de antenă către partidele ce participau la emisiuni de propagandă electorală. Legea nr.515/1993 avea să elimine disparitatea de tratament dintre competitorii politici. În 1995 însă, Decretul -Lege "Gambino (emis de Guvernul Dini) reintroduce criteriul acordării inegale a spațiilor televizive.

Sursa: Antonio, CHIOCCHI, *Il circolo vizioso. Meccanismi e rappresentazioni della crisi italiana 1945-1995*, Cap. VII. *La transizione balbettante*, în Quaderni di "Società e Conflitto" nr. 13 / 1997.

¹⁰ După alegerile generale din 2001, anumite ziare au publicat statistici ale contribuțiilor voluntare în trimestrul ce a precedat alegerile. Astfel, **Forza Italia a lui Berlusconi** a obținut circa 5,7 miliarde lire din contribuții private. Principalii trei contributori au fost Bernardo Caprotti, patronul lanțului de supermarketuri Esselunga (a contribuit cu 200 milioane lire pe cont propriu plus cu încă 500 milioane lire prin intermediul companiei Orofin Spa); Giandomenico Fabiani (950 milioane lire, inclusiv contribuții făcute prin Waste Management Italia Spem Spa, Emas Ambiente, Aspica srl, Dsa Daneco e Dgi Daneco); Calisto Tanzi 8400 milioane lire acordate prin intermediul Finaliment, Pisorno agricola, Rimigliano srl e Sata srl).

Partidul lui **Rutelli** a primit în aceeași perioadă 1.220.000.000 lire. Principalele contribuții (de 50/200 milioane lire) au provenit de la: directorul Telecom Italia (care are acțiuni la Bursă) și de la adjunctul său, Sergio Erede; vicepreședintele TIM, Umberto Nicodano; președintele Seat-Pagine Gialle; Lorenzo Pelliccioli; Romed Spa, condus de Carlo De Benedetti; și Carlo Caracciolo, președintele Espresso Group. Toate celelalte partide au beneficiat de donații modeste.

¹¹ Pentru începerea urmăririi penale împotriva unui deputat sau senator, magistrații sunt obligați să solicite autorizație din partea Parlamentului (*Riqueste di Autorizzazione a procedere*), uneori chiar și în faza anchetei preliminare (percheziție, interceptări telefonice). În plus, este necesară prezentarea așa-numitului *avviso di garanzia* (adică avertizarea parlamentarului că este suspectat de comiterea unei infracțiuni), care echivalază cu "punerea în gardă" a celui suspectat, ceea ce poate vicia ancheta încă de la debutul său. (Marco Panella, "Avviso agli inquirenti", *Panorama*, 04/04/1993)

¹² *Panorama*, 13/01/2004, ediția *on line* disponibilă la adresa <http://www.panorama.it>

¹³ "Italy's Constitutional Court Considers Immunity Law", *Deutsche Welle*, 09/12/2003, disponibil la <http://www.dw-world.de>

¹⁴ În Italia prefascistă și sub regimul fascist, judecătorii nu au beneficiat de independență efectivă. Până în 1946, procurorul era subordonat ierarhic Ministrului de Justiție, iar cariera judecătorilor depindea strict de Guvern. Fapt care a generat o subordonare a magistraturii față de Executiv. Această subordonare s-a perpetuat datorită inerției (vechii judecători nu au fost schimbați din funcții) până la începutul anilor '60, când pensionarea magistraților ce făcuseră carieră sub fascism a permis instalarea unei noi generații, iar, o dată cu constituirea CSM în 1958, magistratura a dispus de instrumente care să-i garanteze independența.

¹⁵ Actualmente se consideră Consiliul Suprem al Magistraturii drept un organism politizat. Este compus din trei membri permanenți (președintele Republicii, președintele și procurorul general al Curții de Casație), din 20 membri (magistrați) aleși de magistratură, și din zece membri "laici" aleși de Parlament. Politizarea este legată tocmai de componenta "laică", din moment ce aceasta este aleasă de Parlament și, deci, este expresia partidelor. Astfel, compoziția CSM reflectă structura parlamentară, în sensul că

există curente "de stânga", curente "conservatoare" și curente "de centru", iar rezultatul multor deliberări de la nivelul acestui organism este condiționat adesea de împărțirea pe curente. Vezi Alessandro, SILJ, *op.cit.*, pp.487-488.

¹⁶ *The Economist*, 26/04/ 2001

SEMNAL

Ruxandra Cesereanu

Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții

Editura: Polirom

Anul apariției: 2004

Cuprins

Greva minerilor din Valea Jiului, 1977 • Revolta muncitorilor din Brașov, 1987 • Timișoara (15-20 decembrie 1989) și București (21-22 decembrie 1989) • Puriștii (susținătorii ideii de revoluție pură) • Teoria conspirației • Teoria revoluției hibridate cu o lovitură de stat

Descriere

Un volum care sintetizează teoriile vehiculate până acum pe tema revoluției din decembrie 1989 și a urmărilor acesteia, încadrându-le în trei categorii: teoria revoluției pure, teoria conspirației (externă, internă sau combinată) și teoria revoluției hibridate cu o lovitură de stat. După o prezentare a principalelor mișcări de protest ale poporului român din perioada comunistă (revolta minerilor din Valea Jiului din 1977, a muncitorilor brașoveni din noiembrie 1987 și revoluția din 1989), autoarea analizează în detaliu o serie de lucrări prin prisma unor aspecte mult discutate ale schimbării politice produse în 1989, accentuând mai cu seamă trei dintre ele: procesul și execuția cuplului Ceaușescu, chestiunea „teroriștilor” și rolul pe care Armata l-a jucat în timpul evenimentelor. ■

CLAUDIA CRISTESCU - Istorice, absolventă a Facultății de Științe Politice și Comunicare, secția Științe Politice din cadrul Universității de Vest Timișoara.

Valter Roman (II)

Între 30 noiembrie și 6 decembrie 1961, s-a desfășurat la București o plenară CC al PCR, deosebită de altele. Nikita Hrușciov, la congresul al XXII-lea PCUS de la Moscova, din toamna aceluiași an, reluse demolarea cultului personalității lui Stalin. Primul asalt îl dăduse în 1956. Atunci Gheorghiu Dej se văzuse amenințat să piardă puterea. În 1957, în iunie, eliminase din Biroul Politic pe Iosif Chișinevski și Miron Constantinescu, care îndrăzniseră să îl critice, și profitând de noul climat, să îi ia locul. Lideri sovietici erau amestecați în poveste. În 1961 Dej se grăbește să reacționeze ca să nu se mai vadă amenințat. În fața activiștilor din CC al PCR, el manevrează în așa fel încât să impună versiunea sa asupra celor întâmplate în anii 1948-1953. O versiune care spunea că efectele negative ale stalinismului se datorau nu lui Gheorghiu Dej, ci Anei Pauker, lui Vasile Luca, și lui Teohari Georgescu, eliminați în primăvara 1952, când încă Stalin trăia! Ghiță Ionescu considera această plenară o "diversiune de mari proporții". Reproducem aici, pentru început, discursul lui Valter Roman.

STELIAN TĂNASE

...la voi există garanția că voi o să mergeți pe drumul socialismului, ați ieșit primul, ș.a.m.d., ați făcut ce-ați făcut și deci din punct de vedere revoluționar era normal ca Transilvania, dar acuma, și noi suntem o țară socialistă, de ce să vă aparțină vouă Transilvania, hai s-o împărțim". Da, tovarăși, nu-i glumă.

Trebuie să vă spun tovarăși, când am auzit această argumentare din gura lui Rakoși, prin mine trecu sudori și m-am gândit, cum e posibil așa ceva? Cum e posibil?

Tov. Sencovici Alexandru:

Așa a fost și Hitler, dacă câștiga jumătate va fi a lui; jumătate și jumătate.

Tov. Valter Roman:

Pentru mine era o problemă de conștiință partinică foarte serioasă și fără ezitare i-am spus tovarășului Rakoși: eu nu pot fi de acord cu ceea ce spuneți, din două motive. În primul rând pentru că Transilvania nu poate fi un obiect de târg și în câteva cuvinte am arătat de ce Transilvania aparține poporului român. Și în al doilea rând, am spus, vă dați seama ce s-ar întâmpla dacă noi am ieși cu asemenea problemă, ce urmări catastrofale ar avea și pentru Ungaria.

Trebuie să spun, pentru adevărul istoric, că el imediat și-a dat seama că a întrecut cu mult măsura, însă el ce credea, el credea că eu am să fiu de acord cu el. Asta este, pentru că după aceea mi-a făcut reproș, spunea: "Voiăștia sunteți mai români decât românii!" Exact textual.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

După cum el era mai ungar decât unгурii. Dar el pentru Transilvania nu s-a mărginit să meargă doar la Stalin și să-i prelucreze pe cei din emigrație pentru cauza aceasta scumpă nu numai lui Rakoși, dar aceas-

ta era o revendicare a tuturor naționalistilor și revizionistilor maghiari. Însă el a văzut că Stalin la urma urmei i-a zis ce-mi ceri mie Transilvania, duceți-vă și discutați cu românii. Și au discutat într-adevăr și cu românii, asta este un alt aspect. Însă el s-a dus să caute sprijin în afară, s-a dus în Anglia în perioada acesta până la Conferința de pace, a stat de vorbă cu Atlee. L-a ascultat foarte atent Atlee și după propriile mărturisiri, Atlee i-a declarat că găsește foarte important, foarte interesante cele susținute de dl. Rakoși și că ei, laburiștii, sunt dispuși să-l sprijine. La fel s-a dus și în Statele Unite ale Americii, tot cu problema Transilvaniei. Deci făcea ocolul lumii, vedeți ce problemă și ce preocupare, avea preocuparea nu de a lichida reacția. În 1919 și 1920 a scăpat atunci doar puțin zgâriat în timpul revoluției din Ungaria. În tot timpul cât a domnit Horti nu a avut așa o largă răspândire ideile democratice, însuși poporul maghiar nu a fost crescut, educat și întreaga presă, propaganda, tineretul din Ungaria n-a fost crescut în spiritul democratic, în spiritul concepțiilor democratice, ci în spiritul celui mai violent naționalism. Deci, știind ce-ai pățit în 1919 – 1920, când erau rețezați câte 3-4 oameni vii cu așchia după zdrobirea revoluției din Ungaria și cunoscând ce este reacția n-ai reușit s-o zdrobești, s-o slăbești, de aceasta avea o ură și o frică animalică față de comuniști. Să dansezi în fața și să-i faci să râdă, să mergi în întâmpinarea sentimentelor ei numai pentru a câștiga bunăvoință, în loc s-o înfrunți, în loc să folosești împrejurările bune de atunci și s-o rețezi cu câteva capete, s-o slăbești în așa măsură, s-o fi slăbit în așa măsură încât în 1956 să nu mai fi avut curajul să ridice arma împotriva puterii populare. Eu le-am spus în timpul evenimentelor din Ungaria, la prima ședință

plenară a CC, Partidului frate din Ungaria ce am fi făcut noi dacă am fi fost în locul lor. Adevărat, câțiva dintre ei au și dat demisia pe loc ce se amestecă Dej în treburile noastre? Dar eu nu m-am amestecat, n-am spus ce să facă, doar am spus atâta ce-am fi făcut noi dacă am fi fost în situația lor. Nici pe departe n-au priceput atunci. Mă rog, poate n-am văzut eu destul de bine, poate n-ar fi trebuit să fac așa, că de altfel lucrurile până la urma urmei tot au ieșit bine, spre fericirea noastră a tuturor, că a dat Uniunea Sovietică ajutorul cunoscut și celelalte țări. Însă fapt este că reacțiunea nu a fost slăbită acolo așa cum s-a slăbit la noi; noi am slăbit-o atâta până când a trebuit să capituleze.

Tov. Valter Roman:

Tovarăși, încă un cuvânt în legătură cu această întâlnire. Rakoși s-a interesat în mod deosebit ce face tovarășa Ana, ce face tovarășul Luca. Era în 1954, deci existau documente de partid publicate de partidul nostru, era foarte clar de acuma, și se interesa ce se întâmplă cu ăștia doi. Nu s-a interesat despre altceva, nici de tovarășul Gheorghiu, ci s-a interesat de ăștia doi.

Mai vreau să spun următorul lucru, tovarăși, că atunci după ce m-am întors de acolo și am făcut un raport tovarășului Gheorghiu, și m-am apucat pe urmă să pun pe hârtie, știind că trebuiau să rămână pe hârtie aceste lucruri, tocmai în seara când stăteam și scriam primesc un telefon. Era tovarășul Gheorghiu care m-a chemat și a spus: "Măi Valtere! Ai grijă măi, să scrii numai ceea ce a spus, nici un cuvânt în plus".

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej:

Să nu interpretezi, să dai faptele, cuvintele lui.

Tov. Valter Roman:

Eu consider că – și am să revin asupra acestui lucru – această grijă a tovarășului Gheorghiu pentru adevărul istoric ca să nu se schimbe nimic din ceea ce este adevărat. Pentru că, vă dați seama, erau lucruri, puteam eu în focul ăsta să mai zic și de la mine acolo ceva și acest telefon m-a pus, așa, cum să spun, pe linie.

Tovarăși,

Trec la problema a doua. Permiteți-mi acuma să mă refer la problema cultului personalității lui Stalin, respectiv la un singur aspect și anume acela al consecințelor sale pe planul mișcării comuniste mondiale. Tovarășul Gheorghiu a arătat, că cultul personalității lui Stalin avut o influență nefastă, s-a manifestat într-o măsură mai mare sau mai mică și în alte partide comuniste și muncitorești, și în special în țările socialiste, printre care și în țara noastră. Se știe că încălcări grosolane ale legalității socialiste, represiuni arbitrare și sângeroase contra unor vechi cadre devo-

tate, printre care și mulți foști voluntari din Spania a avut loc aproape în toate partidele din țările socialiste în perioada 1949–1953, în Ungaria, în Cehoslovacia, în Polonia, în Bulgaria, în Germania, în Albania. Singura țară unde nu a avut loc așa ceva este țara noastră.

Consider că în mod deosebit trebuie să ne oprim asupra a ceea ce s-a întâmplat în Ungaria și atunci va fi clar de ce în problema Transilvaniei a avut el poziția care a avut și în alte probleme ale construcției socialiste. Lucrurile sunt legate organic între ele.

Dar și până în 1956 s-a cunoscut câte ceva despre represiunile sângeroase, arbitrare din Ungaria. A ieșit însă la iveală în timpul contrarevoluției din 1956. În întreaga perioadă a așa zisei dominații a lui Rakoși, suspiciunea și represiunea sângeroasă și arbitrară a fost ridicată la rang de rațiune de stat, la rang de virtute și practică de el personal.

Tovarăși, noi, cu ocazia contrarevoluției am putut să vedem imaginea aceasta înfiorătoare, unde a împins Rakoși un partid și un popor întreg. În anii 1949–1953, în Ungaria au fost arestați 3.000 de comuniști, 3.000 social-democrați și au fost lichidați fizicește 271 de vechi tovarășii devotați ai partidului.

Atunci când ascuțișul dictaturii trebuiau să fie îndreptate împotriva dușmanului, Rakoși a îndreptat acest ascuțiș împotriva partidului. Afară de acestea, noi am aflat că la securitatea ungară au existat peste 1 milion de fișe în evidența securității ca suspecti. Ungaria număra atunci 8 milioane de suflete din care 1 milion au fost sub urmărirea securității. Iar membrii, chiar ai Biroului Politic au fost ținuți sub observație. Represiunile arbitrare, sângeroase, constituie fără îndoială una din cauzele și ca importanță nu ultima, care au ușurat munca reacțiunii interne din Ungaria și imperialismului internațional în pregătirea și declanșarea contrarevoluției. A fost o zăpăceală nemaipomenită, țineți minte acea faimoasă reînnumare care s-a făcut, și care este preludiul contrarevoluției. În 7 octombrie 1956 s-a făcut aceasta și reacțiunea atuncea și-a dat seama că a sosit momentul și la câteva zile a și declanșat contrarevoluția.

Vedeți, poziții naționaliste, poziții străine de popor, încălcarea legalității socialiste, comiterea acestor crime, iată ce a împins Ungaria la contrarevoluție. Și nu încapă îndoială că dacă la noi s-ar fi întâmplat ceea ce a vrut Ana Pauker, nu știu ce s-ar fi întâmplat.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej:

Și dacă ar fi rămas partidul așa cum era înainte de curățirea lui.

Tov. Valter Roman:

Tovarăși, se discută în unele partide comuniste din străinătate, problema cauzelor cultului personalității, a represiunii arbitrare, mă refer la țările socialiste și la

partidele din țările capitaliste. Noi ne găsim în situația deosebit de fericită de a putea discuta nu cauzele acestora, ci problema de ce în țara noastră n-au avut loc asemenea represiuni. Este cea mai mare fericire a partidului, a poporului nostru; partidul și poporul nostru au fost ferite de această amară tragedie, nenorocire pe care au încercat-o alte partide și alte popoare. Și noi suntem singurul partid din țările socialiste unde nu s-a întâmplat acest lucru. Este un titlu de mândrie pentru noi. Unii au încercat în străinătate să explice totul spunând: Stalin e de vină. Firește, Stalin e de vină, dar aceasta nu explică totul. Căci în unele țări, în toate țările socialiste au avut loc, dar la noi în țară n-au avut loc.

Invocarea factorilor externi obiectivi nu ne duce la explicația justă. Rakoși și alți șefi de partid au pus în aplicare linia primită din afară cu un zel deosebit.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej:

Așa este.

Tov. Valter Roman:

Dacă grupul Pauker-Luca ar fi reușit în intențiile lor criminale și la noi ar fi căzut multe capete nevinovate. Ale cu tovarăși? Nu e prea greu de ghicit. Greu ar fi fost primul, căci pe urmă cădeau multe.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej:

Așa este.

Tov. Valter Roman:

Ar fi fost jale și lacrimi pentru multe familii; o tragedie de neîndepărtat pentru partidul nostru.

Sigur, în perioada respectivă, cum a arătat tovarășul Dej, a existat și la noi o atmosferă de neîncredere și de suspiciuni creată artificial de grupul criminal Ana Pauker și care a întristat pe mulți. Un vechi proverb ardelenesc spune: "că cel care a păcătuțit cu ceva, aceluia îi e întotdeauna frică". Eu am ajuns în acea perioadă în situația, deși nu mă simțeam vinovat cu nimic, îmi era totuși frică. Sub masca vigilenței se ascundeau criminali, ei au reușit să strecoare în sufletul oamenilor îndoială și indiferență chiar și față de prietenul tău apropiat. Aceasta a provocat resentimente la unii tovarăși, entuziasmul lor revoluționar transformându-se în amărăciune.

Poate eu n-am să uit niciodată tragedia mea din copilărie, din fragedă copilărie. La noi la Oradea erau amestecați germani, unguri, români, evrei și deja din fragedă tinerețe m-am apropiat de mișcare și auzeam așa o vorbă: germanii spuneau că sunt ungur, ungurii că sunt român, românii spuneau că sunt evreu, dar evreii spuneau că sunt comunist, deși încă nu eram. Și-mi aduceam aminte de cuvintele lui Ady Endre, care s-a făcut revoluționar la Oradea, pe teritoriul Transilvaniei, care spunea: "Aș vrea să fiu iubit și să aparțin cuiva". La 17 ani când am intrat în partid în sfârșit am crezut că sunt și eu cineva. Dar iată tovarăși

că în 1949–1953, Roman nu mai era nici german, nici ungur, nici român, nici evreu, nici comunist, a devenit deodată spaniol, ceea ce atunci Ana Pauker și Luca au vrut să zică suspect prin aceasta.

Marele merit al partidului nostru, al părții sănătoase a conducerii de atunci, a activului de bază, constă în aceea de a fi împiedicat la timp transformarea suspiciunii determinată de Pauker – Luca în încălcarea legalității socialiste, de a fi împiedicat săvârșirea represiunilor arbitrare cu nimic justificate, spre care împingea grupul criminal Pauker – Luca... În conducerea partidului nostru s-au găsit forțe suficiente care opunându-se cu rigoare și hotărâre presiunilor externe și interne, au reușit să împiedice comiterea unei greșeli tragice, care ar fi avut, fără îndoială, urmări grave; partidul nostru a fost ferit de această tragedie.

În legătură cu aceasta consider că este cazul să știe Comitetul Central, partidul și tot poporul nostru rolul eminent pe care l-a avut personal tovarășul Gheorghiu-Dej în împiedicarea împingerii partidului pe linia represiunilor împotriva unor vechi și dedicate cadre de partid. Aici s-a vorbit deja despre această problemă, arătând o serie de aspecte.

Eu aș vrea să vorbesc în ceea ce privește pe voluntarii din Spania.

Tovarăși,

Când alții incitau în străinătate și în interior și săvârșeau represiuni în alte țări, tovarășul Gheorghiu-Dej a luat apărarea hotărâtă voluntarilor, deși, cum aflasem alaltăieri, însuși tovarășul Dej s-a găsit într-o situație deloc de invidiat.

Tovarăși, eu vrea să citească acum un text și credeți-mă nu urmăresc nici o senzație, dar trebuie să cunoscute toate lucrurile.

În această perioadă se spune că s-a incitat la represiuni, în numărul din 2 martie 1951, rețineți această dată, în organul partidelor comuniste și muncitorești "Pentru pace trainică, pentru democrație populară" sub iscălitura unuia din partidele dintr-o țară socialistă, a apărut următoarele (vorbea despre faptul că burghezia atacă partidul și că introduce spioni în partid și pe urmă a scris următoarele: "Astăzi avem de a face cu încă un fenomen. După înfrângerea Spaniei democratice, luptătorii din brigăzile internaționale au ajuns în mare parte în lagărele franceze. Ei au trăit acolo în condiții foarte grele, au devenit un obiect de presiune și de șantaj întâi din partea serviciului de spionaj francez și american, iar apoi din partea serviciului de spionaj german. Aceste servicii de spionaj care abuzau de starea fizică și morală grea a celor din brigăzile internaționale, au izbutit să recruteze pe unii din ei în calitate de spionii lor. Când erau recrutați de americani și de francezi acești oameni erau în slujba directă a

imperialiștilor americani, când însă erau recrutați de gestapoul german, acești oameni erau la fel ca și toți ceilalți agenți ai gestapoului predați serviciului american de spionaj. Astfel, anglo-americanii au creat o vastă rețea de spionaj și în țările de democrație populară și cu ajutorul acestei rețele ei au încercat, încearcă și vor continua să încerce și în viitor să pătrundă în partidele comuniste, să pătrundă în conducerea lor centrală, să influențeze politica acestor partide”. Tovarăși, această monstruoasă a apărut într-un organ oficial.

Tov. Petre Borilă:

A scris-o Gotwald.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej:

Asta era și părerea lui Ana Pauker.

Tov. Valter Roman:

Asta era părerea lui Ana Pauker și a lui Rakoși.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej:

Asta era linia, asta era “linia”. (în ghilimele)

Tov. Valter Roman:

Tovarăși, dar în timp ce a apărut această monstruoasă, și țin minte și cât am să trăiesc voi ține minte, că tocmai în această perioadă tovarășul Gheorghiu-Dej, că niciodată înainte și după, sau poate în sfârșit mă înșel, în orice caz tocmai în această perioadă deosebit de grea a ținut să sublinieze că dânsul are o altă atitudine față de voluntarii din Spania. N-am să pot uita cât trăiesc aceste date: 15 decembrie 1950, 23 februarie 1951, ele nu sunt date istorice, dar pentru mine da, 6 martie 1951, când tovarășul Gheorghiu m-a chemat la dânsul și în decursul acestor 3 ședințe, pot calcula, au trecut peste 10 ore, a stat de vorbă cu mine. Eu atunci eram și președintele foștilor voluntari din armata republicană spaniolă. Eu n-am înțeles atunci multe, mai târziu am înțeles, dar un singur lucru mi-am dat seama că în partidul nostru este cineva și acest cineva nu este Ana Pauker care ne ia apărarea.

Și n-am să uit de asemenea un lucru spus mie de tovarășul Gheorghiu, mi-a spus așa: “măi, cine se joacă cu puterea se duce dracului”. Eu atunci nu prea am înțeles acest lucru ce înseamnă. Acuma înțelegem cu toții, dar asta am reținut foarte clar.

Și în această atmosferă de suspiciuni și represiuni creată de Ana Pauker și Luca, partea cealaltă a conducerii partidului în frunte cu tovarășul Dej, în aprilie 1951 m-a numit pe mine în fruntea noului Minister al Poștelor și Telecomunicaçõesilor. Vorba aceea, dacă eram spion puteam să vorbesc direct și cu Londra și cu New York.

Tov. Chivu Stoica:

Și apoi după aceasta ce presiuni au fost.

Tov. Valter Roman:

Iată atitudinea tovarășului Dej față de cadre.

Tovarăși, vreau să-mi îngăduiți, și dacă conducerea partidului nu ne-a abandonat, trebuie să spun că eu personal, spre marea mea fericire și spre cinstea prietenilor mei, că nici prietenii mei nu m-au abandonat în acele grele timpuri ale suspiciunii.

De pe această înaltă tribună mulțumesc celor care sunt în această sală și care nu sunt.

Atitudinea partidului nostru în problema cultului personalității, a represiunilor arbitrare, s-a bucurat și se bucură de cea mai înaltă apreciere în toate partidele și cu totul deosebit în acele țări unde foștii voluntari din Spania au avut de suferit. Nu puțini tovarăși din conducerea altor partide m-au întrebat: “Cum ați scăpat voi cu viață?” Și am spus: “am scăpat, uite că avem un Gheorghiu-Dej și am scăpat”. Și n-au reușit să înțeleagă acest lucru. Ei aveau imaginea despre România, despre partidul nostru ceea ce a răspândit Ana Pauker, Luca, Kofler, Boris Stefanov și n-au reușit să înțeleagă dar ne-au admirat și ne admiră pentru acest lucru. Și au pentru ce să ne admire.

Este clar, că această atitudine a partidului nostru nu este ceva întâmplător. Este una din consecințele politicii generale a conducerii actuale a partidului nostru. Fără îndoială că stările noastre economice, faptul că ritmul dezvoltării noastre este mai accelerat decât în alte țări socialiste din Europa, sunt rezultatul politicii chibzuite, echilibrate, umane, adevărat marxist-leniniste și cu adevărat creatoare a conducerii partidului nostru. Este adevărat că suntem o țară bogată, este adevărat că avem o orânduire socialistă, însă acești doi factori nu explică încă marile noastre rezultate. La aceasta trebuie adăugat al treilea factor: conducerea actuală, pentru că și în alte țări există bogății și în alte țări există orânduire socialistă, dar totuși ritmul lor nu a ajuns acolo unde a ajuns al nostru.

Realitățile țării noastre sunt o confirmare strălucită a tezei marxist-leniniste, conform căreia pe măsura înaintării spre socialism, spre comunism, factorul subiectiv joacă un rol tot mai mare și între acestea se numără și factorul partid. Numai în îmbinarea justă a celor trei factori rezultă un avânt continuu și accelerat. Avem toate motivele să fim mândrii de partidul nostru.

Tovarăși, eu sunt aproape de sfârșit așa că vă rog...

Tov. Chivu Stoica:

Cam cât înseamnă, aproape 5 minute?

Tov. Valter Roman:

10 minute, că mai am și eu niște socoteli.

Tovarăși, în sfârșit, Bebel spunea că dușmanul atunci când te laudă nu-i bine. Dar această maximă nu mai este întru totul valabilă, timpurile au trecut și nu se poate aplica chiar așa mecanic acest lucru; sigur dușmanii nu ne laudă ei vorbesc despre noi însă vor-

besc scrâșnind din dinți. Și iată tovarăși din ultimul timp citate am să dau cum așa scrâșnind din dinți vorbesc despre realizările noastre. Iată un ziar burghez din Germania federală zice așa: “România se află în prezent într-o epocă de înflorire economică cum nu a mai cunoscut niciodată în frământata ei istorie de secole”.

Un ziar britanic burghez spune: “România industrial bogată în petrol și gaze...”

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej:

Au semnalat-o. (râzând)

Tov. Valter Roman:

...a progresat în ultimii doi ani mai rapid decât majoritatea celorlalte țări europene”. Deci ei văd acest lucru. Și ultimul, tovarăși, este al unuia dintre cei mai mari dușmani ai noștri din New York, care scrie așa: “România este singura dintre ele – adică se referă la țările socialiste din Europa, pe mine nu mă supără acest lucru – care oferă un spectacol de dinamism, un spectacol extrem de interesant, dar și îngrijorător (râsete). El constă industrializarea impetuoasă într-un mod plin de imaginație și chiar cutezător a unei țări destul de importante”...

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej:

Iată deci că ei ne-au descoperit și au început să ne dea importanță.

Tov. Valter Roman:

Zice mai departe. “Nicăieri nu este mai clar exemplificată provocarea adresată occidentului decât prin vitalitatea cu care comuniștii români au împins țara dintr-un punct mort într-o epocă de industrializare. Ei s-au așternut – adică noi – temeinic și plini de sârguință pe construirea una după alta de fabrici. O caracteristică a ritmului actual reiese din cele relatate de reprezentanții industriei chimice occidentale, care au călătorit prin Europa răsăriteană și potrivit cărora românii fabrică și exportă în Europa aceleași produse chimice pe care acum doi ani le cumpărau din străinătate”. Și în sfârșit tovarăși, sfârșitul zice așa: “Viitorul este greu de stabilit în această regiune a lumii”... – noi am stabilit de acum acest viitor – “dar este posibil ca România să ajungă în următorii 10 ani contrar așteptărilor anterioare din străinătate, un mare succes comunist”. Așa va fi!

Tovarăși, partidul nostru este unit și tare și am obținut rezultate strălucite în construirea socialismului pentru că actuala conducere s-a condus totdeauna cu consecvență după învățătura marxist-leninistă, pentru că a aplicat-o în mod creator. Partidul nostru este unit și tare pentru că a învățat totdeauna din experiență Partidului comunist al Uniunii Sovietice și ne-a fost clar totdeauna că tovarășii sovietici îndeplinind sarcina lor ne-a ușurat și ne ușurează pe a noastră. Parti-

dul nostru este unit și tare pentru că actuala conducere a făcut totdeauna ceea ce a spus și a spus totdeauna ceea ce a făcut.

Tovarăși, este un titlu de mândrie și de glorie pentru partidul nostru că poporul nostru a fost ferit de marea nenorocire pe care a încercat-o alte partide, alte popoare.

Tovarășul Gheorghiu are un merit nepieritor în apărarea și salvarea cadrelor vechi și noi.

Desigur, atitudinea partidului nostru, a tovarășului Gheorghiu în această problemă, oricât de caracteristică, semnificativă și importantă ar fi, totuși nu permite numai prin acest singur fapt să-ți faci o părere, să apreciezi, să cunoști partidul nostru, să cunoști pe tovarășul Gheorghiu-Dej. Dar trebuia să fi fost Gheorghiu-Dej pentru a fi luat apărarea demnității și vieții cadrelor, pentru a fi împiedicat comiterea unor crime.

Noi vorbim de conducătorii noștri nu pentru că facem cultul personalității lor, ci pentru că este firesc, omenesc, cinstit și partinic să recunoști meritul și aceleora care stau în fruntea noastră cu atât mai mult cu cât au salvat viața multor tovarăși, au salvat partidul și țara de la o mare nenorocire.

În viața mea eu am cunoscut foarte mulți conducători, pe Forzeși Marty, pe Togliati și Longo, pe Pieck și Ulbricht, Gotwald, Rakoși ș.a.m.d. Sunt conducători care strălucesc, dar nu încălzesc inimile oamenilor. Eu așa l-am cunoscut pe tovarășul Gheorghiu-Dej în toate ocaziile. (aplauze)

Raportul dânsului la această plenară confirmă încă odată și pe deplin acest adevăr.

În anele mișcării comuniste mondiale va figura neapărat și la loc de cinste, atitudinea Partidului Muncitoresc Român în problema cultului personalității, în problema salvării cadrelor. Sunt oameni care dispar încă dinaintea morții lor, iar unii nu supraviețuiesc mult după moartea lor, sunt însă oameni care continuă să trăiască mult timp și după ce pleacă dintre cei vii. Și când noi toți nu vom mai fi, deși mai vrem să trăim și să trăim mult, atitudinea partidului nostru în problema apărării demnității și vieții cadrelor devotate, a vieții foștilor voluntari din Spania, va continua să strălucească, glorificând înțelepciunea și curajul unui om care în condiții și momente critice, extrem de grele, a dat dovada supremă a calității sale de om, de adevărat conducător.

Tov. Petre Borilă:

Are cuvântul tovarășul Gaston Marin.

Paradoxurile toleranței și limitele justificării politice*

Despre liberalism și tensiunile ideologiei sale

Pentru un scurt istoric al ideologiei liberalismului, aflăm încă din 1976 din cartea expozițivă a lui D.J. Manning, *Liberalism*¹, că traseul impunerii cel puțin a titlaturii dacă nu și a ideologiei liberale își are originea în practica rebelă și contestatară a membrilor cortesurilor spaniole – numiți *liberales* – din 1810-1811. Privit la început ca o atitudine străină, liberalismul s-a impus în Anglia abia în 1879, odată cu apariția ziarului de succes *The Liberal*. Acestui moment i-a urmat o perioadă în care opiniile politice ale multor gânditori europeni, precum Wilhelm von Humboldt, Benjamin Constant, Alexis de Tocqueville și John Stuart Mill, aveau un puternic caracter liberal, fiind asociate totodată cu o tradiție intelectuală de o înaltă distincție. Iată astfel depășite momentele nesigure ale insuccesului probabil al liberalismului de la începutul secolului XIX, din care reținem, odată cu autorul, intervenția din Anglia a politicii Tory², care folosea pentru prima dată în 1816 termenul “liberal”, pentru a desemna un abuz, dar și eșecul din 1922 al primului ziar *The Liberal*, fondat de Byron, Shelley și Hunt, sau modul în care Franța se raporta la liberalism ca la o amenințare la adresa

* Camil-Alexandru Pârnu, *The Paradoxes of Toleration. Political Justification and Its Limits*, Editura Politeia-SNSPA, 2004.

încercării de restabilire a ordinii în Europa post-napoleoniană.

Odată impus ca tradiție intelectuală, liberalismul, al cărui părinte rămâne John Stuart Mill, a încercat în permanență să își legitimeze propriul tip de discurs, să își justifice susținerea propriilor convingeri legate de realizarea, prin apelul la conștiință și rațiune, a unei ordini universale echilibrate afirmând limitele puterii politice, de realizarea libertății individuale și nu în ultimul rând de o manieră personală de a concepe o ordine statală bazată pe o guvernare populară, democratică. Primele încercări de legitimare a noii tradiții s-au concretizat în apelul la predecesori, minți luminate ale trecutului, care, fără să fi aparținut unei școli de gândire, se presupuneau a fi trasat linii directe cu un profund caracter liberal. Acest apel la scriitori precum Locke, Montesquieu sau Adam Smith avea menirea de “a ilumina o stare a minții” în vederea “formării unei conștiințe de sine a liberalului”³. Nici până astăzi, provocarea justificării de sine a discursului de tip liberal nu a încetat să fie la fel de incitantă; intelectualii liberali angajați în confruntări ideologice trebuie încă să își legitimeze convingerile în fața asalturilor criticismului din ce în ce mai puternic și mai constrângător. Latura iluministă a liberalismului a fost cea care în cea mai mare parte a supus întreaga doctrină unei vulnerabilități inerente din punct

de vedere teoretic în fața atacurilor percutante ce vizau caracterul iluzoriu al individualismului, egalitarismului, meliorismului sau universalismului – conținuturi ideologice cheie ale liberalismului clasic.

A existat poate de la început un mare risc pentru liberalism: acela ca frizând utopia, cândva, prin rigiditate ideologică, să o și atingă. Postulând cumva aprioric limitele guvernării și prescriind lista drepturilor și libertăților umane fundamentale, liberalismul s-a erijat într-o doctrină politică cu un caracter mult prea abstract, ce excludea complexitatea realității sociale și istorice. Interesat cu precădere de stabilirea rolului și limitelor intervenției statului și a reglementării pieței și vieții private de către acesta, liberalismul s-a ridicat ca o seducătoare construcție modernă fondată pe principii universale simple cum sunt cele de libertate și egalitate, în care idealul urmărit era cel al realizării statului neutru (din punct de vedere al atașamentelor morale și a impunerii oricărei idei a binelui general) și minimal (din punct de vedere al reglementării laturii economice – intervenție minimă în jocul pieței libere). Atacurile și atitudinile contestatatoare nu au întârziat să apară, punând accentul în primul rând pe caracterul conflictual al doctrinei liberale, care încerca să impună (fiind astfel încă tributară teoriei rawlsiene a dreptății) o viziune rațională despre ceea ce este *drept* separat de orice concepție despre bine (“iluzia legalistă”). Dar cu greu se poate imagina o societate sau un grup de minorități sau interese fără atașamente religioase, morale sau de orice altă natură. De aici imanența caracterului conflictual al liberalismului: instituirea de limite și distincții exclusive nu se poate aplica fără rest unei varietăți a stringențelor sociale și politice.

O astfel de critică a venit atât din partea unor comunitarieni și multiculturaliști mai fervenți cât și a unor conservatori, dând seama de imposibilitatea unei astfel de abstracțiuni, precum neutralitatea statului, certificată în primul rând de gradul ei crescut de irealitate. Astfel de critici au impus direct sau indirect depășirea acestui model fundaționalist către unul mai realist, mai modest⁴, conectat la realitatea socială și politică diversă, fără pretenții de a impune un regim universal, ideal și rațional⁵.

Totuși, idealul unei libertăți cât mai mari, al unei libertăți care, după formula lui Mill, nu poate fi limitată decât atunci când o mai mare libertate a unora ar face rău altora, rămâne unul din scopurile umanității. De aceea liberalismul a câștigat majoritatea bătăliilor, atât teoretice cât și pragmatice (politice), fiind totodată asociat cu foarte generoasa idee a toleranței⁶, despre care John Gray spunea că “a contribuit imens la bunăstarea umană”, fiind “o realizare ce nu poate fi prețuită îndeajuns”, “ideal al modernității timpurii” de care nu ne vom putea dispensa chiar dacă “idealul de toleranță pe care l-am moștenit” este falimentar atunci când el face obiectul unei filosofii al cărei ideal este “consensul rațional asupra celui mai bun mod de viață”, și nefalimentar atunci când “reprezintă convingerea că oamenii pot trăi bine în moduri variate”⁷ (toleranța ca *modus vivendi* – idee specifică liberalismului modest).

O nouă provocare: paradoxurile toleranței și limitele justificării politice

În centrul atenției filosofiei politice din spațiul anglo-saxon a ultimului deceniu s-au aflat în continuare disputele liberal-comunitariene și multiculturaliste,

din ce în ce mai interesate de problema democratică a dreptului la diferență și a apărării identității în societățile multiculturale, care au pus un mult mai pronunțat accent pe tensiunile interne ale ideologiei liberale (universal vs. particular, abstract vs. concret etc.), tensiuni ce nu au încetat să apară nici după apariția *Liberalismului politic* al lui Rawls din anii '80.

În introducerea lucrării sale, Rawls însuși recunoștea “problema majoră” a scrierii sale anterioare, *O teorie a dreptății (A Theory of Justice)*, ca fiind “lipsa de realism a ideii de societate bine ordonată, așa cum apare ea în *Teorie*”⁸. Construită ca o alternativă la tipul predominant utilitarist de abordare a filosofiei morale din spațiul anglo-saxon, *O teorie a dreptății* readucea în centrul atenției tradiția contractului social în spațiul teoretic al unei indistincte abordări a filosofiei morale și politice, fiind astfel mult mai interesată de o aproximare a opiniilor despre dreptate și mai puțin de caracterul complex al realității sociale. *Liberalismul politic (Political Liberalism)* avea însă să recunoască faptul că “o societate democratică modernă este caracterizată nu doar de pluralismul doctrinelor religioase, filosofice și morale comprehensive, ci și de pluralismul unor doctrine incompatibile, dar totuși raționale și comprehensive”⁹. Se făcea astfel transferul de la influența doctrină a dreptății ca echitate (“cea mai potrivită bază pentru instituțiile unei societăți democratice”¹⁰, dar și cea mai nerealistă) la teoria consensului prin suprapunere (tributară încă unui ideal clasic al toleranței liberale bazate pe căutarea consensului rațional asupra celui mai bun mod de viață¹¹), teorie la fel de influentă și la fel de controversată. Apriorismul și universalismul liberal au rămas și aici o problemă, generând în continuare

provocatoare paradoxuri.

Apariția salutară în spațiul românesc a lucrării *The Paradoxes of Toleration. Political Justification and Its Limits*¹², a lui Camil-Alexandru Pârvu, aduce în atenția publicului de specialitate acest întreg context problematizant al doctrinei liberale, axându-se cu precădere pe cea mai influentă și dezbătută problemă: cea a toleranței liberale și a paradoxurilor, și astfel și a implicațiilor teoretice, pe care le generează.

Cu un pronunțat caracter didactic¹³, lucrarea se constituie într-o expunere tranșantă a celor mai importante dispute contemporane din spațiul anglo-saxon, dispute ce au în vedere direct sau indirect dificultățile teoretice ale universalismului și normativismului liberal, sărăcia concepției liberale privind persoana, autonomia personală și problema legitimității în ceea ce privește politicile toleranței și ale impunerii ca standarde ale justificării legitimității politice a unor principii liberale. Astfel, încă din introducerea suntem avertizați asupra faptului că ținta studiului este clarificarea unor tendințe de bază ale idealului justificării politice, ca ideal pentru care pledează în genere liberalismul¹⁴, păstrându-se totodată într-un raport de neutralitate față de teoriile angajate în disputele consacrate și expuse ca atare aici.

Premisa majoră de la care pornește construcția stratificată și complexă a relatării lui Camil-Alexandru Pârvu este dată de înțelegerea liberalismului contemporan ca preocupare pentru cerințele normative ale dreptății și pentru justificare legitimă a instituțiilor și principiilor politice. Ea este totodată o premisă de demonstrat, neutralitatea autorului nemaifuncționând în această privință. Capitolele acestei cărți sunt generos dedicate susținerii interpretării

potrivit căreia liberalismul contemporan este definit ca teorie politică centrată pe discursul (sustenibil) de justificare politică:

Liberalii¹⁵ împărtășesc un angajament central față de justificarea politică, exprimată în diferite forme, de la clasică prezumție formulată în favoarea libertății și cerința ca orice impunere coercitivă să fie justificată, până la interpretările contemporane în care rațiunea publică – elaborată în termenii oferirii mutuale de rațiuni pe care cetățenii raționali și rezonabili, văzuți ca liberi și egali, le-ar putea accepta – semnaleză un ethos distinctiv liberal al justificării¹⁶.

De aici înainte metodologia expunerii urmează un tipar argumentativ care leagă într-o manieră personală¹⁷ problema paradoxului toleranței de demonstrarea limitelor justificării politice. Recunoscând problema clasică a liberalismului de a se fi centrat pe principii normative abstracte ale dreptului și ale justificării acestor principii în raport cu agenți raționali și rezonabili implauzibili în contextul complexității și pluralismului societăților contemporane (tensiunea ideologică inerentă liberalismului, subliniată încă din deschiderea acestei prezentări), Camil-Alexandru Pârvu își centrează demersul pe una din consecințele acestei tensiuni: paradoxul moral al toleranței liberale. După ce îl prezintă la începutul capitolului al II-lea într-o formă consacrată (în interpretarea Susanei Mendus), C.A. Pârvu reconstruiește acest paradox în dimensiunea sa politică, obținând astfel cel puțin două paradoxuri ale toleranței liberale: cel moral și cel politic. Cel de-al doilea va sta cu precădere la baza demersului întregii cărți de a arăta limitele inerente ale proiectului liberal al justificării politice în spațiul public.

Asumpția inițială, conform căreia toate teoriile liberale sunt angajate față de o concepție a legitimității politice ce presupune o strânsă legătură între justificarea autorității politice și acceptarea ei pe baza unui număr de fundamente normative și cerințe procedurale (circumscrise sub influența *Liberalismului politic* al lui Rawls ideii de rațiune publică – *public reason*), este susținută indirect încă din prima parte a cărții, prin prezentarea conceptuală a tuturor termenilor implicați în analiză (autoritate, autoritate politică, legitimitate politică, justificare publică, consens, cooperare, etc.). Către finele celui de-al II-lea capitol, această asumție va fi direct legată de discuția privind paradoxurile toleranței și astfel de limitele justificării politice în spațiul public.

Primul capitol are exclusiv o funcție metodologică de prezentare și rafinare a terminologiei și a distincțiilor conceptuale implicate în analiză. Se poate întrevedea (așa cum am mai spus) direcția în care se îndreaptă analiza, dar nu aceasta este importantă aici, ci clarificarea terminologică. Cel de-al doilea capitol însă ne introduce în problematica analizei expunând mai întâi circumstanțele, obiectul și tipurile de argumente aduse în sprijinul acesteia, apoi dificultățile construcției teoretice privind autonomia individului și două critici consacrate (Charles Taylor și Marion Young) ale proiectului liberal, critici venite din spațiul susținătorilor multiculturalismului și a politicilor diferenței, iar în cele din urmă să discute problema limitelor justificării politice.

Paradoxul toleranței, în versiunea sa morală, încapsulează în conținutul său ideologic perplexitatea de a tolera, acolo unde există un dezacord moral, și acte care sunt văzute ca rele. Acestea,

deși nu ar trebui să existe, sunt totuși supuse exigenței “pretenției obiectivității încorporată în sensul tare al toleranței”¹⁸ de a fi considerate “bune de tolerat”. Astfel, situația paradoxală este aceea în care toleranța pare să implice susținerea unui rău moral, iar dificultatea conexasă a justificării este aceea că argumentele toleranței trebuiesc expuse fără astfel de susțineri unor grupuri sau persoane profund atașate unui sistem moral sau religios. Versiunea politică dimensiune extinsă a acestui paradox presupune pretenția tolerării actelor intolerante sau non-tolerante, și astfel dificultatea tolerării unor acte ce contrazic chiar idealul toleranței. Problema este, la acest nivel, cea a coerenței interne a actului justificativ ce pune în discuție problema tolerării minorităților în cadrul minorităților (problema asimetriei justificative, tratată la finele capitolului II). Această nouă dimensiune pune în discuție o problemă mult mai delicată, anume cea a intoleranței practicilor liberale ale toleranței (problemă pe care totuși autorul o dezavuează încă din primele pagini ale introducerii, când afirmă că o astfel de ipoteză nu a putut fi demonstrată, iar forța de atracție a liberalismului ca teorie politică normativă și meritele sale evidente în această direcție nici nu lasă să se întrevadă posibilitatea demonstrabilității ei) față de grupuri, minorități și persoane care se bucură totodată de dreptul la autonomie și la exprimarea propriei identități cu toate atașamentele pe care le presupune acesta. De aici imanența limitelor conceptuale ale oricărei justificări egalitariene, universaliste a toleranței¹⁹.

Plasarea în interiorul debaterii privind posibilitățile și dimensiunile justificării politice a autorității a celor mai noi și provocatoare răspunsuri venite din

partea susținătorilor multiculturalismului și ai “politicilor diferenței” ocupă o preponderență parte în economia prezentării și clarificării dilemelor actuale al liberalismului politic, unde diferitele pozițiile și contrapозиțiile expuse și-au găsit terenul fertil al liberalismului rawlsian, dar și al unor practici politice concrete ce fac din ce în ce mai mult uz de tipul de discurs justificativ liberal (cf. cazul recent al Franței privind problema afișării ostentative a identității în spațiul public, caz care este abordat și în cartea prezentată aici, sau al Angliei, din ce în ce mai mult adeptă a multiculturalismului și a “politicilor diferenței”).

Ca demers de clarificare, *The Paradoxes of Toleration...* aduce în spațiul românesc al preocupărilor pentru filosofia politică febrilitatea celor mai controversate și recente dispute din spațiul liberalismului politic anglo-saxon, încă tributar lui Rawls. Lucrarea reușește să își mențină echilibrul și neutralitatea față de interpretările expuse, deși i se poate decela izul ușor conservator care se plasează critic față de discursuri dominante convergente sau divergente. Oricum, pentru o mult mai bună înțelegere a teoriilor rawlsiene și a paradigmatelor și dificultăților pe care le-a generat în cadrul liberalismului politic contemporan, cartea lui C.A. Pârnu stă ca o importantă mărturie, cel puțin la noi unde aceste dispute nu prea ajung sau atunci când ajung deja și-au pierdut febrilitatea.

NOTE

¹ D.J. Manning, *Liberalism*, Londin, J.M. Dent & Sons LTD., 1976, pp.9-10.
² Aceasta era o viziune politică de tip patriarhal, aflată în conflict încă din 1680 (anul unei puternice crize politice determinată de posibilitatea unei eventuale

sucesiuni catolice la tronul Angliei, cu care mentalitatea Tory, înverdat protestantă și tradiționalistă, nu era de acord) cu gruparea rivală Wing. Cf. pentru asocierea acestui eveniment istoric cu evoluția gândirii liberale și A.P. Iliescu, “John Locke și idealul modern al unei vieți fondate pe reguli”, prefață la ediția românească a celui de-*Al doilea tratat despre cărmuire* al lui J. Locke, Nemira, 1999.

³ *Ibid.*, p.10.
⁴ Este vorba în speță de liberalismul modest sau umanist al lui John Gray, Sir Isaiah Berlin, Michael Oakesott etc.

⁵ Uneori este bine de citit acest “rațional” în sensul în care liberalismul avea drept subiecți indivizi raționali abstracti, subiecți ideali din punct de vedere epistemic, capabili de decizii raționale etalon.

⁶ În *Istoria intelectuală a liberalismului. Zece lecții* (în ediția românească trad. rom. Mona și Sorin Antoși, București, Humanitas, 1992) Pierre Manent afirmă că liberalismul a apărut ca soluție la grava criză europeană determinată de violente și intolerante războaie religioase. Ca o consecință a învățării lecției intoleranței, liberalismul se naște din nevoia tolerării, din nevoia consensului și astfel a păcii.

⁷ John Gray, *Cele două fețe ale liberalismului*, trad. rom. Alina Doica, Polirom, 2002, p.9.

⁸ John Rawls, “Introduction”, în *Political Liberalism* (Columbia University Press) 1993. Traducerea pasajelor prezentate aici aparține lui Mihai Dudaș, Mihail Mate și Vasile Mitu (John Rawls, *Liberalismul Politic*, editura Sedona, 1999) p. IX.

⁹ *Ibid.*, p. X.
¹⁰ *Ibid.*, p. IX.

¹¹ Realizat aici prin exersarea rezonabilității în vederea reconcilierii instituționale a diferitelor moduri de viață.

¹² Camil-Alexandru Pârnu, *The Paradoxes of Toleration...*, Politeia – SNSPA, 2004.

¹³ Lucrarea, fiind rodul cercetărilor făcute de autor la Oxford, într-un program de studii în teorie politică, poartă amprenta cerințelor academice cel puțin sub aspectul formal al construcției metodologice.

¹⁴ *Ibid.*, p. 12.
¹⁵ Cei asupra cărora se va opri în mod special cartea sunt: John Rawls, Joshua Cohen, Brian Barry, Ronald Dworkin etc., motivația fiind implicit aceea că acești autori sunt dintre cei mai importanți teoreticieni ai discursului justificării politice.

¹⁶ *Ibid.*, pp. 12-13.
¹⁷ În liberalismul politic tradițional problema toleranței a fost de la început legată de demersurile justificative. Maniera

personală de aici păstrează această legătură clasică pentru a o pune, în latura ei negativă, în următoarea conjuncție: dacă toleranța tradițională a liberalismului față de minoritățile și grupurile a căror drepturi la exprimarea identității nu mai pot fi demult neglijate este limitată atunci și discursul de justificare politică ce are în vedere cel puțin susținerea toleranței este și el limitat.

¹⁸ Apud Susan Mendus, citată de C.A. Pârnu, în *The Paradoxes of Toleration...*, op. cit., p.15.

¹⁹ Una din speculațiile autorului este aceea că odată înțeles acest mecanism al paradoxului toleranței democratice, este ușor de găsit ceva care să-i corespundă în spațiul discursului democratic, anume situații perplexante în care sunt extinse garanții și oportunități democratice la clase și partide politice tolerate, dar care acționează tocmai împotriva acestor beneficii. De aici dubla sarcină a oricărui demers justificativ în interiorul societăților deopotrivă democratice și liberale.

Izabella GHÎȚĂ

Summary

2. *Editorial* **Romulus Brâncoveanu** Romania from the end of discourse

6. *Internal Politics* **Viorel Zaicu** “Romanian Democracy”

10. **Amelia Chirteș** The Reflection of Democratic Principles
in Romanian Constitutions

19. *European Integration* **Sebastian Huluban** How Democratic Is The European Union?

25. *Debates* **Dorina Cucu Pătrunsu** Outgrowing Communist And Capitalist
Dictatorships

33. **Mihaela Răileanu** The Fight for the Lost Manhood

39. *Political Systems* **Claudia Cristescu** Electoral Legislation and Transparency (I)

55. *Document* **Stelian Tănase** Valter Roman (II)

60. *Review* **Izabella Ghiță** The Paradoxes of Tolerance and the Limits
of Political Justifications
Camil-Alexandru Pârvu, *The Paradoxes of Toleration.
Political Justification and Its Limit*

“Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.

Răspunderea pentru textele scrise aparține autorilor.

Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.

Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform legilor în vigoare.

SFERA POLITICII

Vă invită să propuneți spre publicare texte originale care vizează domeniul politicii. Textele pot fi scrise în română sau engleză și este preferabil să abordeze subiecte de actualitate.

Sunt preferați autorii care au absolvit studii postuniversitare în domeniul științelor sociale sau sunt în curs de absolvire a unor astfel de cursuri, dar primul criteriu de selecție rămâne valoarea lucrării, care va fi estimată de referenți.

Lucrările trimise înainte de data de 15 a fiecărei luni vor fi luate în considerare pentru o eventuală publicare în numărul imediat următor.

Articolele sau alte lucrări vor fi citate în interiorul textului după modelul (Popescu, 2004, p. 67). Eventualele note ale autorului textului, vor fi trecute la sfârșitul acestuia. Articolele și volumele care fac parte din bibliografie vor fi menționate astfel:

POPESCU, Ion (2004) "Titlu articol", în *Sfera politicii*, anul XII, nr. 112, pp. 65-71

POPESCU, Ion (2004) "Titlu articol", în Ionescu, Ion (Ed.) *Titlu volum*, București: Editura X, pp. 100-121

POPESCU, Ion (2004) *Titlu volum*, București: Editura X

Fișierul trebuie să conțină, după bibliografie, o scurtă prezentare a autorului (nume, studii efectuate sau în curs, lucrări importante publicate).

Lucrările trebuie să aibă o lungime cuprinsă între 10.000 și 20.000 de semne (5-10 pagini), în fișier „.doc” sau „.rtf”, Times New Roman, 12 pt., la 1,5 rânduri.

Condițiile de redactare și cele pentru formatul fișierului – ca și diacriticele pentru textele în română – sunt obligatorii pentru luarea în considerare a lucrării spre publicare.

Materialele vor fi trimise pe adresa de e-mail:

sferapoliticii@rdslink.ro sau **redactia@sferapoliticii.ro**.

Pentru a vă putea forma o idee mai clară despre profilul revistei, accesați pagina de web: **www.sferapoliticii.ro**.

În următoarele numere, **Sfera Politicii** va cuprinde câte un grupaj de articole tematice, astfel:

Alegeri 2004: cine a învins, ce am câștigat

Cultura politică românească între Orient și Occident

Noua burghezie: noile grupuri sociale din România

Știință politică, teorie politică, filosofie politică, teologie politică: starea cercetării politicului în România

Starea națiunii, starea culturii

